

“यदत्थिकं ब्रह्मचरियं अचरी,

कप्पायनो कच्चिस्स तं अमोघं ।

निब्बायि सो आदु सउपादिसेसो,

यथा विमुत्तो अहु तं सुणोमा^१” ति—

गाथमाह । तत्थ^२ कप्पायनो ति कप्पमेव पूजावसेव भणति । यथा ५

विमुत्तो ति “किं अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया यथा असेक्खा, उदाहु
उपादिसेसाय^३ यथा सेक्खा” ति पुच्छति । सेसमेत्थ पाकटमेव ।

३५८. एवं द्वादसहि गाथाहि याचितो भगवा तं वियाकरोन्तो—

“अच्छेच्छि तण्हं इध नामरूपे, (इति भगवा)

कण्हस्स सोतं दीघरत्तानुसयितं ।

अतारि जातिं मरणं असेसं,

इच्चब्रवी भगवा पञ्चसेट्ठो^४” ति—

गाथमाह । तत्थ^५ पुरिमपदस्स ताव अत्थो—यापि इमस्मि नामरूपे

कामतण्हादिभेदा तण्हादीघरत्तं अप्पहीनट्ठेन अनुसयिता कण्हनामकस्स

मारस्स “सोतं” ति पि वुच्चति, तं कण्हस्स सोतभूतं दीघरत्तानुसयितं

इध नामरूपे तण्हं कप्पायनो छिन्दी ति । इति भगवा ति इदं पनेत्थ

सङ्गीतिकारानं वचनं । अतारि जातिं मरणं असेसं ति सो तं तण्हं

छेत्वा असेसं जातिमरणं अतारि, अनुपादिसेसाय^६ निब्बानधातुया^७

परिनिब्बायी ति दस्सेति । इच्चब्रवी भगवा पञ्चसेट्ठो ति वङ्गीसेन

पुट्ठो भगवा एतदवोच पञ्चन्नं पठमसिस्सानं पञ्चवगिगयानं सेट्ठो, पञ्चहि

वा सद्धादीहि इन्द्रियेहि, सीलादीहि वा धम्मक्खन्धेहि अतिविसिट्ठेहि

चक्खूहि च सेट्ठो ति सङ्गीतिकारानमेविदं वचनं ।

10

15 R. 351

B. 84

20

१. अयं गाथा सी०, रो० पोत्यकेसु नत्थि । २. स्या० पोत्यके नत्थि ।

३. सउपादिसेसाय—सी०, रो० ;

सउपादिसेसा—स्या० ।

६. अनुपादिसेसो—सी०, रो० ।

४. अयं गाथा सी०, रो० पोत्यकेसु नत्थि ।

५. तस्स—सी०, रो० ।

७. सी०, रो० पोत्यकेसु नत्थि ।

गाथा-अत्यवण्णना

३५९. एवं वुत्ते भगवतो भासितमभिनन्दमानसो^१ वङ्गीसो
 “एस सुत्वा” ति आदिगाथायो आह । तत्थ पठमगाथाय इसिसत्तमा
 ति भगवा इसि च सत्तमो च उत्तमद्वेन विपस्सी-सिखी-वेस्सभू-ककुसन्ध-
 कोणागमन-कस्सपनामके छ इसयो अत्तना सह सत्त करोन्तो पातुभूतो
 5 ति पि इसिसत्तमो, तं आलपन्तो आह । न मं वञ्चेसी ति यस्मा
 परिनिब्बुतो, तस्मा तस्स परिनिब्बुतभावं इच्छन्तं मं न वञ्चेसि, न
 विसंवादेसी ति अत्थो । सेसमेत्थ पाकटमेव ।

३६०. दुतियगाथाय यस्मा मुत्थपेक्खो^२ विहासि, तस्मा तं
 सन्धायाह—“यथावादी तथाकारी, अहु बुद्धस्स सावको” ति ।
 10 मच्चुनो जालं ततं ति तेभूमकवट्टे वित्थतं मारस्स तण्हाजालं । माया-
 विनो ति बहुमायस्स । “तथा मायाविनो” ति पि केचि पठन्ति, तेसं
 यो अनेकाहि मायाहि अनेकक्खत्तुं पि भगवन्तं उपसङ्गमि, तस्स तथा
 मायाविनो ति अधिप्पायो ।

गाथा-अत्यवण्णना

३६१. ततियगाथाय आदी ति कारणं । उपादानस्सा ति
 15 वट्टस्स । वट्टं हि उपादातब्बद्वेन इध “उपादानं” ति वुत्तं, तस्सेव^३
 उपादानस्स^४ आदि^५ अविज्जातण्हादिभेदं कारणं अद्दस कप्पो ति एवं
 वत्तुं वट्टति भगवा ति अधिप्पायेन वदति । अच्चगा वता ति^६
 अतिक्कन्तो वत । मच्चुधेय्यं ति मच्चु एत्थ धियती ति मच्चुधेय्यं,
 तेभूमकवट्टस्सेतं अधिवचनं । तं सुदुत्तरं मच्चुधेय्यं अच्चगा वता ति
 20 वेदजातो भणति । सेसमेत्थ पाकटमेवा ति ।

सुत्तनिपातट्ठकथाय

निग्रोधकप्पसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

१. ० मानो—सी०, स्या०, रो० ।

२. मुत्थपेक्खो—सी० ।

३. तस्सउपादानस्स—सी०, रो० ।

४. आदि—स्या०, रो० ।

५. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

१३. सम्मापरिब्बाजनीयसुत्त (महासमयसुत्त) वण्णना

उत्पत्ति-कथा

पुच्छामि मुनिं पट्टपञ्चं ति सम्मापरिब्बाजनीयसुत्तं, “महा-समयसुत्तं” ति पि वुच्चति महासमयदिवसे कथितत्ता । का उत्पत्ति ? पुच्छावसिका उत्पत्ति । निम्मितबुद्धेन हि पुट्ठो भगवा इमं सुत्तमभासि, तं सद्धि पुच्छाय “सम्मापरिब्बाजनीयसुत्तं” ति^१ वुच्चति । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारतो पन साकियकोलियानं उत्पत्तितो पभुति पोराणेहि 5 वण्णीयति ।

R. 352
B. 85

तत्रायं उद्देसमगगवण्णना^२—पठमकप्पिकानं किर रञ्जो महासम्म-तस्स रोजो नाम पुत्तो अहोसि, रोजस्स वररोजो^३, वररोजस्स कल्याणो, कल्याणस्स वरकल्याणो, वरकल्याणस्स मन्धाता, मन्धातुस्स वरमन्धाता, वरमन्धातुस्स उपोसथो, उपोसथस्स वरो^४, वरस्स^५ 10 उपवरो^६, उपवरस्स^७ मघदेवो^८, मघदेवस्स^९ परम्परा^{१०} चतुरासीति खत्तियसहस्सानि अहेसुं । तेसं परतो तयो ओक्काकवंसा अहेसुं । तेसुं^{११} ततिय ओक्काकस्स पञ्च महेसियो अहेसुं हत्था, चित्ता, जन्तु, जालिनी, विसाखा ति । एकेकिस्सा पञ्च पञ्च इत्थिसतानि पारवारा, सब्बजेट्ठाय चत्तारो पुत्ता ओक्कामुखो करकण्डु हत्थिनिको^{१०} सिनिपुरो^{११} 15 ति, पञ्च धीतरो पिया, सुप्पिया, आनन्दा, विजिता, विजितसेना ति । एवं सा नव पुत्ते लभित्वा कालमकासि ।

१. ‘पि’ स्या०, रो० पोत्थकेसु अधिको २. उद्देसमत्तवण्णना—सी०, स्या०, रो० । पाठो । ३. ‘नाम’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।
४. चरो—सी०, स्या०, रो० । ५-५. वरस्स उपचरो—सी०, स्या०, रो० ।
६. उपवरस्स—सी०, स्या०, रो० । ७. मखादेवो—सी० ।
- ८-८. मखादेवपरम्परा—सी० । ९. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।
१०. हत्थिनको—सी० । ११. निपुरो—स्या० ।



अथ राजा अञ्जं दहरं अभिरूपं राजधीतरं आनेत्वा अगमहेसि-
द्वाने ठपेसि, सा पि जन्तुं^१ नाम^१ एकं पुतं विजायि । तं^२
जन्तुकुमारं^३ पञ्चमदिवसे अलङ्कृत्वा रञ्जो दस्सेसि^४, राजा तुट्ठो
महेसिया वरं अदासि । सा जातकेहि सद्धि मन्तेत्वा पुत्तस्स रज्जं याचि,

5 राजा “नस्स वसलि मम पुत्तानं अन्तरायमिच्छसी” ति नादासि । सा
B. 353 पुनपुनं रहो राजानं परितोसेत्वा “न महाराज, मुसावादो वट्ठती” ति
आदीनि वत्वा याचति एव । अथ राजा पुत्ते आमन्तेसि—“अहं, ताता,
तुम्हाकं कनिट्ठं जन्तुकुमारं दिस्वा तस्स मातुया^५ सहसा वरं अदासि,

सा पुत्तस्स रज्जं परिणामेतुं इच्छति, तुम्हे ममच्चयेन आगन्त्वा रज्जं
B. 86 कारेय्याथा” ति अट्ठहि अमच्चेहि सद्धि उय्योजेसि । ते भगिनियो
10 आदाय चतुरङ्गिनिया सेनाय नगरा निक्खमिंसु । “कुमारा^६ पितुअच्चयेन
आगन्त्वा रज्जं कारेस्सन्ति, गच्छाम ने उपट्ठहामा” ति चिन्तेत्वा बहू
मनुस्सा अनुबन्धिसु । पठमदिवसे योजनमत्ता सेना अहोसि, दुतियदिवसे^७
द्वियोजनमत्ता, ततियदिवसे^८ तियोजनमत्ता । कुमारा चिन्तेसुं—“महा
15 अयं बलकायो, सचे मयं कच्चि^९ सामन्तराजानं अक्कमित्वा जनपदं
गणिहस्साम, सो^{१०} पि नो न पहोस्सति^{११}, किं परेसं पीळ्हं कत्वा
लद्धरज्जेन, महा जम्बुदीपो, अरञ्जे नगरं मापेस्सामा” ति हिमवन्ताभि-
मुखा अगमिंसु^{१२} ।

तत्थ नगरभापनोकासं परियेसमाना हिमवति कपिलो नाम
20 घोरतपो तापसो पटिवसति पोक्खरणितीरे महासाकसण्डे, तस्स
वसनोकासं गता । सो ते दिस्वा पुच्छित्वा^{१३} सब्बं पवत्ति^{१४} सुत्वा तेसु

१-१. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि । २. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. जातकुमारं—सी०, रो० ।

४. दस्सेसुं—सी०, स्या० रो० ।

५. मातु—सी०, स्या०, रो० ।

६. नागरा कुमारा—स्या० ।

७. दुतिये—सी०, रो० ।

८. ततिये—सी०, स्या०, रो० ।

९. किच्चि—स्या० ।

१०. सब्बं—स्या० ।

११. पहोस्सती—सी०, रो०;

१२. अगमंसु—स्या०, रो० ।

पहोति—स्या० ।

१३. ‘तं’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

१४. पवत्ति—स्या० ।

अनुकम्पं अकासि । सो किर भुम्मजालं नाम विज्जं जानाति, याय उद्धं^१
 असीतिहत्थे आकासे च हेट्ठा भूमियं च गुणदोसे^२ पस्सति । अथेकस्मि
 पदेसे सूकरमिगा सीहव्यग्घादयो तासेत्वा परिपातेन्ति, मण्डूकमूसिका
 सप्पे भिसापेन्ति । सो ते दिस्वा “अयं भूमिपदेसो पठ्वीअग^३” ति
 तस्मि पदेसे अस्समं मापेसि । ततो सो राजकुमारे आह—“सचे मम 5
 नामेन नगरं करोथ, देमि वो इमं ओकासं” ति । ते तथा पटिजानिंसु ।
 तापसो “इमस्मि ओकासे ठत्वा चण्डालपुत्तो पि चक्कवत्ति बलेन
 अतिसेती” ति वत्वा “अस्समे रज्जो घरं मापेत्वा नगरं मापेथा” ति
 तं ओकासं दत्वा सयं अविदूरे पब्बतपादे अस्समं कत्वा वसि । ततो
 कुमारा तत्थ नगरं मापेत्वा कपिलस्स वुत्थोकासे कतत्ता “कपिलवत्थू” 10
 ति नामं आरोपेत्वा तत्थ निवासं कप्पेसुं ।

R. 354

अथ अमच्चा “इमे कुमारा वयप्पत्ता, यदि नेसं पिता सन्तिके
 भवेय्य, सो आवाहविवाहं कारेय्य, इदानीं पन अम्हाकं भारो” ति
 चिन्तेत्वा कुमारेहि सद्धिं मन्तेसुं । कुमारा “अम्हाकं सदिसा खत्तिय-
 धीतरो न पस्साम, तासं पि भगिनीनं सदिसे खत्तियकुमारे, जातिसम्भेदं 15 B. 87
 च न करोमा” ति । ते जातिसम्भेदभयेन जेट्ठभगिनि मातुट्ठाने ठपेत्वा
 अवसेसाहि संवासं कप्पेसुं । तेसं पिता तं पवत्ति^४ सुत्वा “सक्या वत
 भो कुमारा, परमसक्या^५ वत भो^६ कुमारा” ति उदानं उदानेसि ।
 अयं ताव सकयानं उप्पत्ति । वुत्तं पि चेतं भगवता—

“अथ खो अम्बट्ट राजा ओक्काको अमच्चे पारिसज्जे आमन्तेसि— 20
 कहं नु, खो, भो एतरहि कुमारा सम्मन्ती” ति । अत्थि देव हिमवन्तपस्से
 पोक्खरणिा तीरे महासाकसण्डो, तत्थेतरहि कुमारा सम्मन्ति । ते
 जातिसम्भेदभया सकाहि भगिनीहि सद्धिं संवासं कप्पेन्ती ति । अथ खो
 अम्बट्ट राजा ओक्काको उदानं उदानेसि—“सक्या वत भो कुमारा^७,

20

१. सी०, स्वा०, रो० पोत्थकेसु नत्थि । २. गुणदोसं—स्या० ।

३. पुथुवी अगं—सी०, रो०; ४. सम्मन्तेसुं—सी०, रो० ।

पथवीअगं—म० । ५. पवत्ति—स्या० ।

६-६. सी० पोत्थके नत्थि । ७. “राजकुमारा” सी० पोत्थके सब्बत्थ ।



परमसक्या वत भो कुमारा' ति, तदग्गे^१ खो^१ पन अम्बट्ट सक्या पञ्जायन्ति, सो च सकयानं पुब्बपुरिसो'' (दी० नि० १, ८०-८१) ति ।

ततो नेसं जेट्टभगिनिया कुट्टरोगो उदपादि, कोविळारपुप्फसदिसानि गत्तानि अहेसुं । राजकुमारा "इमाय सद्धि एकतो निसज्जट्टानभोजना-
 ६ दीनि करोन्तानं पि उपरि एस रोगो सद्धमती" ति चिन्तेत्वा
 उय्यानकीळं गच्छन्ता विय तं याने आरोपेत्वा अरञ्जं पविसित्वा^२
 पोक्खरणि खणापेत्वा तं तत्थ खादनीयभोजनीयेहि सद्धि पक्खपित्वा
 उपरि पदरं^३ पटिच्छादापेत्वा^४ पंसुं दत्वा पक्कमिसु । तेन च समयेन
 रामो नाम राजा कुट्टरोगी ओरोधेहि च नाटकेहि च जिगुच्छियमानो
 १० तेन संवेगेन जेट्टपुत्तस्स रज्जं दत्वा अरञ्जं पविसित्वा तत्थ
 पण्णमूलफलानि^५ परिभुञ्जन्तो न चिरस्सेव अरोगो सुवण्णवण्णो हुत्वा
 इतो चितो च विचरन्तो महन्तं सुसिरक्खवं दिस्वा तस्सब्भन्तरे
 सोळसहत्थप्पमाणं तं कोलापं सोधेत्वा द्वारं च वातपानं च कत्वा
 निस्सेणि बन्धित्वा तत्थ वासं कप्पेसि । सो अङ्गारकटाहे अग्गिं कत्वा
 १५ रत्तिं विस्सरं च सुस्सरं च सुणन्तो सयति । सो "असुकस्मि पदेसे
 सीहो सद्दमकासि, असुकस्मि ब्यग्घो" ति सल्लक्खेत्वा पभाते तत्थ
 गन्त्वा विधासमंसं आदाय पचित्वा खादति ।

अथेकदिवसं सो पच्चूससमये अग्गिं जालेत्वा निसीदि । तेन च
 समयेन तस्सा राजघीताय गन्धं घायित्वा ब्यग्घो तं पदेसं खणित्वा
 २० पदरत्थरे विवरमकासि । तेन विवरेन सा^५ ब्यग्घं दिस्वा भीता
 विस्सरमकासि । सो तं सहं सुत्वा "इत्थिसद्दो एसो" ति च सल्ल-
 क्खेत्वा पातो व तत्थ गन्त्वा "को एत्था" ति आह ।

"मातुगामो सामी" ति ।

१-१. तदग्गेन च—सी०, स्या०, रो० ।

२. पटिच्छादेत्वा—सी०, स्या०, रो० ।

३. सी०, रो० पोत्यकेसु नत्थि ।

२. सी० पोत्यके नत्थि ।

४. पत्तमूल ०—सी०, रो०;

वनमूल ०—स्या० ।

“निकखमा^१” ति ।

“न निकखमामी” ति ।

“कि कारणा” ति ?

“खत्तियकञ्जा अहं” ति । एवं सोब्भे निखाता पि मानमेव करोति । सो सब्बं पुच्छित्वा “अहं पि खत्तियो” ति जातिं आचि- 5
क्खित्वा^२ “एहि दानि खीरे पक्खित्तसप्पि विय जातं” ति आह । सा कुट्टुरोगिनीमिह सामि, न सक्का निकखमितुं” ति आह । सो “कत-
कम्मो दानि अहं सक्का तिकिच्छित्तु” ति निस्सेणिं दत्त्वा तं उद्वरित्त्वा
अत्तनो वसनोकासं^३ नेत्वा सयं परिभुत्तभेसज्जानि एव दत्त्वा न चिरस्सेव
अरोगं सुवण्णवण्णमकासि । सो^४ ताय^५ सद्धिं संवासं कप्पेसि । सा 10
पठमसंवासेनेव गब्भं गण्हित्वा द्वे पुत्ते विजायि, पुन पि द्वे ति एवं
सोळसक्खत्तुं विजायि, एवं ते द्वत्तिस भातरो अहेसुं । ते अनुपुब्बेन
वुड्ढिप्पत्ते पिता सब्बसिप्पानि सिक्खापेसि ।

अथेकदिवसं एको रामरञ्जो नगरवासी पब्बते रतनानि गवेसन्तो
तं पदेसं आगतो राजानं दिस्वा अञ्जासि । “जानामहं देव तुम्हे” ति 15
आह^६ । “कुतो त्वं आगतोसी” ति च^७ तेन^८ पुट्ठो “नगरतो देवा”
ति आह । ततो नं राजा सब्बं पवत्तिं पुच्छि । एवं तेसु समुल्लप-
मानेसु ते दारका आगमिसु । सो ते दिस्वा “इमे के देवा” ति
पुच्छि ।

“पुत्ता मे भणे” ति । 20

“इमेहि दानि देव द्वत्तिसकुमारेहि परिवुतो वने किं करिस्ससि,
एहि रज्जमनुसासा^९” ति ।

१. निकखमा ही ति—सी०, स्या०, रो० । २. आचिक्खि—स्या०, रो० ।

३. वसनट्टानं—सी०, रो० ।

४. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

५. ‘च’ सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु

६. चाह—रो० ।

अधिको पाठो ।

७. रो० पोत्थके नत्थि ।

८. एतेन—स्या०, रो० ।

९. रज्जं समनुसासा—स्या०, रो० ।



“अलं भणे इधेव सुखं” ति । सो “लद्धं दानि मे कथापोभतं”
 ति नगरं गत्वा रज्ज्वो पुत्तसारोचेसि । रज्ज्वो पुत्तो “पितरं आने-
 स्सामी” ति चतुरङ्गिनिया सेनाय तत्थ गत्वा नानप्पकारेहि पितरं
 याचि, सो पि “अलं तात कुमार, इधेव सुखं” ति नेव इच्छि । ततो
 5 राजपुत्तो “न दानि राजा आगन्तुं^१ इच्छति, हन्दस्स इधेव नगरं
 मापेमी” ति चिन्तेत्वा तं कोलख्ख उद्धरित्वा घरं कत्वा नगरं
 मापेत्वा कोलख्खं अपनेत्वा कतत्ता “कोलनगरं” ति च व्यग्घपथे
 कतत्ता “व्यग्घपज्जं^२” ति चा ति द्वे नामानि आरोपेत्वा अगमासि ।

B. 89

ततो वयप्पत्ते कुमारे माता आणापेसि—“ताता तुम्हाकं कपिल-
 10 वत्थुवासिनो सक्का मातुला होन्ति, धीतरो नेसं गण्हथा” ति । ते यं
 दिवसं खत्तियकज्जायो नदीकीळनं गच्छन्ति, तं दिवसं गत्वा नदीतिथ्यं
 उपरुन्धित्वा नामानि सावेत्वा पत्थिता पत्थिता राजधीतरो गहेत्वा
 अगमंसु । सक्कराजानो सुत्वा “होतु भणे, अम्हाकं आतका एवा”
 ति तुण्ही अहेसुं । अयं कोलियानं उप्पत्ति ।

058. 9

15 एवं तेसं साकियकोलियानं अज्जमज्जं आवाहविवाहं करोन्तानं
 आगतो वंसो याव सीहहनुराजा, ताव वित्थारतो वेदितब्बो—
 सीहहनुरज्ज्वो किर^३ पञ्च पुत्ता अहेसुं सुद्धोदनो, अमितोदनो,
 धोतोदनो, सक्कोदनो^४, सुक्कोदनो^५ ति । तेसु सुद्धोदने रज्जं कारय.
 माने तस्स पजापतिया अज्जनरज्जा^६ धीताय^७ महासायादेविया
 20 कुच्छिम्हि पूरितपारमी महापुरिसो जातकनिदाने वुत्तनयेन तुसितपुरा
 चवित्वा पटिसन्धि गहेत्वा अनुपुब्बेन कतमहाभिकखमनो सम्मासम्बोधि
 अभिसम्बुज्झित्वा पवत्तितवरधम्मचक्को अनुक्कमेन^८ कपिलवत्थुं
 गत्वा सुद्धोदनमहाराजादयो अरियफले पतिट्ठापेत्वा जनपदचारिकं

R. 357

१. गन्तुं—स्या० ।

२. व्यग्घपथं—स्या० ।

३. पन—सी०, रो०; हि—स्या० । ४. सुक्कोदनो—स्या० रो० ।

५. सुक्कोदनो—स्या०, रो० ।

६-७. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

७. यथानुक्कमं—रो०;

यथानुक्कमेन—स्या० ।

पक्कमित्वा पुनपि अपरेन समयेन पच्चागन्त्वा पन्नरसहि भिक्खुसतेहि सद्धिं कपिलवत्थुस्मिं विहरति निग्रोधारामे ।

तत्थ विहरन्ते च भगवति साकियकोलियानं उदकं पटिच्च कलहो अहोसि । कथं ? नेसं किर उभिनं पि कपिलपुरकोलियपुरानं अन्तरे रोहिणी नाम नदी पवत्तति । सा कदाचि अप्पोदका होति, 5 कदाचि महोदका । अप्पोदककाले सेतुं कत्वा साकिया पि कोलिया पि अत्तनो अत्तनो सस्सपायनत्थं उदकं आनेन्ति । तेसं मनुस्सा एकदिवसं सेतुं करोन्ता अञ्जमञ्जं भण्डन्ता । “अरे तुम्हाकं राजकुलं भगिनीहि सद्धिं संवासं कप्पेसि कुक्कुटसोणसिङ्गालादितिरच्छाना विय, तुम्हाकं राजकुलं सुसिररुक्खे वासं कप्पेसि पिसाचिल्लिका विया” ति एवं 10 जातिवादेन खुंसेत्वा अत्तनो अत्तनो राजूनं आरोचेसुं । ते कुद्धा युद्धसज्जा हुत्वा रोहिणीनदीतीरं सम्पत्ता । एवं^३ सागरसदिसं बलं अट्ठासि ।

अथ भगवा “आतका कलहं करोन्ति, हन्द ने वारेस्सामी”^१ ति आकासेनागन्त्वा द्विनं सेनानं मज्जे अट्ठासि । तं^४ पि^५ आवज्जेत्वा 15 सावत्थितो आगतो ति एके । एवं^६ ठत्वा च पन अत्तदण्डसुत्तं अभासि । तं सुत्वा सब्बे संवेगप्पत्ता आवुधानि छड्ढेत्वा भगवन्तं नमस्समाना अट्ठंसु, महग्धं च आसनं पञ्चापेसुं । भगवा ओरुह पञ्चत्तासने निसीदित्वा “कुठारीहत्यो पुरिसो” ति आदिकं फन्दनजातकं, “वन्दामि तं कुञ्जरा” ति आदिकं लट्ठुकिज्जातकं, 20

“सम्मोदमाना गच्छन्ति, जालमादाय पविस्सन्तो ।

यदा ते विवदिस्सन्ति, तदा एहिं ति मे वसं”

(जा० १.१०) ति—

१. ‘उदकं गण्हन्ता’—स्या० ।
२. ‘तं’ सी० रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।
३. वारेमी—सी०, स्या०, रो० ।
- ४-४. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।
५. सी०, स्या० रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

- इमं^१ वट्टकजातकं च कथेत्वा पुन तेसं चिरकालप्पवत्तं आतिभावं^२ दस्सेन्तो^३ इमं महावंसं कथेसि । । ते “पुब्बे किर मयं आतका एवा”^४ ति अतिविय पसीदिसु । ततो सकया अड्डुतेय्यकुमारसते, कोलिया अड्डुतेय्यकुमारसते ति पञ्च कुमारसते^५ भगवतो परिवारत्थाय अदंसु ।
- 5 भगवा तेसं पुब्बहेतुं दिस्वा “एथ भिक्खवो” ति आह, ते सब्बे इद्धिया निब्बत्तअट्टपरिक्खारयुत्ता आकासे अब्भुगन्त्वा आगम्म भगवन्तं वन्दित्वा अटंसु । भगवा ते आदाय महावंसं अगमासि । तेसं पजापतियो दूते पाहेसुं, ते ताहि नानप्पकारेहि पलोभियमाना उक्कण्डिसु । भगवा तेसं उक्कण्डितभावं अत्वा हिमवन्तं दस्सेत्वा तत्थ कुणालजातक-
- 10 कथाय तेसं अनभिरतिं विनोदेतुकामो आह—“दिट्ठपुब्बो वो, भिक्खवे, हिमवा” ति ?

“न भगवा” ति ।

- “एथ, भिक्खवे, पेक्खथा” ति अत्तनो इद्धिया ते आकासेन नेन्तो “अयं सुवण्णपब्बतो, अयं रजतपब्बतो, अयं मणिपब्बतो” ति
- 15 नानप्पकारे पब्बते दस्सेत्वा कुणालदहे मनोसिलातले पच्चुट्ठासि । ततो “हिमवन्ते सब्बे चतुप्पदबहुप्पदादिभेदा तिरच्छानगता पाणा आगच्छन्तु, सब्बेसं च पच्छतो कुणालसकुणो” ति अधिट्ठासि । आगच्छन्ते च ते जातिनामनिरुत्तिवसेन वण्णेन्तो “एते, भिक्खवे, हंसा, एते कोश्चा, एते चक्कवाता, करवीका, हत्थिसोण्डका,
- 20 पोक्खरसातका” ति तेसं दस्सेसि ।

B. 91

- ते विम्वित्तहृदया पस्सन्ता सब्बपच्छतो आगच्छन्तं द्वीहि दिजकञ्जाहि मुखतुण्डकेन^६ डंसित्वा^७ गहितकट्टवेमज्जे निसिन्नं सहस्सदिजकञ्जापरिवारं कुणालसकुणं दिस्वा अच्छरियब्भुतचित्तजाता भगवन्तं आहंसु—“कच्चि, भन्ते, भगवा पि इध कुणालराजा भूतपुब्बो”
- 25 ति ? “आम, भिक्खवे, मयावेस कुणालवंसो कतो । अतीते हि मयं

१. ‘इदं’—स्या०, रो० ।

२. दस्सेत्वा—स्या० ।

३. पञ्चकुमारसतानि—सी०, रो० ।

४. तुण्डेन—सी० रो०; तुण्डकेन—स्या० ।

५. डंसित्वा—सी० रो० ।

चत्तारो जना इध वसिम्हा नारदो देविलो इसि, आनन्दो गिञ्जरत्ता,
पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो, अहं कुणालो सकुणो” ति सब्बं महाकुणाल-
जातकं कथेसि । तं^१ सुत्वा तेसं भिक्खूनं पुराणदुत्तियिकायो आरब्ध
उप्पन्ना अनभिरति वूपसन्ता । ततो तेसं भगवा सच्चकथं कथेसि,
कथापरियोसाने सब्बपच्छिमको सोतापन्नो, सब्बउपरिमो अनागामी 5
अहोसि, एको पि पुथुज्जनो वा अरहा वा नत्थि । ततो भगवा ते
आदाय पुनदेव महावने ओरुहि, आगच्छमाना च ते भिक्खू अत्तनो व
इद्धिया आगच्छिंसु ।

अथ नेसं भगवा उपरिमग्गत्थाय पुन धम्मं देसेसि, ते पञ्चसता पि
विपस्सनं आरभित्वा अरहत्ते पतिट्ठहिंसु । पठमं पत्तो पठममेव अगमासि 10
“भगवतो आरोचेस्सामी” ति । आगन्त्वा च “अभिरमामहं भगवा,
न उक्कण्ठामी” ति वत्वा भगवन्तं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । एवं ते
सब्बे पि अनुक्कमेन आगन्त्वा भगवन्तं परिवारेत्वा निसीदिसु जेट्टमास-
उपोसथदिवसे सायन्हुसमये । ततो पञ्चसत्तखीणासवपरिवृतं वरबुद्धासने
निसिन्नं भगवन्तं ठपेत्वा असञ्जसत्ते च अरूपब्रह्मानो च सकलदस- 15
सहस्सचक्कवाळे अवसेसदेवतादयो मङ्गलसुत्तवण्णनायं वुत्तनयेन
सुखुमत्तभावे निम्मिनित्वा सम्परिवारेसु “विचित्रपटिभानं धम्मदेसनं
सोस्सामा” ति । तत्थ चत्तारो खीणासवब्रह्मानो समापत्तितो वुट्ठाय
ब्रह्मगणं अपस्सन्ता “कुहिं गता” ति आवज्जेत्वा तमत्थं अत्वा पच्छा
आगन्त्वा ओकासं अलभमाना चक्कवाळमुद्धनि ठत्वा पच्चेकगाथायो 20
अभासिसु । यथाह—

R. 360

“अथ खो चतुन्नं सुद्धावासकायिकानं देवतानं एतदहोसि—‘अयं,
खो, भगवा सक्केसु विहरति कपिलवत्थुस्मि महावने महता भिक्खुसङ्घेन
सद्धिं पञ्चमत्तेहि भिक्खुसत्तेहि सब्बेहेव अरहन्तेहि । दसहि च लोक-
धातूहि देवता येभुय्येन सन्नपत्तिता होन्ति भगवन्तं दस्सनाय 25
भिक्खुसंघं च । यन्नून मयं पि येन भगवा तेनुपसङ्कमेय्याम,

B. 92

उपसङ्कमित्वा भगवतो सन्निके पञ्चेकं गाथं भासेय्यामा” (दी० नि० २.१८९) ति ।

सब्वं सगाथावगो वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । एवं गन्त्वा^१ च तत्थ एको ब्रह्मा पुरत्थिमचक्कवाळमुद्धनि ओकासं लभित्वा तत्थ ठितो इमं
5 गाथं अभासि—

“महासमयो पवनस्मि...पे०...
दक्खिताये अपराजितसंघं”

(दी० नि० २.१८९) ति ॥

इमञ्चस्स गाथं भासमानस्स पच्चिमचक्कवाळपब्बते ठितो^२ सद्दं
10 अस्सोसि ।

दुतियो पच्चिमचक्कवाळमुद्धनि ओकासं लभित्वा तत्थ ठितो तं गाथं सुत्वा इमं गाथं अभासि—

“तत्र भिक्खवो समादहंसु...पे०...
इन्द्रियाणि रक्खन्ति पण्डिता”

15 (दी० नि० २.१८९) ति ॥

ततियो दक्खिणचक्कवाळमुद्धनि ओकासं लभित्वा तत्थ ठितो तं गाथं सुत्वा इमं गाथं अभासि—

“छेत्वा खीलं छेत्वा पलिघं...पे०...सुसुनागा”

(दी० नि० २.१८९) ति ॥

20 चतुत्थो उत्तरचक्कवाळमुद्धनि ओकासं लभित्वा तत्थ ठितो तं गाथं सुत्वा इमं गाथमभासि—

ये केचि बुद्धं सरणं गतासे . पे०...
देवकायं परिपूरेस्सन्ती”

(दी० नि० २.१९०) ति ॥

तस्स पि तं सद्दं दक्खिणचक्कवाळमुद्धनि^१ ठितो अस्सोसि । एवं तदा इमे चत्तारो ब्रह्मानो परिसं थोमेत्वा ठिता अहेसुं, महाब्रह्मानो एकचक्कवाळं^२ छादेत्वा अटुंसु^३ ।

अथ भगवा देवपरिसं ओलोकेत्वा^४ भिक्खूनां आरोचेसि—“ये पि ते, भिक्खवे, अहेसुं अतीतमद्धानं अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा, तेसं पि भगवन्तानं एतप्परमायेव^५ देवता सन्निपतिता अहेसुं सेय्यथापि मय्हं एतरहि, ये पि ते, भिक्खवे, भविस्सन्ति अनागतमद्धानं अरहन्तो^६ सम्मासम्बुद्धा^६, तेसं पि भगवन्तानं एतप्परमायेव देवता सन्निपतिता भविस्सन्ति सेय्यथापि मय्हं एतरही” ति । ततो तं देवपरिसं भब्बाभब्बवसेन^७ द्विधा विभजि “एत्तका भब्बा^८, एत्तका अभब्बा^९” ति । तत्थ “अभब्बपरिसा बुद्धसते पि धम्मं देसेन्ते न बुज्झति, भब्बपरिसा सक्का बोधेतु” ति अत्वा पुन सब्बपुग्गले^{१०} चरियवसेन छद्वा^{११} विभजि “एत्तका रागचरिता, एत्तका दोसमोहवितक्कसद्धाबुद्धिचरिता” ति । एवं चरियवसेन परिग्गहेत्वा “अस्सा परिसाय कीदिसा धम्मदेसना सप्पाया” ति धम्मकथं विचिन्तिवा पुन तं परिसं मनसाकासि—“अत्तज्झासयेन नु खो जानेय्य, परज्झासयेन, अट्ठप्पत्तिवसेन, पुच्छावसेना” ति । ततो “पुच्छावसेन जानेय्या” ति अत्वा “पञ्चं पुच्छितुं समत्थो अत्थि, नत्थी” ति पुन सकलपरिसं आवज्जेत्वा “नत्थि कोची” ति अत्वा “सचे अहमेव पुच्छित्वा अहमेव विस्सज्जेय्यं, एवमस्सा^{१२} परिसाय सप्पायं न होति । यन्नूनाहं निम्मित्तबुद्धं मापेय्यं ति पादकज्झानं समापज्जित्वा वुट्ठाय मनोमयिद्विया अभिसङ्खरित्वा निम्मित्तबुद्धं मापेसि । सब्बङ्गपच्चङ्गी लक्खणसम्पन्नो पत्तचीवरधरो

R. 361

B. 93

10

15

20

१. दक्खिणचक्कवाले—सी०, स्या०, रो० । २. एकं चक्कवालं—सी०, रो० ।

३. अट्टासि—रो० ।

४. उल्लोकेत्वा—सी०, रो० ।

५. एतप्परमायेव—सी०, रो० ।

६. पे० सन्निपतिता—सी० ।

७. भब्बाभब्बावसेन—सी०, रो० ।

८. भब्बा—सी०, रो० ।

९. अभब्बा—सी०, रो० ।

१०. भवपुग्गलं—स्या०, रो० ।

११. छद्वा—सी०, रो० ।

१२. एतमस्स—सी०, रो० ;

इमस्स—स्या० ।



आलौकितविलोकितादिसम्पन्नो होतु” ति अधिद्वानचित्तेन सह
पातुरहोसि । सो पाचीनलोकधातुतो आगन्त्वा^१ भगवतो समसमे^२
आसने निसिन्नो एवं^३ आगन्त्वा यानि भगवता इमम्हि समागमे
चरियवसेन छ सुत्तानि कथितानि । सेय्यथीदं^४—पुराभेदसुत्तं कलह-
विवादसुत्तं चूळव्यूहं^५ महाव्यूहं तुवटकं इदमेव सम्मापरिब्बाजनीयं ति ।
तेसु रागचरितदेवतानं सप्पायवसेन कथेतब्बस्स इमस्स सुत्तस्स पवत्तनत्थं
पञ्चं पुच्छन्तो “पुच्छामि सुनिं पहूतपञ्चं” ति इमं गाथमाह ।

R. 362

गाथा-अथवण्णना

३६२. तत्थ पहूतपञ्चं ति महापञ्चं । तिण्णं ति चतुरोघतिण्णं ।
पारङ्गतं ति निब्बानप्पत्तं । परिनिब्बुतं ति सउपादिसेसनिब्बानवसेन
परिनिब्बुतं । ठितत्तं ति लोकधम्ममेहि अकम्पनीयचित्तं । निक्खम्म
घरा पनुज्ज कामे ति वत्थुकामे पनुदित्वा घरावासा निक्खम्म । कथं
भिक्षु सम्मा सो लोके परिब्बजेय्या ति सो भिक्षु कथं लोके सम्मा
परिब्बजेय्य विहरेय्य अनुपलित्तो लोकेन हुत्वा, लोकं अतिक्कमेय्या ति
वुत्तं होति । सेसमेत्थ वुत्तनयमेव ।

B. 94 15

अथ भगवा यस्मा आसवक्खयं अप्पत्वा लोके सम्मा परिब्बजन्तो
नाम नत्थि, तस्मा तस्मि रागचरितादिवसेन^६ परिग्गहिते सब्बपुग्गल-
समूहे^७ तं तं तेसं तेसं समानदोसानं देवतागणानं आचिण्णदोसप्पहानत्थं
“यस्स मङ्गला” ति आरभित्वा अरहत्तनिकूटेनेव खीणासवपटिपदं
पकासेन्तो पन्नरस गाथायो अभासि ।

गाथा-अथवण्णना

२० ३६३. तत्थ पठमगाथाय ताव मङ्गला ति मङ्गलसुत्ते वुत्तानं
दिट्ठमङ्गलादीनमेतं अधिवचनं । समूहता ति सुट्ठु ऊहता पञ्चासत्थेन

१. सी० स्या० रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

२. सामयेव—सी०, रो० ।

३. येव—सी०, रो० ।

४. सेय्यथिदं—म०

५. चूळव्यूहं—सी०, स्या०, रो० ।

६. रागचरितवसेन—सी०, रो० ।

७. भब्बपुग्गलसमूहे—स्या० ।

८. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

समुच्छिन्ना^१ । उप्पाता ति “उक्कापातदिसाडाहादयो एवंविपाका
होन्ती” ति एवं पवत्ता उप्पाताभिनिवेसा । सुपिना ति “पुब्बण्हसमये
सुपिनं दिस्वा इदं नाम होति, मज्झन्हिक्कादीसु इदं, वामपस्सेन सयता
दिट्ठे इदं नाम होति, दक्खिणपस्सादीहि इदं, सुपिनन्ते चन्दं दिस्वा इदं
नाम होति, सूरियादयो दिस्वा इदं” ति एवं पवत्ता सुपिनाभिनिवेसा, 5
लक्खणा ति दण्डलक्खणवत्थलक्खणादिपाठं पठित्वा “इमिना इदं नाम
होती” ति एवं पवत्ता लक्खणाभिनिवेसा । ते सब्बे पि ब्रह्मजाले
वुत्तनयेनेव वेदितब्बा । सो^२ मङ्गलदोसविप्पहीनो ति अट्ठतिस R. 363
महामङ्गलानि ठपेत्वा अवसेसा मङ्गलदोसा नाम । यस्स पनेते
मङ्गलादयो समूहता, सो मङ्गलदोसविप्पहीनो होति । अथ वा मङ्गलानं 10
च उप्पातादिदोसानं च पहीनत्ता मङ्गलदोसविप्पहीनो होति, न
मङ्गलादीहि सुद्धिं पच्चेति अरियमग्गस्स^३ अधिगतत्ता । तस्मा सम्मा
सो लोके परिब्बजेय्य, सो खीणासवो सम्मा^४ लोके परिब्बजेय्य
अनुपलित्तो लोकेना ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३६४. दुतियगाथाय रागं विनयेथ मानुसेसु, दिब्बेसु कामेसु 15
चापि भिक्खू ति मानुसेसु च दिब्बेसु च कामगुणेषु अनागामिअग्गेन
अनुप्पत्तिधम्मतं नेन्तो रागं विनयेथ । अतिक्कम्म भवं समेच्च धम्मं
ति एवं रागं विनेत्वा ततो परं अरहत्तमग्गेन सब्बप्पकारतो
परिब्बाभिसमयादयो साधेन्तो चतुसच्चभेदं पि समेच्च धम्मं इमाय
पटिपदाय तिविधं पि अतिक्कम्म भवं । सम्मा सो ति सो पि भिक्खु 20
सम्मा लोके परिब्बजेय ।

गाथा-अत्थवण्णना

३६५. ततियगाथाय “अनुरोधविरोधविप्पहीनो” ति सब्बवत्थूसु
पहीनरागदोसो । सेसं वुत्तनयमेव सब्बगाथासु च “सो पि भिक्खु सम्मा
B. 95

१. सुच्छिन्ना—सी० ।

२. स - सी०, स्या०, रो० ।

३. अरियमग्गेन—सी०, स्या०, रो० । ४. सी० रो० पोत्यकेसु नत्थि ।



लोके परिब्रजेय्या” ति योजेतब्बं । इतो परं हि योजनं पि अवत्वा अवुत्तनयमेव वण्णयिस्साम ।

३६६. चतुत्थगाथाय सत्तसङ्खारवसेन दुविधं पियं च अप्पियं च वेदितब्बं, तत्थ छन्दरागपटिघप्पहानेन हित्वा । अनुपादाया ति चतुहि

- 5 उपादानेहि कच्चि धम्मं अगगहेत्वा । अनिस्सितो कुहिञ्ची ति अट्टसतभेदेन तण्हानिस्सयेन द्वासट्ठिभेदेन दिट्ठिनिस्सयेन च कुहिञ्चि रूपादिधम्मे भवे वा अनिस्सितो । संयोजनियेहि विप्पमुत्तो ति सब्बे पि तेभूमकधम्मा दसविधसंयोजनस्स विसयत्ता संयोजनिया, तेहि सब्बप्पकारतो मग्गभावनाय परिञ्चातत्ता च विप्पमुत्तो ति अत्थो ।
- 10 पठमपादेन चेत्य रागदोसप्पहानं वुत्तं, दुतियेन उपादाननिस्सयाभावो, ततियेन सेसाकुसलेहि अकुसलवत्तूहि च विप्पमोक्खो । पठमेन वा रागदोसप्पहानं, दुतियेन तदुपायो, ततियेन तेसं पहीनत्ता संयोजनियेहि विप्पमोक्खो ति वेदितब्बो ।

गाथा-अत्थवण्णना

R. 364

३६७. पञ्चमगाथाय उपधीसू ति खन्धुपधीसु । आदानं ति^१

- 15 आदातब्बट्ठेन तेयेव वुच्चन्ति । अनञ्जनेय्यो ति अनिच्चादीनं सुदिट्ठत्ता “इदं सेय्यो” ति केनचि अनेतब्बो^२ । सेसं उत्तानपदत्थमेव । इदं वुत्तं होति—आदानेसु चतुत्थमग्गेन सब्बसो छन्दरागं विनेत्वा सो विनीत-छन्दरागो तेसु उपधीसु न सारमेति, सब्बे उपधी असारकत्तेनेव पस्सति । ततो तेसु दुविधेन पि निस्सयेन अनिस्सितो अञ्जेन वा केनचि “इदं
- 20 सेय्यो” ति अनेतब्बो खीणासवो भिक्खु सम्मा सो लोके परिब्रजेय्य ।

३६८. षट्ठगाथाय अविरुद्धो ति एतेसं तिण्णं दुच्चरितानं पहीनत्ता सुचरितेहि सद्धिं अविरुद्धो । विदित्वा धम्मं ति मग्गेन चतुसच्चधम्मं अत्वा^३ । निब्बानपदाभिपत्थयानो ति अनुपादिसेसं खन्धपरिनिब्बानपदं पत्थयमानो । सेसं उत्तानत्थमेव ।

१. ‘पि’रो० पोत्थके अधिको पाठो ।

२. न नेतब्बो—सी० रो० ।

३. विदित्वा—स्या० ।



गाथा-अत्थवण्णना

३६९. सत्तमगाथाय अक्कुट्ठो ति दसहि अक्कोसवत्थूहि अभिसत्तो ।
न सन्धिथेया ति न उपनय्हेथ न कुप्पेय्य । लद्धा परभोजनं न मज्जे
ति परेहि दिन्नं सद्धादेय्यं लभित्वा 'अहं आतो यसस्सी लाभो' ति न
मज्जेय्य । सेसं उत्तानत्थमेव ।

B. 96

३७०. अट्ठमगाथाय लोभं ति विसमलोभं । भवं ति कामभवादि-
भवं । एवं द्वीहि पदेहि भवभोगतण्हा वुत्ता । पुरिमेन वा सब्बा पि
तण्हा, पच्छिमेन कम्मभवो । विरतो छेदनबन्धनाचा^१ ति एवमेतेसं
कम्मकिलेसानं पहीनत्ता परसत्तछेदनबन्धना च विरतो ति । सेसं
वुत्तनयमेव ।

गाथा-अत्थवण्णना

३७१. नवमगाथाय सारुप्यं अत्तनो विदित्वा ति अत्तनो
भिव्खुभावस्स पतिरूपं^२ अनेसनादिं पहाय सम्माएसनादिआजीवसुद्धि
अञ्चं च सम्मापटिपत्तिं तत्थ पतिद्वहनेन विदित्वा । न हि आतमत्तेनेव^३
किञ्चि होति । यथातथियं ति यथातथं यथाभूतं । धम्मं ति
खन्धायतनादिभेदं यथाभूतआणेन, चतुसच्चधम्मं वा मग्गेन विदित्वा ।
सेसं उत्तानत्थमेव ।

R. 365

३७२. दसमगाथाय सो^४ निरासो अनासिसानो^५ ति यस्स
अरियमग्गेन विनासितत्ता अनुसया च न सन्ति, अकुसलमूला च समूहता,
सो निरासो नित्तण्हो होति । ततो आसाय अभावेन कश्चि रूपादिधम्मं
नासीसति^६ । तेनाह "निरासो^६ अनासिसानो^६" ति । सेसं वुत्तनयमेव ।

गाथा-अत्थवण्णना

३७३. एकादसमगाथाय आसवखीणो ति खीणचतुरासवो ।
पहीनमानो ति पहीननवविधमानो । रागपथं ति रागविसयभूतं^७

१. ० बन्धनतो - सी०, स्या०, रो० ।

२. अप्पतिरूपं - सी०, रो० ।

३. आणमत्तेनेव - स्या०, रो० ।

४-५. यो निरासयो अनासियानो - रो० ।

५. नासिसति - सी०, रो० ।

६-६. निरासो अनासियानो - रो० ।

७. 'तं' सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

तेभूमकधम्मजातं । उपातिवत्तो ति परिञ्जापहानेहि अतिक्कन्तो ।
दन्तो ति सब्बद्वारविसेवनं हित्वा अरियेन दमथेन दन्तभूमिं पत्तो ।
परिनिब्बुतो ति किलेसग्गिवूपसमेन सीतिभूतो । सेसं वुत्तनयमेव ।

३७४. द्वादसमगाथाय सद्धो ति बुद्धादिगुणेषु परप्पच्चयविरहितत्ता
5 सब्बाकारसम्पन्नेन अवेच्चप्पसादेन समन्नागतो, न परस्स सद्धाय
B. 97 पटिपत्तियं गमनभावेन । यथाह—“न ख्वाहं एत्थ भन्ते भगवतो सद्धाय
गच्छामी” (अ० नि० २.३०५) ति । सुतवा ति वोसितसुतकिच्चता
परमत्थिकसुतसमन्नागतो । नियामदस्सी ति संसारकन्तारमूळहे लोके
अमतपुरगामिनो सम्मत्तनियामभूतस्स मग्गस्स दस्सावी, दिट्ठमग्गो ति
10 वुत्तं होति । वग्गगतेसु न वग्गसारी ति वग्गगता नाम
द्वासट्ठिदिट्ठिगतिका अञ्जमञ्जं पटिलोमत्ता, एवं वग्गाहि दिट्ठीहि गतेसु
सत्तेसु न वग्गसारी “इदं उच्छिज्जिस्सति, इदं तथेव भविस्सती” ति एवं
दिट्ठिवसेन अगमनतो । पटिघं ति पटिघातकं, चित्तविघातकं ति वुत्तं
होति । दोसविसेसनमेवेतं । विनेय्या ति विनेत्वा । सेसं वुत्तनयमेव ।

गाथा-अत्थवण्णना

15 ३७५. तेरसमगाथाय संसुद्धजिनो ति संसुद्धेन अरहत्तमग्गेन
विजितकिलेसो । विवट्टच्छदो ति विवटरागदोसमोहद्धदो । धम्मेसु
R. 366 वसी ति चतुसच्चधम्मेसु वसिप्पत्तो । न हिस्स सक्का ते धम्मा यथा
जाता केनचि अञ्जथा कातुं, तेन खीणासवो “धम्मेसु वसी” ति
वुच्चति । पारगू ति पारं वुच्चति निब्बानं, तं गतो, सउपादिसेसवसेन
20 अधिगतो ति वुत्तं होति । अनेजो ति अपगततण्हाचलनो ।
सङ्खारनिरोधआणकुसलो ति सङ्खारनिरोधो वुच्चति निब्बानं, तं हि
आणं अरियमग्गपञ्चा, तत्थ कुसलो, चतुक्खतुं भावितत्ता छेको ति
वुत्तं होति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३७६. चुद्दसमगाथाय अतीतेसू ति पवत्तिं पत्वा अतिक्कन्तेसु
25 पञ्चक्खन्धेषु । अनागतेसू ति पवत्तिं अप्पत्तेसु पञ्चक्खन्धेषु एव ।
कप्पातीतो ति “अहं ममं” ति कप्पनं सब्बं पि वा तण्हादिट्ठिक्कपं

अतीतो । अतिच्च सुद्धिपञ्चो ति अतीव सुद्धिपञ्चो, अतिक्कमित्वा
वा सुद्धिपञ्चो । किं अतिक्कमित्वा ? अदत्तयं । अरहा हि खायं
अविज्जासङ्खारसङ्खातो अतीतो अद्धा, जातिजरामरणसङ्खातो अनागतो
अद्धा, विज्जाणादिभवपरियन्तो पच्चुप्पन्नो च अद्धा, तं सब्बं पि
अतिक्कम्म कद्धं वितरित्वा परमसुद्धिप्पत्तपञ्चो हुत्वा ठितो । तेन ५
वुच्चति “अतिच्च सुद्धिपञ्चो” ति । सब्बायतनेही ति
द्वादसहायतनेहि । अरहा हि एवं कप्पातीतो । कप्पातीतत्ता अतिच्च
सुद्धिपञ्चत्ता च आयति न किञ्चि आयतनं उपेति । तेनाह—सब्बायत-
नेहि विप्पमुत्तो” ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३७७. पन्नरसमगाथाय अञ्जाय पदं ति ये ते “सच्चानं चतुरो 10 B. 98
पदा” ति वुत्ता, तेसु एकेकपदं पुब्बभागसच्चववत्थापनपञ्चाय अत्वा ।
समेच्च धम्मं ति ततो परं चतूहि अरियमग्गेहि चतुसच्चधम्मं समेच्च ।
विवटं दिस्वान प्हानमासवानं ति अथ पच्चवेक्खणञ्जाणेन आसवक्खय-
सञ्जितं निब्बानं विवटं पाकटमनावटं दिस्वा । सब्बुपधीनं परिकखया
ति सब्बेसं खन्धकामगुणकिलेसाभिसङ्खारभेदानं उपधीनं परिकखीणत्ता 15
कत्थचि असज्जमानो भिक्खु सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य विहरेय्य,
अनल्लीयन्तो लोकं गच्छेय्या ति देसनं निट्ठापेसि ।

गाथा-अत्थवण्णना

३७८. ततो सो निम्मितो धम्मदेसनं थोमेन्तो “अद्धा हि भगवा” R. 367
ति इमं गाथमाह । तत्थ यो सो एवं विहारी ति यो सो मङ्गलादीनि
समूहनित्वा सब्बमङ्गलदोसप्पहानविहारी, यो पि सो दिब्बमानुसकेसु 20
कामेसु रागं विनेय्य भवातिक्कम्म धम्माभिसमयविहारी ति एवं ताय
ताय गाथाय निदिट्ठभिक्खुं दस्सेन्तो आह । सेसं उत्तानमेव । अयं पन
योजना—अद्धा हि भगवा तथेव एतं यं त्वं “यस्स मङ्गला समूहता”



१४. धम्मिकसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

एवं मे सुतं ति धम्मिकसुत्तं । का उत्पत्ति ? तिट्ठमाने किर B. 99

भगवति लोकनाथे धम्मिको नाम उपासको अहोसि नामेन च पटिपत्तिया च । सो किर सरणसम्पन्नो सीलसम्पन्नो बहुस्सुतो पिटकत्तयधरो अनागामी अभिञ्जालाभी आकासचारी अहोसि । तस्स परिवारा पञ्चसता उपासका, ते पि तादिसा एवं अहेसुं । तस्सेकदिवसं उपोसथि- 5 कस्स रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स मज्झिमयामावसानसमये एवं परिवित्तको उदपादि—“यन्नूनाहं अगारियअनगारियानं पटिपदं पुच्छेय्यं” ति । सो पञ्चहि उपासकसतेहि परिवुतो भगवन्तं उपसङ्क- मित्वा तमत्थं पुच्छि, भगवा चस्स व्याकासि । तत्थ पुब्बे वण्णितसदिसं R. 368 10 वुत्तनयेनेव वेदितव्वं, अपुब्बं वण्णयिस्साम ।

गाथा-अत्थवण्णना

३७९. तत्थ पठमगाथाय ताव कथं करो ति कथं करोन्तो कथं पटिपज्जन्तो । साधु होती ति सुन्दरो अनवज्जो अत्थसाधनो होति । उपासकासे ति उपासकाइच्चेव वुत्तं होति । सेसमत्थतो पाकटमेव । अयं पन योजना—यो वा अगारा अनगारमेति पब्बजति, ये वा अगारिनो उपासका, एतेसु दुविधेसु सावकेसु कथं करो सावको साधु होती 15 ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३८०-१. इदानी एवं पुट्टस्स भगवतो व्याकरणसमत्थतं दीपेन्तो “तुवं ही” ति गाथाद्वयमाह । तत्थ गतिं ति अज्झासयगतिं । परायणं ति निष्फत्तिं । अथ वा गतिं ति निरयादिपञ्चप्पभेदं । परायणं ति गतितो परं अयनं गतिविप्पमोक्खं परिनिब्बाणं, न चत्थि तुल्यो ति 20 तया सदिसो नत्थि । सब्बं तुवं जाणमवेच्च धम्मं, पकासेसि सत्ते

अनुकम्पमानो ति त्वं भगवा यदत्थि जेय्यं नाम, तं अनवसेसं अवैच्च पटिविज्झित्वा सत्ते अनुकम्पमानो सब्बं आणं च धम्मं च पकासेसि । यं यं यस्स हितं होति, तं तं तस्स^१ आविकासियेव देसेसियेव, न ते अत्थि आचरियमुट्ठी ति वुत्तं होति । विरोचसि विमलो ति
 5 धूमरजादिविरहितो विय चन्दो, रागादिमलाभावेन विमलो विरोचसि । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव ।

गाथा-अत्थवण्णना

३८२. इदानीं येसं तदा भगवा धम्मं देसेसि, ते देवपुत्ते कित्तेत्वा^२ भगवन्तं पसंसन्तो “आगञ्छी ते सन्तिके” ति गाथाद्वयमाह । तत्थ नागराजा एरावणो नामा ति अयं किर एरावणो नाम देवपुत्तो
 10 कामरूपी दिब्बे विमाने वसति । सो यदा सक्को उय्यानकीळं गच्छति, तदा दियड्डुसतयोजनं कार्यं अभिनिम्मिनित्वा तेत्तिस कुम्भे मापेत्वा एरावणो नाम हत्थी होति । तस्स एकेकस्मिं कुम्भे द्वे द्वे दन्ता होन्ति, एकेकस्मिं दन्ते सत्त सत्त पोक्खरणियो, एकेकिस्सा पोक्खरणिआ सत्त सत्त पदुमिनियो, एकेकिस्सा पदुमिनिया सत्त सत्त पुष्फानि,
 15 एकेकस्मिं पुष्फे सत्त सत्त पत्तानि, एकेकस्मिं पत्ते सत्त सत्त अच्चरायो नच्चन्ति पदुमच्चरायोत्वेव विस्सुता सक्कस्स नाटकित्थियो^३, या च विमानवत्थुस्मिं पि “भमन्ति कञ्चा पदुमेषु सिक्खिता” (वि० व० ९८) ति आगता । तेसं पन तेत्तिसंकुम्भानं मज्जे सुदस्सनकुम्भो नाम तिसयोजनमत्तो होति, तत्थ योजनप्पमाणो मणिपल्लङ्को तियोजनुब्बेधे
 20 पुष्फमण्डपे अत्थरीयति । तत्थ^४ सक्को देवानमिन्दो अच्चरासंघपरिवुत्तो दिब्बसम्पत्तिं पच्चनुभोति । सक्के पन देवानमिन्दे उय्यानकीळातो पटिनिवत्ते पुन तं रूपं संहरित्वान देवपुत्तो व होति । तं सन्धायाह—
 “आगञ्छि ते सन्तिके नागराजा एरावणो नामा” ति^५ । जिनोति सुत्वा ति विजितपापधम्मो एस भगवा” ति एवं सुत्वा । सो पि तथा

१. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि । २. कित्तेन्तो—स्या० ।

३. नाटकिनियो—रो० ।

४. यत्थ—स्या० ।

५. स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

मन्तयित्वा ति तथा सद्धिं मन्तयित्वा, पञ्चं पुच्छित्वा ति अधिप्पायो ।
अज्झगमा ति अधिअगमा, गतो ति वुत्तं होति । साधू ति सुत्वान
पतीतरूपो ति तं पञ्चं सुत्वा “साधु भन्ते” ति अभिनन्दित्वा तुट्ठरूपो
गतो ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

३८३. राजा पि तं वेस्सवणो कुवेरो ति एत्थ सो यक्खो 5
रञ्जनट्ठेन राजा, विसाणाय राजधानिया रज्जं कारेती ति वेस्सवणो,
पुरिमनामेन कुवेरो ति वेदितब्बो । सो किर कुवेरो नाम ब्राह्मणमहा-
सालो हुत्वा दानादीनि पुञ्ञानि कत्वा विसाणाय राजधानिया अधिपति
हुत्वा निब्बत्तो । तस्मा “कुवेरो वेस्सवणो”^१ ति वुच्चति । वुत्तं चेत्तं
आटानाटियसुत्ते—

10

“कुवेरस्स खो पन, मारिस्स, महाराजस्स विसाणा नाम राजधानी,
तस्मा कुवेरो महाराजा ‘वेस्सवणो’ ति पवुच्चती” (दी० नि० ३, १६२)
ति । सेसमेत्थ पाकटमेव ।

तत्थ सिया—कस्मा पन दूरतरे तावतिसभवने वसन्तो एरावणो
पठमं आगतो, वेस्सवणो पच्छा, एकनगरे व^२ वसन्तो अयं उपासको
सब्बपच्छा, कथं च सो तेसं आगमनं अञ्ञासि, येन एवमाहा ति ?
वुच्चते—वेस्सवणो किर तदा अनेकसहस्सपवाळपल्लङ्गं द्वादसयोजनं
नारिवाहनं अभिरुह पवाळकुन्तं उच्चारित्वा दससहस्सकोटियक्खेहि
परिवुत्तो “भगवन्तं पञ्चं पुच्छिस्सामी” ति आकासट्ठकविमानानि^३
परिहरित्वा मग्गेन मग्गं आगच्छन्तो वेळ्ळुकण्डकनगरे नन्दमाताय 20
उपासिकाय निवेसनस्स उपरिभागं सम्पत्तो । उपासिकाय अयमानुभावो
परिसुद्धसीला होति, निच्चं विकालभोजना पटिविरता, पिटकत्तयधारिनी,
अनागामिफले पतिट्ठिता । सा तं हि समये सीहपञ्जरं उग्घाटेत्वा
उतुग्गहणत्थाय मालुतेरितोकासे ठत्वा अट्ठकपारायणवग्गे परिमण्डलेहि

B. 101

15 R. 370

20

१. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

२. ‘च’—स्या०, रो० ।

३. आकासट्ठविमानानि—रो० ।



पदव्यञ्जनेहि मधुरेन सरेन भासति । वेस्सवणो तत्थेव यानानि^१ ठपेत्वा
याव उपासिका “इदमवोच भगवा मगधेसु विहरन्तो पासाणके चेत्तिये
परिचारकसोळसन्नं ब्राह्मणानं” ति निगमनं अभसि, ताव सब्बं सुत्वा
वग्गपरियोसाने सुवण्णमुरजसदिसं महन्तं^२ गीवं^३ पग्गहेत्वा “साधु साधु

5 भगिनी” ति साधुकारमदासि । सा “को एत्था” ति आह । “अहं
भगिनि वेस्सवणो” ति । उपासिका किर पठमं सोतापत्ता अहोसि, पच्छा
वेस्सवणो । तं सो धम्मतो सहोदरभावं सन्धाय उपासिकं भगिनिवादेन
समुदाचरति । उपासिकाय च “विकालो भातिक भद्रमुख यस्स दानि
कालं मञ्जसी” ति वुत्तो “अहं भगिनि तयि पसन्नो पसन्नाकारं

10 करोमी” ति आह । तेन हि भद्रमुख मम खेत्ते निप्फन्नं सालि कम्मकरा
आहरितुं न सक्कोन्ति, तं तव परिसाय आणापेही ति । सो “साधु
भगिनी” ति यक्खे आणापेसि, ते अड्डुतेरस कोट्टागारसतानि पूरेसुं ।

R. 371 ततो पभुति कोट्टागारं ऊनं^३ नाम नाहोसि^३, “नन्दमातु कोट्टागारं
विया” ति लोके निदस्सनं अहोसि । वेस्सवणो कोट्टागारानि पूरेत्वा

15 भगवन्तं उपसङ्गमि । भगवा “विकाले आगतोसी” ति आह, अथ^४
भगवतो^४ सब्बं आरोचेसि । इमिना कारणेन आसन्नतरे पि चातुमहा-
राजिकभवने वसन्तो वेस्सवणो पच्छा आगतो । एरावणस्स पन न
किञ्चि अन्तरा करणीयं अहोसि, तेन सो पठमतरं^५ आगतो ।

B. 102 अयं पन उपासको किञ्चा पि अनागामी पकतियाव एकभक्तिको,

20 तथा पि तदा उपोसथदिवसो ति क्त्वा उपोसथङ्गानि अधिट्ठाय सायन्ह-
समयं सुनिवत्थो सुपास्तो पञ्चसतउपासकपरिवुत्तो जेतवनं गत्वा
धम्मदेसनं सुत्वा अत्तनो घरं आगम्म तेसं उपासकानं सरणसीलउपोसथानि-
संसादिभेदं^६ उपासकधम्मं कथेत्वा ते उपासके उय्योजेसि । तेसं च
तस्सेव घरे मुट्ठिहत्थप्पमाणपादकानि पञ्च कप्पियमञ्चसतानि

१. यानं—सी०, रो० ।

२-२. महाकण्ठं—सी०, स्या०, रो० ।

३-३. न ऊनमहोसि—सी०, रो० ;

४-४. आम, भगवा ति—सी०, स्या०, रो० ।

ऊनं नाहोति—स्या० ।

५. पठमं—सी०, रो० ।

६. ० संसभेदं—सी० ।

पाटेक्कोवरकेसु पञ्चत्तानि होन्ति, ते अत्तनो अत्तनो
ओवरकं पविसित्वा समापत्तिं अप्पेत्वा निसीदिसु, उपासको पि
तथेवाकासि । तेन च समयेन सावत्थिनगरे सत्तपञ्चास कुलसत्तसहस्रानि
वसन्ति, मनुस्सगणनाय अट्टारसकोटिमनुस्सा । तेन पठमयामे हत्थिअस्स-
मनुस्सभेरिसद्दादीहि^१ सावत्थिनगरं महासमुदो विय एकसदं होति । 5
मज्झिमयामसमनन्तरे सो सदो पटिप्पस्सम्भति, तं हि काले उपासको
समापत्तितो बुढाय अत्तनो गुणे आवज्जेत्वा “येनाहं मग्गसुखेन फलसुखेन
सुखितो विहरामि, इदं सुखं कं निस्साय लद्धं” ति चिन्तेत्वा “भगवन्तं
निस्साया” ति भगवति चित्तं पसादेत्वा “भगवा एतरहि कतमेन
विहारेन विहरती” ति आवज्जेन्तो दिब्बेन चक्खुना एरावणवेस्सवणे 10
दिस्वा दिब्बाय सोतधातुया धम्मदेसनं सुत्वा चेतोपरियव्वाणेन तेसं
पसन्नचित्तं जत्वा “यन्नूनाहं पि भगवन्तं उभयहितं पटिपदं पुच्छेय्यं”
ति चिन्तेसि । तस्मा सो एकनगरे वसन्तो पि सब्बपच्छा आगतो, एवं
च नेसं आगमनं अञ्जासि । तेनाह—“आगञ्छि ते सन्तिके नागराजा
...पे०...सो चा पि सुत्वान पतीतरूपो” ति । 15

R. 372

गाथा-अत्थवर्णना

३८४. इदानि इतो बहिद्वा लोकसम्मतेहि समणब्राह्मणेहि उक्कट्ट-
भावेन^२ भगवन्तं पसंसन्तो “ये केचिमे” ति गाथाद्वयमाह । तत्थ
तित्थिया ति नन्दवच्छसंकिच्चेहि आदिपुग्गलेहि तीहि तित्थकरेहि
कते दिट्ठितित्थे जाता, तेसं सासने पब्बजिता पूरणादयो छ सत्थारो । 20
तत्थ नाटपुत्तो निगण्ठो, अवसेसा आजीवका ति ते सब्बे दस्सेन्तो आह—
“ये केचिमे तित्थिया वादसीला” ति, “मयं सम्मा पटिपत्ता, अञ्जे
मिच्छा पटिपत्ता” ति एवं वादकरणसीला लोकं मुखसत्तीहि वितुदन्ता
विचरन्ति । आजीवका वा ति ते एकज्झमुद्दिट्ठे^३ भिन्दित्वा दस्सेति ।
नातितरन्ती ति नातिक्कमन्ति । सब्बे ति अञ्जे पि ये केचि

B. 103

१. ० भेरिसद्दादिना—सी०, रो० । २. उक्कट्टभावं—सी० ।

३. ‘दिट्ठि’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको
पाठो; एकज्झमुद्दिट्ठं दिट्ठि—स्या० ।

तिथियसावकादयो, ते पि परिगगणहन्तो आह । “ठितो वजन्तं विया”
ति यथा कोचि ठितो गतिविकलो सीघ्रगामिनं पुरिसं गच्छन्तं नातितरेय्य,
एवं ते पञ्चागतिया अभावेन ते ते अत्थप्पभेदे बुज्झितुं असक्कोन्ता
ठिता, अतिजवनपञ्चं भगवन्तं नातितरन्ती ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

३८५. ब्राह्मणा वादसीला बुद्धा चा ति एत्तावता चङ्कीवारुक्ख-
पोक्खरसातिजाणुस्सोणिआदयो दस्सेति, अपि ब्राह्मणा सन्ति केची ति
इमिना मज्झिमा पि दहरा पि केवलं ब्राह्मणा सन्ति अत्थि उपलब्भन्ति
केची ति एवं अस्सलायनवासेट्ठअम्बट्ठउत्तरमाणवकादयो दस्सेति ।
अत्थबद्धा ति “अपि नु खो इमं पञ्चं व्याकरेय्य, इमं कङ्खं^१ छिन्देय्या”
ति एवं अत्थबद्धा भवन्ति । ये चा पि अञ्जे ति अञ्जे पि ये “मयं
वादिनो” ति एवं मञ्जमाना विचरन्ति^२ खत्तिपण्डितब्राह्मणब्रह्मदेव-
यक्खादयो अपरिमाणा, ते पि सब्बे तयि अत्थबद्धा भवन्ती ति दस्सेति ।

- ३८६-७ एवं नानप्पकारेहि भगवन्तं पसंसित्वा इदानीं धम्ममेव
तं पसंसित्वा धम्मकथं याचन्तो “अयं हि धम्मो” ति गाथाद्वयमाह ।
तत्थ अयं हि धम्मो ति सत्ततिसबोधिपक्खियधम्मो सन्धायाह । निपुणो
ति सण्हो दुप्पटिविज्झो । सुखो ति पटिविद्धो समानो लोकुत्तरसुखमा-
वहति, तस्मा सुखावहता “सुखो” ति वुच्चति । सुप्पवुत्तो ति
सुदेसितो । सुस्सूसमाना ति सोतुकामम्हा ति अत्थो । तं नो वदा ति
तं धम्मं अम्हाकं वद । “त्वं नो” ति पि पाठो, त्वं अम्हाकं^३ वदा ति
अत्थो । सब्बेपिमे भिक्खवो ति तद्ध्वणं निसिन्नानि किर पञ्च
भिक्खुसतानि होन्ति, तानि दस्सेन्तो याचति । उपासका चापी ति
अत्तनो परिवारे अञ्जे च दस्सेति । सेसमेत्थ पाकटमेव ।

गाथा-अत्थवण्णना

३८८. अथ भगवा अनगारियपटिपदं ताव दस्सेतुं भिक्खू
आमन्तेत्वा “सुणाथ मे भिक्खवो” ति आदिमाह । तत्थ धम्मं धृतं

१. कथं—सी० ।

२. चरन्ति—सी०, रो० ।

३. अम्हं—सी० ।

तं च चराथ^१ सब्बे ति किलेसे धुनाती ति धुतो, एवरूपं किलेसधुननकं पटिपदाधम्मं सावयामि वो, तं च मया सावितं सब्बे चरथ^२ पटिपज्जथ, मा पमादित्था ति वुत्तं होति । इरियमपथं^३ ति गमनादिचतुब्बिधं । पब्बजितानुलोमिकं ति समणसारूपं सतिसम्पज्जयुत्तं । अरञ्जे कम्मट्टानानुयोगवसेन पवत्तमेवा ति अपरे । सेवेथ नं ति तं इरियापथं^४ भजेय्य । अत्थदसो ति हितानुपस्सी । मुत्तीमा ति बुद्धिमा । सेसमेत्थ गाथाय पाकटमेव ।

B. 104

गाथा-अत्थवण्णना

३८९. नो^१ वे विकाले ति एवं पब्बजितानुलोमिकं इरियापथं सेवमानो च दिवामञ्ज्झकवीतिककमं उपादाय विकाले न चरेय्य भिक्खु, युत्तकाले येव पन गामं पिण्डाय चरेय्य । किं कारणं ? अकाल-चारिं हि सजन्ति सङ्गा, अकालचारिं पुगलं रागसङ्गादयो अनेके सङ्गा सजन्ति परिस्सजन्ति उपगुहन्ति अल्लीयन्ति । तस्मा विकाले न चरन्ति बुद्धा, तस्मा ये चतुसच्चबुद्धा अरियपुग्गला, न ते^२ विकाले पिण्डाय चरन्तो ति । तेन किर समयेन विकालभोजनसिक्खापदं अप्पञ्चत्तं होति, तस्मा धम्मदेसनावसेनेवेत्थ पुथुज्जनानं आदीनवं दस्सेन्तो इमं गाथमाह । अरियो पन सह मग्गपटिलाभा एव ततो पटिविरता होन्ति, एसा धम्मता ।

10

R. 374

15

गाथा-अत्थवण्णना

३९०. एवं विकालचरियं पटिसेधेत्वा “काले चरन्तेन पि एवं चरितब्बं” ति दस्सेन्तो आह—“रूपा च सद्दा चा” ति । तस्सत्थो—ये ते रूपादयो नानप्पकारकं मदं जनेन्ता सत्ते सम्मदयन्ति, तेसु पिण्डपातपारिसुद्धिसुत्तादीसु वुत्तनयेन छन्दं विनोदेत्वा युत्तकालेनेव पातरासं पविसेय्या ति । एत्थ च पातो असितब्बो ति पातरासो, पिण्डपातस्सेतं नामं । यो यत्थ लब्भति, सो पदेसो पि तंयोगेन

20

१. धराथ—सी०, रो० ।

२. धरथ—सी०, रो० ।

३. ‘न’—रो० ।

४. ‘पि’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।



“पातरासो” ति इध वुत्तो । यतो पिण्डपातं^१ लभति, तं ओकासं^२ गच्छेय्या ति एवमेत्थ अत्थो वेदितब्बो ।

३९१. एवं पविट्ठो—

पिण्डं च भिक्खु समयेन लद्धा,

५ एको पटिक्कम्म रहो निसीदे ।

अज्झत्तचिन्ती न मनो बहिद्धा,

निच्छारये सङ्गहितत्तभावो^३ ॥

तत्थ पिण्डं ति भिस्सकभिक्खं^४, सा हि ततो ततो समोधानेत्वा

सम्पिण्डितद्वेन “पिण्डो” ति वुच्चति । समयेना ति अन्तोमज्झन्हिक-

१० काले^५ एको पटिक्कम्मा ति कायविवेकं सम्पादेन्तो अदुतियो

०१ निवत्तित्वा । अज्झत्तचिन्ती ति तिलक्खणं आरोपेत्वा खन्धसन्तानं

B. 105 चिन्तेन्तो । न मनो बहिद्धा निच्छारये ति बहिद्धा रूपादीसु रागवसेन

चिन्तं न नीहरे । सङ्गहितत्तभावो ति सुदु गहितचित्तो ।

३९२. एवं विहरन्तो च^६—

१५ सचे पि सो सल्लपे सावकेन,

अज्जेन वा केनचि भिक्खुना वा ।

धम्मं पणीतं तमुदाहरेय्य,

न पेसुणं नो पि परूपादं^७ ।

किं वुत्तं होति ? सो योगावचरो किञ्चिदेव सोतुकामताय^८ उपगतेन

२० सावकेन वा केनचि अज्जतिथियगहट्ठादिना वा इधेव पब्बजितेन

भिक्खुना वा सद्धि सचे पि सल्लपे, अथ य्वायं मग्गफलादिपटिसंयुत्तो

०२ दसकथावत्थुभेदो वा अतप्पकट्टेन पणीतो धम्मो, तं* धम्मं पणीतं

१-१. पिण्डपातिलभनोकासं—सी०, रो० । २. अयं गाथा रो० पोत्थके नत्थि ।

३. ० भत्तंभिक्खं—सी०, रो० ;

४. ० कालेन—सी०, स्या०, रो० ।

भिस्सकभिक्खवा—स्या० ।

५. पन—सी०, रो० ।

६. अयं गाथा रो० पोत्थके नत्थि ।

७. ० कम्मताय—सी०, रो० ।

*. * धम्मं पणीतं तं उदाहरेय्य—सी०, रो० ।

उदाहरेय्य*, अञ्जं पन पिसुणवचनं^१ वा परूपवादं वा अप्पमत्तकं पि न उदाहरेय्या ति ।

गाथा-अर्थवर्णना

३९३. इदानीं तस्मिं परूपवादे दोसं दस्सेन्तो आह—“वादं हि एके” ति । तस्सत्थो—इधेकच्चे मौघपुरिसा परूपवादसञ्चितं नानप्पकारं विग्गाहिकथाभेदं वादं पटिसेनियं ति विरुज्झन्ति, 5 युज्झितुकामा हुंत्वा सेनाय पटिमुखं गच्छन्ता विय होन्ति, ते मयं लामकपञ्जे न पसंसाम । किं कारणं ? ततो ततो ने पसजन्ति सङ्गा, यस्मा ते तादिसके पुगल्ले ततो ततो वचनपथतो समुट्ठाया विवादसङ्गा सजन्ति^२ अल्लियन्ति । किं^३ कारणा सजन्ती ति^४ ? चित्तं हि ते तत्थ गमेन्ति दूरे, यस्मा ते पटिसेनियन्ता चित्तं तत्थ गमेन्ति, यत्थ गतं 10 समथविपस्सवानं दूरे होती ति ।

गाथा-अर्थवर्णना

३९४-५. एवं परित्तपञ्चानं पवत्तिं दस्सेत्वा इदानीं महापञ्चानं पवत्तिं दस्सेन्तो आह—“पिण्डं विहारं...पे०...सावको” ति । तत्थ विहारेण पतिस्सयो, सयनासनेन मञ्चपीठं ति तीहि पि पदेहि सेनासनमेव वुत्तं । आपं ति उदकं । सङ्घाटिरजूपवाहनं ति पंसुमलादिनो 15 सङ्घाटिरजस्स धोवनं । सुत्वान धम्मं सुगतेन देसितं ति सब्बासवसंवरा-दीसु* “पटिसङ्घा योनिसो चीवरं पटिसेवति सीतस्स पटिघाताया” (म० वि० १, १४) ति आदिना नयेन भगवता देसितं धम्मं सुत्वा । सङ्घाय सेवे वरपञ्चासावको ति एतं इध पिण्डं ति वुत्तं पिण्डपातं, 20 विहारादीहि वुत्तं सेनासनं, आपमुखेन दस्सितं गिलानपच्चयं, सङ्घाटिया चीवरं ति चतुब्बिधं पि पच्चयं सङ्घाय “यावदेव इमस्स कायस्स ठितिया” (म० नि० १, १५) ति आदिना नयेन पच्चवेक्खित्वा सेवे

B. 106

20

१. पिसुणवाचं—सी०, रो० ।

२. पसजन्ति—सी०, स्या०, रो० ।

३-३. किं पन कारणं पसन्तो ति—रो० ;

४. सब्बासवादीसु—सी० ।

किं कारणा पसजन्ती ति—स्या० ।

५. पब्बासवादीसु—रो० ।

वरपञ्चसावको, सेवितुं सक्कुणेय्य वरपञ्चस्स तथागतस्स सावको
 सेक्खो वा पुथुज्जनो वा, निप्परियायेन च^१ अरहा । सो हि
 चतुरापस्सेनो “सङ्घायेकं पटिसेवति, सङ्घायेकं अधिवासेति, सङ्घायेकं
 परिवज्जेति, सङ्घायेकं विनोदेती” (दी० नि० ३.१ ५) ति वुत्तो ।
 5 यस्सा च सङ्घाय सेवे वरपञ्चसावको, तस्मा हि पिण्डे...पे०...यथा
 पोक्खरे वारिबिन्दु, तथा होती ति वेदितब्बो ।

गाथा-अत्थवण्णना

३९६. एवं खीणासवपटिपत्तिं दस्सेन्तो अरहत्तनिकूटेन अनगारिय-
 पटिपदं निट्ठापेत्वा इदानीं अगारियपटिपदं दस्सेतुं “गहट्ठवत्तं पन वो”
 ति आदिमाह । तत्थ पठमगाथाय ताव सावको ति अगारियसावको ।
 10 सेसं उत्तानत्थमेव । अयं पन योजना—यो मया इतो पुब्बे केवलो
 अब्यामिस्सो सकलो परिपुण्णो भिक्खुधम्मो कथितो, एस
 खेत्तवत्थुआदिपरिग्गहेहि सपरिग्गहेन न लब्भा फस्सेतुं न सक्का
 अधिगन्तुं ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३९७. एवं तस्स भिक्खुधम्मं पटिसेधेत्वा गहट्ठधम्ममेव दस्सेन्तो
 15 आह—“पाणं न हने” ति । तत्थ पुरिमड्डेन तिकोटिपरिसुद्धा
 पाणातिपातावेरमणि वुत्ता, पच्छिमड्डेन सत्तेसु हितपटिपत्ति ।
 ततियपादो चेत्थ खगविसाणसुत्ते चतुत्थपादे थावरत्तसभेदो मेत्तसुत्त-
 वण्णनायं सब्बप्पकारतो वणिणतो । सेसं उत्तानत्थमेव । उप्पटिपाटिया
 पन योजना कातब्बा—तसथावरेसु सब्बेसु^२ भूतेसु निधाय दण्डं न हणे न
 20 घातयेय्य नानुजञ्जा ति । “निधाय दण्डं” ति इतो वा परं “वत्तेय्या”
 ति पाठसेसो आहरितब्बो । इतरथा हि न पुब्बेनापरं सन्धियति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३९८. एवं पठमसिक्खापदं दस्सेत्वा इदानीं दुतियसिक्खापदं
 दस्सेन्तो आह—“ततो अदिन्नं” ति । तत्थ किञ्ची ति अप्पं वा बहुं

वा । क्वची ति गामे वा अरञ्जे वा । सावको ति अगारियसावको ।
बुज्झमानो ति “परसन्तकमिदं” ति जानमानो । सब्बं अदिन्नं
परिवज्जेय्या ति एवं हि पटिपज्जमानो सब्बं अदिन्नं परिवज्जेय्य, नो
अञ्जथा ति दीपेति । सेसमेत्थ वुत्तनयं च पाकटं चा ति ।

B. 107

गाथा-अत्थवर्णना

३६९. एवं दुतियसिक्खापदं पि तिकोटिपरिसुद्धं दस्सेत्वा उक्कट्ट-
परिच्छेदतो पभुति ततियं दस्सेन्तो आह—“अन्नहचरियं” ति । तत्थ
असम्भुणन्तो ति असक्कोन्तो ।

गाथा-अत्थवर्णना

४००. इदानीं चतुत्थसिक्खापदं दस्सेन्तो आह—“सभग्गतो वा”
ति । तत्थ सभग्गतो ति सन्थागारादिगतो । परिसग्गतो ति पूगमज्ज-
गतो । सेसमेत्थ वुत्तनयं च पाकटं चा ति ।

R. 376

गाथा-अत्थवर्णना

४०१. एवं चतुत्थसिक्खापदं पि तिकोटिपरिसुद्धं दस्सेत्वा पञ्चमं
दस्सेन्तो आह—“मज्जं च पानं” ति । तत्थ मज्जं च पानं ति
गाथाबन्धसुखत्थं एवं वुत्तं । अयं पनत्थो “मज्जपानं च न समाचरेय्या”
ति । धम्मं इमं ति इमं मज्जपानवेरमणीधम्मं । उम्मादनन्तं ति
उम्मादनपरियोसानं । यो हि सब्बलहुको मज्जपानस्स विपाको, सो
मनुस्सभूतस्स उम्मतकसंवत्तनिको होति । इति नं विदित्वा ति इति नं
मज्जपानं अत्वा । सेसमेत्थ वुत्तनयं च पाकटं चा ति ।

10

गाथा-अत्थवर्णना

४०२. एवं पञ्चमसिक्खापदं पि तिकोटिपरिसुद्धं दस्सेत्वा इदानीं
पुरिमसिक्खापदानं पि मज्जपानमेव संकिलेसरं च भेदकरं च दस्सेत्वा
दळ्हतरं ततो वेरमणियं नियोजेन्तो आह—“मदाहि पापानि
करोन्ती” ति । तत्थ मदा ति मदहेतु । हिकारो पदपूरणमत्ते*

15

20

निपातो* । पापानि करोन्तीति पाणातिपातादीनि सब्बाकुसलानि करोन्ति । उम्मादनं मोहनंति परलोके उम्मादनं इहलोके मोहनं । सेसं उत्तानित्यमेव ।

गाथा-अत्यवण्णना

- ४०३-४. एत्तावता अगारियसावकस्स निच्चसीलं दस्सेत्वा इदानीं उपोसथज्ज्ञानि दस्सेन्तो “पाणं न हने”ति गाथाद्वयमाह । तत्थ अब्बहाचरियाति असेट्ठचरियभूता । मेथुनाति मेथुनधम्मसमापत्तितो । रत्तिं न भुञ्जेय्य विकालभोजनंति रत्तिं पि न भुञ्जेय्य, दिवा पि कालातिक्कन्तभोजनं न भुञ्जेय्य । न च गन्धंति एत्थ गन्धगहणेन विलेपनकुण्णादीनि पि गहितानेवाति वेदितब्बानि । मञ्चेति कप्पियमञ्चे । सन्थतेति तट्टिकादीहि कप्पियत्थरणेहि अत्थते । छमायं पन गोन्कादिसन्थताय पि वट्टति । अट्ठङ्गिकंति पञ्चङ्गिकं विय तूरियं, न अङ्गविनिमुत्तं । दुक्खन्तगुनाति वट्टदुक्खस्स अन्तगतेन । सेसमेत्थ पाकटमेव । पच्छिमड्डं पन सङ्गीतिकारकेहि वुत्तंति पि आहु ।

गाथा-अत्यवण्णना

४०५. एवं उपोसथज्ज्ञानि दस्सेत्वा इदानीं उपोसथकालं दस्सेन्तो आह—“ततो च पक्खस्सा”ति । तत्थ ततोति पदपूरणमत्ते निपातो । पक्खस्सुपवस्सुपोसथंति एवं परपदेन योजेतब्बं “पक्खस्स चातुदसिं पञ्चदसिं अट्ठमिं”ति एते तयो दिवसे उपवस्स उपोसथं, एतं अट्ठङ्गिकउपोसथं उपगम्म वसित्वा”ति । पाटिहारियपक्खं चाति एत्थ पन वस्सूपनायिकाय पुरिमभागे आसाळहमासो, अन्तोवस्सं तयो मासा, कत्तिकमासोति इमे पञ्च मासा “पाटिहारियपक्खो”ति वुच्चन्ति । आसाळहकत्तिकफगुणमासा तयो एवाति अपरे । पक्खुपोसथदिवसानं पुरिमपच्छिमदिवसवसेन पक्खे पक्खे तेरसीपाटिपदसतमीनवमीसङ्खाता चत्तारो चत्तारो दिवसाति अपरे, यं रुच्चति, तं

गहेतब्बं । सब्बं^१ वा पन पुञ्जकामीनं भासितब्बं^२ । एवमेतं पाटिहारिय-
पक्खं च पसन्नमानसो सुसमत्तरुपं सुपरिपुण्णरूपं एकं पि दिवसं
अपरिच्चजन्तो अट्टङ्गुपेतं उपोसथं उपवस्सा ति सम्बन्धितब्बं ।

गाथा-अत्थवण्णना

४०६. एवं उपोसथकालं दस्सेत्वा इदानीं तेसु^३ कालेषु एतं
उपोसथं उपवस्स यं^३ कातब्बं, तं^३ दस्सेन्तो आह—“ततो च पातो” 5
ति । एत्था पि ततो ति पदपूरणमत्ते निपातो, अनन्तरत्थे वा, अथा ति
वुत्तं होति । पातो ति अपरज्जुदिवसपुब्बभागे । उपवुत्थुपोसथो ति
उपवसितउपोसथो । अन्नेना ति यागुभत्तादिना । पानेना ति अट्ठविध-
पानेन । अनुमोदमानो ति अनुपमोदमानो, निरन्तरं मोदमानो ति
अत्थो । यथारहं ति अत्तनो अनुरूपेन, यथासत्ति यथाबलं ति वुत्तं 10
होति । संविभजेथा ति भाजेय्य^४ पतिमानेय्य । सेसं पाकटमेव ।

गाथा-अत्थवण्णना

४०७. एवं उपवुत्थुपोसथस्स किञ्चं वत्वा^५ इदानीं^६ यावजीविकं B. 109
गरुवत्तं आजीवपारिसुद्धिं च कथेत्वा ताय पटिपदाय अधिगन्तब्बट्ठानं
दस्सेन्तो आह—“धम्मेन मातापितरो” ति । तत्थ धम्मेना ति
धम्मलद्धेन भोगेन । भरेय्या ति पोसेय्य । धम्मिकं सो वणिज्जं ति 15 R. 379
सत्तवणिज्जा सत्थवणिज्जा विसवणिज्जा मंसवणिज्जा सुरावणिज्जा ति
इमा पञ्च अधम्मवणिज्जा वज्जेत्वा अवसेसा धम्मिकवणिज्जा ।
वणिज्जामुखेन चेत्थ कसिगोरक्खादि अपरो पि धम्मिको वोहारो
सङ्गहितो । सेसमुत्तानत्थमेव । अयं पन योजना—सो निच्चसील-
उपोसथसीलदानधम्मसमन्नागतो अरियसावको पयोजये धम्मिकं वणिज्जं, 20
ततो लद्धेन च धम्मतो अनपेतत्ता धम्मेन भोगेन मातापितरो भरेय्य ।

१-१. न पुञ्जेन भासितब्बं—सी०, रो० ;

२. एतेसु—सी०, रो० ।

० पुञ्जकामेन कातब्बं—स्या० ।

३-३. किं कातब्बं—सी०, रो० ।

४. भोजेय्य—सी०, रो० ।

५. दस्सेत्वा—सी०, रो० ।

६. इदानीस्स—सी०, रो० ।



३. महावग्गो

१. पब्बज्जासुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

पब्बज्जं कित्तयिस्सामी ति पब्बज्जासुत्तं । का उत्पत्ति ? भगवति किर सावत्थियं विहरन्ते आयस्मतो आनन्दस्स परिवितक्को उदपादि—
“सारिपुत्तादीनं महासावकानं पब्बज्जा कित्तिता, तं भिक्खू च उपासका च जानन्ति । भगवतो पन अकित्तिता, यन्नूनाहं कित्तेय्यं” ति । सो जेतवनविहारे आसने निसीदित्वा चित्तबीजनिं गहेत्वा भिक्खूनं भगवतो पब्बज्जं कित्तेन्तो इमं सुत्तमभासि ।

गाथा-अत्थवण्णना

४०८. तत्थ यस्मा पब्बज्जं कित्तेन्तेन यथा पब्बजि^१, तं कित्तेतब्बं । यथा च पब्बजि, तं कित्तेन्तेन यथा^२ विमंसमानो पब्बज्जं रोचेसि, तं कित्तेतब्बं । तस्मा “पब्बज्जं कित्तयिस्सामी” ति वत्वा “यथा पब्बजो” ति आदिमाह । चक्खुमा ति पञ्चहि चक्खूहि चक्खुमा^३ चक्खुसम्पन्नो^३ ति अत्थो । सेसमादिगाथाय उत्तानमेव ।

४०९. इदानी “यथा विमंसमानो” ति तमत्थं पकासेन्तो आह—
“सम्बाधोयं” ति । तत्थ सम्बाधो ति पुत्तदारादिसम्पीळनेन किलेससम्पीळनेन च कुसलकिरियाय ओकासरहितो । रजस्सायतनं ति कम्बोजादयो विय अस्सादीनं, रागादिरजस्स उत्पत्तिदेसो । अब्भोकासो ति वुत्तसम्बाधपटिपक्खभावेन आकासो विय विवटा । इति दिस्वान पब्बजो ति इति घरावासपब्बज्जासु व्याधिजरामरणेहि सुदुतरं

B 110
R. 381

10

13

१-१. पब्बजित्तं—सी० । २. ‘स’ सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

३-३. स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।



R. 382

चोदियमानहृदयो आदीनवमानिसंसं च वीमंसित्वा महाभिनिवखमनं
निवखमित्वा^१ अनोमानदीतीरे खगगेन केसे छिन्दित्वा तावदेव च
द्वङ्गुलमत्तसण्ठितसमणसारूपकेसमस्सु हुत्वा घटिकारेण ब्रह्मना उपनीते
अट्ठ परिक्खारे गहेत्वा “एवं निवासेतब्बं^२ पारुपितब्बं” ति केनचि
५ अननुसिट्ठो अनेकजातिसहस्सपवत्तितेन अत्तनो पब्बज्जाचिण्णेनेव
सिक्खापियमानो पब्बजि, एकं कासावं निवासेत्वा एकं उत्तरासङ्गं
करित्वा एकं^३ चीवरं खन्धे करित्वा मतिकापत्तं अंसे आलगेत्वा^४
पब्बजितवेसं अधिट्ठासी ति वुत्तं होति । सेसमेत्थ उत्तानमेव^५ ।

गाथा-अत्थवण्णना

B. 111

४१०. एवं भगवतो पब्बज्जं कित्तेत्वा ततो परं पब्बजितपटिपत्तिं
१० अनोमानदीतीरं हित्वा पधानाय गमनं च पकासेतुं “पब्बजित्वान
कायेना” ति आदिं सब्बमभासि । तत्थ कायेन पापकम्मं विवज्जयी
ति तिविधं कायदुच्चरितं वज्जेसि । वचीदुच्चरितं ति चतुब्बिधं
वचीदुच्चरितं । आजीवं परिसोधयी ति मिच्छाजीवं हित्वा सम्माजीवमेव
पवत्तयि ।

गाथा-अत्थवण्णना

४११. एवं आजीवट्ठमकसीलं सोधेत्वा अनोमानदीतीरतो
१५ तिसयोजनप्पमाणं सत्ताहेन अगमा राजगहं बुद्धो । तत्थ किञ्चा पि
यदा राजगहं अगमासि^६, तदा बुद्धो न होति, तथा पि बुद्धस्स
पुब्बचरिया ति कत्वा एवं वत्तुं लब्धति—“इध राजा जातो इध रज्जं
अगगहेसी” ति आदि लोकीयवोहारवचनं विय । मगधानं ति मगधानं
२० जतपदस्स नगरं ति वुत्तं होति । गिरिब्बजं ति इदं पि तस्स नामं ।
तं हि पण्डवगिज्झकूटवेभारइसिगिलिवेपुल्लनामकानं पञ्चन्नं गिरीनं

१. अभिनिवखमित्वा—रो० ।

२. ‘एवं’ सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु

३. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

अधिको पाठो ।

४. लगेत्वा—स्या० ।

५. उत्तानत्थमेव—सी०, रो० ।

६. अगमा—सी०, रो० ।

मज्झे वजो विय ठितं, तस्मा “गिरिब्बजं” ति वुच्चति । पिण्डाय
अभिहारेसी ति भिक्खत्थाय तस्मि नगरे चरि । सो किर नगरद्वारे
ठत्वा चिन्तेसि—“सचाहं रब्बो बिम्बिसारस्स अत्तनो आगमनं निवेदेय्यं,
‘सुद्धोदनस्स पुत्तो सिद्धत्थो नाम कुमारो आगतो’ ति बहुं पि मे पच्चयं
अभिहरेय्य । न खो पनं मे तं पतिरूपं पब्बजितस्स आरोचेत्वा 5
पच्चयगहणं, हन्दाहं पिण्डाय चरामी” ति^१ देवदत्तियं पंसुकूलचीवरं
पारुपित्वा मत्तिकापत्तं गहेत्वा पाचीनद्वारेन नगरं पविसित्वा अनुघरं
पिण्डाय अचरि । तेनाह आयस्मा आनन्दो—“पिण्डाय अभिहारेसी”
ति । आकिण्णवरलक्खणो ति सरीरे आकिरित्वा विय ठपतिवरलक्खणो
विपुलवरलक्खणो वा । विपुलं पि हि “आकिण्णं” ति वुच्चति । यथाह— 10
आकिण्णलुद्धो पुरिसो, धातिचेलं व मक्खितो” (जा० १.१४३) ति ।
विपुललुद्धो ति अत्थो ।

R. 383

गाथा-अथवर्णना

४१२. तमद्दसा ति ततो किर पुरिमानि सत्त दिवसानि नगरे
नक्खत्तं घोसितं अहोसि, तं दिवसं पन “नक्खत्तं वीतिवत्तं,
कम्मन्ता पयोजेतब्बा” ति भेरि चरि । अथ महाजनो राजङ्गणे 15
सन्निपति । राजा पि “कम्मन्तं संविदहिस्सामी” ति सीहपञ्जरं
विवरित्वा बलकायं पस्सन्तो तं पिण्डाय अभिहारेन्तं महासत्तं अद्दस ।
तेनाह आयस्मा आनन्दो—“तमद्दसा बिम्बिसारो, पासादस्मि पति द्वितो”
ति । इममत्थं अभासथा ति इमं अत्थं अमच्चानं अभासि ।

गाथा-अथवर्णना

४१३. इदानीं तं तेसं अमच्चानं भासितमत्तं दस्सेन्तो आह—
“इमं भोन्तो” ति । तत्थ इमं ति सो राजा बोधिसत्तं दस्सेति, भोन्तो
ति अमच्चे आलपति । निसामेथा ति पस्सथ । अभिरूपो ति

20 B. 112

१-१. पनेतं—सी०, रो० ।

२. ततो सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

३. भासितमत्थं—सी०, स्या०, रो० ।



दस्सनीयङ्गपच्चङ्गो । ब्रह्मा ति आरोहपरिणाहसम्पन्नो । सुची ति
परिसुद्धविवण्णो । चरणेना ति गमनेन ।

गाथा-अत्थवण्णना

- ४१४-१५. नीचकुलामिवा ति नीचकुला इव पब्बजितो न होती
ति अत्थो । मकारो पदसन्धिकरो । कुहं भिक्खु गमिस्सती ति अयं
५ भिक्खु कुहं गमिस्सति, अज्ज कत्थ वसिस्सती^१ ति^१ जानितुं राजदूता
सोघं गच्छन्तु । दस्सनकामा हि मयं अस्सा ति इमिना अधिप्पायेन
आह^२ । गुत्तदारो ओक्खित्तचक्खुताय, सुसंबुतो सतिया । गुत्तदारो वा
सतिया, सुसंबुतो पासादिकेन सङ्घाटिचीवरधारणेन ।

गाथा-अत्थवण्णना

४१६. खिप्पं पत्तं अपूरेसी ति सम्पजानत्ता पतिस्सतत्ता च
१० अधिकं अगण्हन्तो “अलं एत्तावता” ति अज्झासयपूरणेन खिप्पं पत्तं
अपूरेसि । मुनी ति मोनत्थाय पटिपन्नत्ता अप्पत्तमुनिभावो पि मुनि-
इच्चेव वुत्तो, लोकवोहारेन वा । लोकिया हि अमोनसम्पत्तं^३ पि पब्बजितं
“मुनी” ति भणन्ति । पण्डवं अभिहारेसी ति तं पब्बतं अभिरुहि । सो
किर मनुस्से पुच्छि “इमस्मिं नगरे पब्बजिता कत्थ वसन्ती” ति ।
R. 384 15 अथस्स ते “पण्डवस्स उपरि पुरत्थाभिमुखपम्भारे” ति आरोचेसु ।
तस्मा तमेव पण्डवं अभिहारेसि “एत्थ वासो भविस्सती” ति एवं
चिन्तेत्वा ।

गाथा-अत्थवण्णना

- ४१९-२३. व्यग्घुसभोव सीहोव गिरिगम्भरे ति गिरिगुहायं
व्यग्घो विय उसभो विय सीहो विय च निसिन्नो ति अत्थो । एते हि
२० तयो सेट्ठा विगतभयभेरवा गिरिगम्भरे निसीदन्ति, तस्मा एवं उपमं
अकासि । भद्दयानेना ति हत्थिअस्सरथसिविकादिना उत्तमयानेन ।
सयानभूमिं यायित्वा ति यावतिका भूमि हत्थिअस्सादिना यानेन सक्का

१-१. वसिस्सति तं—सी०, रो० ।

२. भणति—सी०, रो० ।

३. ० सम्पन्नं—सी० ।

गन्तुं, तं गन्त्वा । आसज्जा ति पत्वा, समीपमस्स गन्त्वा ति अत्थो ।
उपाविसी ति निसीदि । युवा ति योब्बनसम्पन्नो । दहरो ति जातिया
तरुणो । पठमुप्पत्तिको^१ सुसू ति तदुभयविसेसनमेव । युवा सुसू ति
अतियोब्बनो । पठमुप्पत्तिको ति पठमेनेव योब्बनवेसेन उट्ठितो ।
दहरो चासी ति सति च दहरत्ते सुसु^२ बालको^३ विय खायसी ति । 5

गाथा-अत्थवर्णना

४२४-२५. अनिकगं ति बलकायं सेनामुखं । ददामि भोगे
भुञ्जस्सू ति एत्थ “अहं ते अङ्गमगधेसु याविच्छसि, ताव ददामि
भोगे । तं त्वं सोभयन्तो अनीकगं नागसङ्घपुरक्खतो भुञ्जस्सू” ति एवं
सम्बन्धो वेदितव्वो । उज्जुं जनपदो राजा ति “ददामि भोगे भुञ्जस्सु,
जाति^३ अक्खाहि^३ पुच्छितो” ति एवं किर वुत्तो महापुरिसो चिन्तेसि— 10
“सचे अहं रज्जेन अत्थिको अस्सं, चातुमहाराजिकादयो पि मं अत्तनो
अत्तनो रज्जेन निमन्तेय्युं, गेहे^४ ठितो एव वा चक्कवत्तिरज्जं कारेय्यं ।
अयं पन राजा अजानन्तो एवमाह—“हन्दाहं तं^५ जानापेमी” ति बाहं
उच्चारत्वा अत्तनो आगतदिसाभागं निदिसन्तो “उज्जुं जनपदो राजा”
ति आदिमाह । तत्थ हिमवन्तस्स पस्सतो ति भणन्तो सस्ससम्पत्ति- 15
वेकल्लाभावं दस्सेति । हिमवन्तं हि निस्साय पासाणविवरसम्भवा
महासाला पि पञ्चहि वुद्धीहि वड्डन्ति, किमङ्गं पन खेत्ते वुत्तानि सस्सानि ।
धनविरियेन सम्पन्नो ति भणन्तो सत्तहि रतनेहि अवेकल्लत्तं^६, परराजूहि
अतक्कनीयं वीरपुरिसाधिद्वितभावं चस्स दस्सेति । कोसलेसु^७ निकेतिनो
ति भणन्तो नवकराजभावं पटिक्खिपति । नवकराजा हि निकेती ति न 20
वुच्चति । यस्स पन आदिकालतो पभुति अन्वयवसेन सो^८ एव जनपदो
निवासो, सो निकेती ति वुच्चति । तथारूपो च राजा सुद्धोदतो, यं

B. 113

10

15

R. 385

20

१. पठमुप्पत्तितो—सी०, स्या०, रो० । २-२. सुबालको—सी० ।

३-३. जातिञ्चक्खाहि—सी० रो०;

४. घरे—सी० ।

जाति मे अक्खाहि—स्या० ।

५. सी० पोत्थके नत्थि ।

६. कल्यत्तं—रो० ।

७. कोसलस्स—स्या० ।

८. सी० पोत्थके नत्थि ।



सन्धायाह “कोसलेसु^१ निकेतिनो” ति । तेन अन्वयागतं पि भोगसम्पत्तिं दीपेति ।

गाथा-अत्थवण्णना

४२६. एत्तावता अतनो भोगसम्पत्तिं दीपेत्वा “आदिच्चा नाम गोत्तेन, साकिया नाम जातिया” ति इमिना जातिसम्पत्तिं च
 5 आचिक्खित्वा यं वुत्तं रञ्ज्या “ददामि भोगे भुञ्जस्सू” ति, तं पटिक्खिपन्तो आह—“तम्हा कुला पब्बजितोम्हि^२, न कामे अभिपत्थयं” ति । यदि हि अहं कामे अभिपत्थयेयं, न ईदिसं धनवीरियसम्पन्नं द्वासीतिसहस्स-वीरपुरिससमाकुलं कुलं छड्डु^३त्वा पब्बजेयं ति अयं किरेत्य अधिप्पायो ।

गाथा-अत्थवण्णना

- 10 ४२७. एवं रञ्जो वचनं पटिक्खिपित्वा ततो परं अत्तनो पब्बज्जाहेतुं दस्सेन्तो आह—“कामेस्वादीनवं दिस्वा, नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो ति । एतं “पब्बजितोम्ही” ति इमिना सम्बन्धितव्वं^४ । तत्थ दट्ठु ति दिस्वा । सेसमेत्थ इतो पुरिमगाथासु च यं यं न विचारितं, तं तं सब्बं उत्तानत्थत्ता^५ एव न विचारितं ति वेदितव्वं । एवं अत्तनो पब्बज्जाहेतुं वत्वा पधानत्थाय गन्तुकामो राजानं आमन्तेन्तो आह—
 “पधानाय गमिस्सामि, एत्थ मे रञ्जती मनो” ति । तस्सत्थो—
 15 यस्माहं, महाराज, नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो पब्बजितो, तस्मा तं परमत्थ-नेक्खम्मं निब्बानामतं सब्बधम्मानं अगगट्ठेन पधानं पत्थेन्तो पधानत्थाय गमिस्सामि, एत्थ मे पधाने रञ्जति मनो, न कामेसू ति । एवं वुत्ते किर राजा बोधिसत्तं आह—“पुब्बेव मेतं भन्ते सुतं ‘सुद्धोदनरञ्जो

१. कोसलस्स—स्या० ।

२. अभिसम्बन्धितव्वं—सी०, रो० ।

४. उत्तानत्थं—स्या० ।

२. ‘राजा’ स्या०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

५. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

किर पुतो सिद्धत्थकुमारो चत्तारि पुब्बनिमित्तानि दिस्वा पब्बजित्वा
बुद्धो भविस्सती' ति, सोहं, भन्ते, तुम्हाकं अधिमुत्तिं दिस्वा एवंपसन्नो
'अद्वा बुद्धत्तं पापुणिस्सथा' ति । साधु^१ भन्ते बुद्धत्तं पत्वा पठमं मम
विजितं ओक्कमेय्याथा" ति ।

सुतनिपातद्वयं

पञ्चज्यासुतवर्णना निदिता ।

२. पधानसुत्तवण्णना

उप्पत्ति-कथा

४२८. तं मं पधानपहितत्तं ति पधानसुत्तं । का उप्पत्ति ?
 “पधानाय गमिस्सामि, एत्थ मे रञ्जती मनो” ति आयस्मा आनन्दो
 पब्बज्जासुत्तं निट्ठापेसि । भगवा गन्धकुटियं निसिन्नो^१ चिन्तेसि—“मया
 ५ कथेस्सामी” ति । अथ गन्धकुटितो निक्खमित्वा बुद्धासने निसिन्नो
 “तं मं पधानपहितत्तं” ति आरभित्वा इमं^२ सुत्तमभासि ।

गाथा-अत्थवण्णना

तत्थ तं मं ति द्वीहि पि वचनेहि अत्तानमेव निद्दिसति । पधान-
 पहितत्तं ति निब्बानत्थाय पेसितचित्तं परिच्चत्तअत्तभावं वा । नदिं
 १० नेरञ्जरं पती ति लक्खणं निद्दिसति । लक्खणं हि पधानपहितत्ताय
 नेरञ्जरा नदी । तेनेव चेत्थ उपयोगवचनं । अयं पनत्थो “नदिया
 नेरञ्जराया” ति, नेरञ्जराय तीरे ति वुत्तं होति । विपरक्कम्मा ति
 अतीव परक्कमित्वा । ज्ञायन्तं ति अप्पाणकज्झानमनुयुञ्जन्तं । योगक्खे-
 १५ मस्स पत्तिया ति चतुहि योगेहि खेमस्स निब्बानस्स अधिगमत्थं ।

B. 115

गाथा-अत्थवण्णना

४२९. नमुची ति मारो । सो हि अत्तनो विसया निक्खमितुकामे
 १५ देवमनुस्से न मुञ्चति, अन्तरायं नेसं करोति, तस्मा “नमुची” ति
 वुच्चति । करुणं वाचं^३ ति अनुद्दयायुत्तं वाचं । भासमानो उपागमी
 ति इदं उत्तानमेव । कस्मा पन उपागतो^४ ? महापुरिसो किर एकदिवसं
 चिन्तेसि—“सब्बदा आहारं परियेसमानो जीविते सापेक्खो होति, न

१. ‘वा’ सी० पोत्थके अधिको पाठो । २. इदं—सी०, रो० ।

३. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु

नत्थि ।

४. ‘ति’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

च सक्का जीविते सापेक्खेन अमतं अधिगन्तुं” ति । ततो आहारूपच्छेदाय पटिपज्जि, तेन किसो दुब्बण्णो च अहोसि । अथ मारो “अयं सम्बोधाय मग्गो होति, न होती ति अजानन्तो अतिघोरं तपं करोति, कदाचि मम विसयं अतिक्कमेय्या” ति भीतो “इदञ्चिदं च वत्वा वारेस्सामी” ति आगतो । तेनेवाह—“किसो त्वमसि दुब्बण्णो, सन्तिके मरणं तवा” ति ।

गाथा-अत्थवर्णना

४३०. एवं च पन^१ वत्वा अथस्स मरणसन्तिकभावं सावेन्तो आह—“सहस्सभागो मरणस्स, एकंसो तव जीवितं” ति । तस्सत्थो—सहस्सं भागानं अस्सा ति सहस्सभागो । को सो ? मरणस्स पच्चयो ति पाठसेसो । एको अंसो ति एकंसो । इदं वुत्तं होति—अयं अप्पाणकज्झानादिसहस्सभागो तव मरणस्स पच्चयो, ततो पन ते एको एव भागो जीवितं, एवं सन्तिके मरणं तवा ति । एवं मरणस्स सन्तिकभावं सावेत्वा अथ नं जीविते समुस्साहेन्तो आह—“जीव^२ भो^३ जीवितं सेय्यो” ति । कथं सेय्यो ति चे । जीवं पुञ्जानि काहसी^३ ति ।

गाथा-अत्थवर्णना

४३१. अथ अत्तना सम्मतानि पुञ्जानि दस्सेन्तो आह—“चरतो च ते ब्रह्मचरियं” ति । तत्थ ब्रह्मचरियं ति कालेन कालं मेथुनविरति सन्धायाह, यं तापसा करोन्ति । जूहतो ति जुहन्तस्स । सेसमेत्थ पाकटमेव ।

गाथा-अत्थवर्णना

४३२. दुग्गो मग्गो ति इमं पन अड्डगाथं पद्मानविच्छन्दं जनेन्तो आह । तत्थ अप्पाणकज्झानादिगहनत्ता दुक्खेन गन्तब्बो ति दुग्गो,

१. सी०, रो० पोत्थकेसु नरिथ ।

२-२. जीवतो—स्या० ;

३-३. काहसि—सी०, रो० ।

जीवं भो—रो० ।

४. ‘तेति तत्थ’ सी० रो० पोत्थकेसु

अधिको पाठो ।



- B. 116 दुक्खितकायचित्तेन कत्तब्बत्ता दुक्करो, सन्तिकमरणेन तादिसेना पि पापुणितुं असक्कुण्येतो दुरभिसम्भवो ति एवमत्थो वेदितब्बो । इतो परं इमा गाथा भणं मारो, अट्ठा बुद्धस्स सन्तिके ति अयमुपड्डुगाथा^१ सज्जीतिकारेहि वुत्ता । सकलगाथा पी ति एके । भगवता एव पन परं
5 विय अत्तानं निहिसन्तेन सब्बमेत्थ एवंजातिकं वुत्तं ति अयमम्हाकं खन्ति । तत्थ अट्ठा ति अट्ठासि । सेसं उत्तानमेव ।

४३३. छट्ठगाथाय येनत्थेना ति एत्थ परेसं अन्तरायकरणेन अत्तनो
R. 388 अत्थेन त्वं पापिम आगतोसी ति अयमधिप्पायो । सेसं उत्तानमेव ।

४३४. “जीवं पुञ्ञानि काहसी” ति इदं पन वचनं पटिक्खपन्तो
10 ““अणुमत्तो पी” ति इमं गाथमाह । तत्थ पुञ्ञेना ति वट्टगामिं मारेन वुत्तं पुञ्ञं सन्धाय भणति । सेसं उत्तानमेव ।

गाथा-अत्थवण्णना

४३५. इदानी “एकंसो तव जीवितं” ति इदं वचनं आरब्ध मारं सन्तज्जेन्तो “अत्थि सद्धा” ति इमं गाथमाह । तत्रायमधिप्पायो—
अरे मार यो अनुत्तरे सन्तिवरपदे अस्सद्धो भवेय्य, सद्धो पि वा कुसीतो,
15 सद्धो आरद्धवीरियो समानो पि वा दुप्पञ्ञो, तं त्वं जीवितमनुपुच्छमानो सोभेय्यासि^२, मय्हं पन अनुत्तरे सन्तिवरपदे ओकप्पनसद्धा अत्थि, तथा कायिकचेतसिकमसिथिलपरक्कमतासङ्खातं वीरियं, वजिरूपमा पञ्ञा च मम विज्जति, सो त्वं एवं मं पहितत्तं उत्तमज्झासयं^३ किं जीवमनुपुच्छसि, कस्मा^४ जीवितं पुच्छसि^५ । पञ्ञा च ममा ति एत्थ
20 चसद्देन सति समाधि च । एवं सन्ते येहि पञ्चहि इन्द्रियेहि संमन्नागता निब्बानं पापुणन्ति, तेसु एकेना पि अविरहितं एव मं^५ पहितत्तं किं जीवमनुपुच्छसि, ननु—एकाहं जीवितं सेय्यो, वीरियमारभतो दळ्हं

१. अयमड्ढ गाथा—सी०, रो० ।

२. भवेय्यासि—स्या० ।

३. अगज्झासयं—सी०, रो० ।

४-४. सो ० रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

५. मम—सी० ।

(ध० प० २८) । पञ्चवन्तस्स भायिनो^१, (ध० प० २७) पस्सतो उदयब्बयं (ध० प० २८) ।

गाथा-अत्थवण्णना

४३६-३८. एवं मारं सन्तज्जेत्वा अत्तनो देहचित्तप्पवत्ति दस्सेन्तो “नदीनमपी” पि गाथात्तयमाह । तमत्थतो^२ पाकटमेव । अयं पन अधिप्पायवण्णना—ध्वायं मम सरीरे अप्पाणकज्झानवीरियवेगसमुट्ठितो वातो वत्तति, लोके गङ्गायमुनादीनं नदीनं पि सोतानि अयं विसोसये, किं च मे एवं पहितत्तस्स चतुनाळिमत्तं लोहितं न उपसोसेय्य । न केवलं च मे लोहितमेव सुस्सति, अपि च खो पन तं हि^३ लोहिते सुस्समानं हि बद्धाबद्धभेदं सरीरानुगतं पित्तं, असितपीतादिपटिच्छादकं चतुनाळिमत्तमेव सेम्हं च, किञ्चापरं तत्तकमेव मुत्तं च ओजं च सुस्सति, तेसु च सुस्समानेसु मंसानि पि खीयन्ति, तस्स मे एवं अनुपुब्बेन मंससु खीयमानेसु भिय्यो चित्तं पसीदति, न त्वेव तप्पच्चया संसीदति । सो त्वं ईदिसं चित्तमजानन्तो सरीरमत्तमेव दिस्वा भणसि “किसो त्वमसि दुब्बण्णो, सन्तिके मरणं तवा” ति । न केवलं च मे चित्तमेव पसीदति, अपि च खो पन भिय्यो सति च पञ्चा च समाधि मम तिट्ठति, अणुमत्तो पि पमादो वा सम्मोहो वा चित्तविकल्पो वा नत्थि, तस्स मय्हं एवं विहरतो ये केचि समणब्राह्मणा अतीतं वा अद्धानं अनागतं वा एतरहि वा ओपक्कमिका वेदना वेदयन्ति^४, तासं निदस्सनभूतं पत्तस्स उत्तमवेदनं । यथा अज्जेसं दुक्खेन फुट्ठानं सुखं, सीतेन उण्हं, उण्हेन सीतं, खुदाय भोजनं, पिपासाय फुट्ठानं उदकं अपेक्खते चित्तं, एवं पञ्चसु कामगुणेषु एककामं पि नापेक्खके चित्तं, “अहो वताहं सुभोजनं भुञ्जित्वा सुखसेय्यं सयेय्यं” ति ईदिसेनाकारेण मम^५ चित्तं^६ न उप्पन्नं, पस्स, त्वं मार सत्तस्स सुद्धतं ति ।

5 B. 117

R. 389

10

15

20

१. धायतो—सी०, रो० ।

२. तं पदत्थतो—सी०, रो०;

३. तस्मि—स्या० ।

तमत्थतो—स्या० ।

४. वेदियन्ति—सी०, रो० ।

५. एक—सी०, रो० ।

६. ‘पि’ सी० रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।



गाथा-अत्यवण्णना

४३९-४१. एवं अत्तनो सुद्धतं दस्सेत्वा “निवारेस्सामिं तं” ति आगतस्स मारस्स मनोरथभञ्जनत्थं मारसेनं कित्तेत्वा ताय अपराजित-भावं दस्सेन्तो “कामा ते पठमा सेना” ति आदिका छ गाथायो आह ।

- तत्थ यस्मा आदितो व अगारियभूते सत्ते वत्थुकामेसु किलेसकामा-
- 5 मोहयन्ति, ते अभिभुज्य अनगारियभावं उपगतानं पन्तेसु वा सेनासनेसु अञ्जतरञ्जतरेसु वा अधिकुसलेसु धम्मेषु अरति उप्पज्जति । वुत्तं चेत्तं “पब्बजितेन खो, आवुसो, अभिरति दुक्करा” (सं० नि० ३.२३४) ति । ततो ते परपटिबद्धजीविकत्ता खुप्पासा बाधेति, ताय बाधितानं परियेसनतण्हा चित्तं किलमयति, अथ नेसं किलन्तचित्तानं थिनमिद्धं
- 10 ओक्कमति, ततो विसेसमनधिगच्छन्तानं दुरभिसम्भवेसु अरञ्जवनपत्थेषु सेनासनेसु विहरतं उत्राससञ्चित्ता भीरु जायति, तेसं उस्सङ्कितपरि-सङ्कितानं दीघरत्तं विवेकरसमनस्सादयमानानं विहरतं “न सिया नु खो एस मग्गो” ति पटिपत्तियं विचिकिच्छा उप्पज्जति, तं विनोदेत्वा विहरतं अप्पमत्तकेन विसेसाधिगमेन मानमक्खथम्भा जायन्ति, ते पि
- 15 विनोदेत्वा विहरतं ततो अधिकतरं विसेसाधिगमं निस्साय लाभसक्कार-सिलोका उप्पज्जन्ति, लाभादिमुच्छिता धम्मपतिरूपकानि पकासेन्ता मिच्छायसं अधिगन्त्वा तत्थ ठिता जातिआदीहि अत्तानं उक्कसेन्ति, परं वम्भेन्ति, तस्मा कामादीनं^१ पठमसेनादिभावो वेदितब्बो ।

गाथा-अत्यवण्णना

- ४४२-४३. एवमेतं दसविधं सेनं उद्दिसित्वा यस्मा सा कण्हधम्म-
- 20 समन्नागतत्ता कण्हस्स नमुचिनो उपकाराय संवत्तति, तस्मा नं तव सेना ति निद्दिसन्तो आह—“एसा नमुचि ते सेना, कण्हस्साभिप्पहारिनी” ति । तत्थ अभिप्पहारिनी ति समणब्राह्मणानं घातनी निप्पोथनी, अन्तरायकरी ति अत्थो । न नं असूरो जिनाति, जेत्वा च लभते सुखं

ति एवं तव सेनं असूरो काये च जीविते च सापेक्खो पुरिसो न जिनाति, सूरु पन जिनाति, जेत्वा च^१ मग्गसुखं फलसुखं च अधिगच्छति । यस्मा च लभते सुखं, तस्मा^२ सुखं पत्थयमानो अहं पि एस मुज्जं परिहरे^३ ति । सङ्गामावचरा अनिवत्तिनो पुरिसो^४ अत्तनो अनिवत्तनकभावविज्जापनत्थं सीसे वा धजे वा आवुधे वा मुज्जतिणं ८ बन्धन्ति, तं अयं पि परिहरतिच्चेव मं धारेहि । तव सेनाय पराजितस्स धिरत्थु मम जीवितं, तस्मा एवं^५ धारेहि—सङ्गामे मेमतं सेय्यो, यं चे जीवे पराजितो, येन जीवितेन पराजितो जीवे, तस्मा जीविता तया सम्मापटिपन्नानं अन्तरायकरेन सद्धि सङ्गामे मतं मम सेय्यो ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

४४४. कस्मा मतं सेय्यो ति चे ? यस्मा पगाळहेत्थ...पे०... 10
सुब्बता, एत्थ कामादिकाय अतुक्कंसनपरवम्भनपरियोसानाय तव सेनाय पगाळहा निमुग्गा अनुपविट्ठा एके समणब्राह्मणा न दिस्सन्ति, R. 391
सीलादोहि गुणेहि नप्पकासन्ति, अन्धकारं पविट्ठा विय होन्ति । एते एवं पवाळहा समाना सचे पि कदाचि^१ उम्मुज्जित्वा निमुज्जनपुरिसो B. 119
विय 'साहु सद्धा' ति आदिना नयेन उम्मुज्जन्ति, तथा पि ताय 15
सेनाय अज्झोत्थट्ठा तं च मग्गं न जानन्ति खेमं निब्बानगामीनं, सब्बे पि बुद्धपच्चेकबुद्धादयो येन गच्छन्ति सुब्बता ति । इमं पन गाथं सुत्वा मारो पुन किञ्चि अवत्वा एव पक्कामि ।

गाथा-अत्थवण्णना

४४५-४६. पक्कन्ते पन^१ तस्मि महासत्तो ताय दुक्करकारिकाय किञ्चि पि विसेसं अनधिगच्छन्तो अनुक्कमेन "सिया नु खो अज्जो मग्गो 20 बोधाया" ति आदीनि चिन्तेत्वा ओळारिकाहारं आहारेत्वा बलं गहेत्वा

१. सी० पोत्थकेसु नत्थि । २. 'तं' सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।
३. परिहारयं—रो० । ४. पुरिसा—सी०, स्या०, रो० । ५. एतं—सी० ।
६. 'करहचि' सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु ७. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि । अधिको पाठो ।



विसाखपुण्णमदिवसे पगेव सुजाताय पायासं परिभुञ्जित्वा भद्रवनसण्डे दिवाविहारं निसीदित्वा तत्थ अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेन्तो दिवसं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये महाबोधिमण्डामिमुखो गन्त्वा सोत्थियेन दिक्षा अट्ठ तिणमुट्ठियो बोधिमूले विकिरित्वा दससहसलोकधातुदेवताहि

5 कतसक्कारबहुमानो—

“कामं तच्चो च न्हारु च, अट्ठि च अवसिस्सतु ।

उपसुस्सतु निस्सेसं^१, सरीरे मंसलोहितं” ति—

चतुरङ्गवीरियं अधिट्ठित्वा “न दानि बुद्धतं अपापुणित्वा पल्लङ्कं भिन्दिस्सामी” ति पटिञ्जं कत्वा अपराजितपल्लङ्के निसीदि । तं अत्वा

10 मारो पापिमा “अज्ज सिद्धत्थो पटिञ्जं कत्वा निसिन्नो, अज्जेव दानिस्स सा पटिञ्जा पटिवाहितब्बा” ति बोधिमण्डतो याव चक्कवाळ-

मायतं द्वादसयोजनवित्थारं उद्धं नवयोजनमुगगतं मारसेनं समुट्ठापेत्वा दियड्डुयोजनसत्तप्पमाणं गिरिमेखलं हत्थिराजानं^२ आरुह्य बाहुसहस्सं मापेत्वा नानावुधानि गहेत्वा “गण्हथ, हनथ, पहरथा” ति भणन्तो

15 आळवकसुत्ते वुत्तप्पकारा वुट्ठियो मापेसि, ता महापुरिसं पत्वा तत्थ वुत्तप्पकारा एव सम्पज्जिंसु । ततो वजिरड्डुसेन हत्थि कुम्भे पहरित्वा महापुरिसस्स समीपं नेत्वा “उट्ठेहि भो सिद्धत्थ पल्लङ्का” ति आह ।

R. 392

महापुरिसो “न उट्ठहामि मारा” ति वत्वा तं धजिनिं समन्ता विलोकेन्तो इमा गाथायो अभसि “समन्ता धजिनिं” ति ।

B. 120 20

तत्थ धजिनिं ति सेनं । युत्तं ति उय्युत्तं । सवाहनं ति गिरि-
मेखलनागराजसहितं । पच्चुग्गच्छामी ति अभिमुखो उपरि गमिस्सामि,
सो च खो तेजेनेव^३, न^३ कायेन । कस्मा ? मा मं ठाना अचावयि,
मं एतस्मा ठाना अपराजितपल्लङ्का मारो मा चालेसी ति वुत्तं होति ।
नप्पसहती ति सहितुं न सक्कोति, नाभिभवति वा । आमं पत्तं ति
25 काचजातं^४ मत्तिकाभाजनं । अस्मना ति पासाणेन । सेसमेत्थ पाकटमेव ।

१. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

२. हत्थिराज—सी०, रो० ।

३-३. तेनेव—सी०, रो० ।

४. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

गाथा-अत्यवण्णा

४४७-४८. इदानी एतं ते मारसेनं भिन्दित्वा ततो परं विजित-
सङ्गामो सम्पत्तधम्मराजाभिसेको इदं करिस्सामी” ति दस्सेन्तो आह—
“वसीकरित्वा” ति । तत्थ वसीकरित्वा सङ्कप्पं ति मग्गभाव-
नाय सब्बं मिच्छासङ्कप्पं पहाय सम्मासङ्कप्पस्सेव पवत्तनेन वसीकरित्वा
सङ्कप्पं । सतिं च सूपतिट्ठितं ति कायादीसु चतुसु ठानेसु अत्तनो सतिं
च सुट्ठु उपट्ठितं करित्वा एवं वसीकतसङ्कप्पो सुप्पतिट्ठितस्सति रट्ठा
रट्ठं विचरिस्सामि देवमनुस्सभेदे पुथु सावके विनयन्तो । अथ मया
विनीयमाना ते अप्पमत्ता...पे०...न सोचरे, तं निब्बानातमेवा^१ ति
अधिप्पायो ।

गाथा-अत्यवण्णा

४४९-५१. अथ मारो इमा गाथायो सुत्वा आह^२—“एवरूपं 10
धक्खं दिस्वा न भायति भिक्खू” ति ?
“आम, मार, न भायामी” ति ।
“कस्मा न भायसी” ति ?
“दानादीनं पारमिपुञ्जानं कतत्ता” ति ।
“को एतं जानाति दानादीनि त्वमकासी” ति ? 15
“किं एत्थ पापिम सक्खिकिच्चेन, अपि च एकस्मि येव भवे
वेस्सन्तरो हुत्वा यं दानमदासि, तस्सानुभावेन सत्तवखत्तुं छहि पकारेहि
सञ्जातकम्पा अयं महापठवी” येव सक्खी ति । एवं वुत्ते उदकपरियन्तं
कत्वा महापठवी कम्पि भेरवसद्दं मुञ्चमाना, यं सुत्वा मारो असनिहतो
विय भीतो धजं पणामेत्वा पलायि सद्धिं परिसाय । 20

अथ महापुरिसो तीहि यामेहि तिस्सो विज्जा सच्चिक्कत्वा
अरुणुग्गमने “अनेकजातिसंसारं...पे०...तण्हानं खयमज्झगा” R. 393

१. वसि करित्वा— सी०, स्या०, रो० पोत्यकेसु २. ‘सच्चिक्कत्वा’ सी० पोत्यके अधिको
सुबत्थ । पाठो ।
३. ‘मं’ सी०, स्या० रो० पोत्यकेसु अधिको ४. महापठवी—म० ।
पाठो ।



(ध.प. ३२) ति इमं उदानं उदानेसि । मारो उदानसद्देन आगन्त्वा “अयं”
 ‘बुद्धो अहं’ ति पटिजानाति, हन्द नं अनुबन्धामि आभिसमाचारिकं
 पस्सितुं । सचस्स किञ्चि कायेन वा वाचाय वा खलितं भविस्सति,
 विहेठेस्सामि^१ नं” ति पुब्बे बोधिसत्तभूमियं छब्बस्सानि अनुबन्धित्वा
 ५ बुद्धत्तं पत्तं एकं वस्सं अनुबन्धि । ततो भगवतो किञ्चि खलितं अपस्सन्तो
 “सत्त वस्सानी” ति इमा निब्बेजनीयगाथायो अभासि ।

तत्थ ओतारं ति रन्धं विवरं । नाधिगच्छिस्सं ति नाधिगमिं ।
 मेदवण्णं ति मेदपिण्डसदिसं । अनुपरियगा ति परितो अगमासि । मुदुं
 ति मुदुकं । विन्देमा ति अधिगच्छेय्याम । अस्सादना ति सादुभावो ।
 १० वायसेत्तो ति वायसो एत्तो । सेसमेत्थ पाकटमेव ।

अयं पन योजना—सत्त वस्सानि भगवन्तं ओतारापेक्खो अनुबन्धि
 कथञ्चि अविजहन्तो पदापदं, एवं अनुबन्धित्वा पि च ओतारं
 नाधिगमिं । सोहं यथा नाम मेदवण्णं पासाणं मेदसञ्जी वायसो एकस्मि
 पस्से मुखतुण्डकेन विज्झित्वा अस्सादं अविन्दमानो “अप्पेव नाम एत्थ
 १५ मुदु विन्देम, अपि इतो अस्सादना सिया” ति समन्ता तथेव विज्झन्तो
 अनुपरियायित्वा कथञ्चि अस्सादं अलद्धा “पासाणोवायं” ति निब्बिज्ज
 पक्कमेय्य, एवमेवाहं^२ भगवन्तं कायकम्मादीसु अत्तनो परित्तपञ्चामुख-
 तुण्डकेन विज्झन्तो समन्ता अनुपरियगा “अप्पेव नाम कथञ्चि
 अपरिसुद्धकायसमाचारादिमुदुभावं विन्देम, कुतोचि अस्सादना सिया”
 २० ति, ते दानि मयं अस्सादं अलभमाना काको व सेलमासज्ज
 निब्बिज्जा’ पेम गोतमं आसज्ज ततो गोतमा निब्बिज्ज अपेमा ति ।
 एवं वदतो किर मारस्स सत्त वस्सानि निष्फलपरिस्समं निस्साय
 बलवसोको उदपादि, तेनस्स विसीदमानङ्गपच्चङ्गस्स बेलुवपण्डु नाम
 वीणा कच्चतो पतिता, या सकिं कुसलेहि^३ वादिता चत्तारो मासे

१. हेठेस्सामी—सी०, रो० ।

२. एवमेवायं—सी० रो० ।

३. अङ्गुलीहि—रो० ।

मधुरस्सरं मुञ्चति, यं गहेत्वा सक्को पञ्चसिखस्स अदासि । तं सो पतमानं
पि न बुज्झि । तेनाह भगवा—

४५२. “तस्स सोकपरेतस्स, वीणा कच्छा अभस्सथ ।

ततो सो दुम्मनो यक्खो, तत्थेवन्तरधायथा” ति ॥

सङ्गीतिकारका आहंसू ति एके, अम्हीकं पनेतं नक्खमती ति ।

5

सुत्तनिपातट्टकथाय

पद्मानसुतवर्णना निदिता ।

५८१. ४

R. 302

30



—सुभासितसुत्तवर्णना

३. सुभासितसुत्तवर्णना

उत्पत्ति-कथा

उत्पत्ति-कथा

B. 122

एवं मे सुतं ति सुभासितसुतं । अत्तज्भासयतो चस्स उत्पत्ति । भगवा हि सुभासितप्पियो, सो अत्तनो सुभासितसमुदाचारप्पकासनेन सत्तानं दुब्भासितसमुदाचारं पटिसेधेन्तो इमं सुत्तमभासि । तत्थ एवं मे सुतं ति आदि सङ्गीतिकारवचनं । तत्थ तत्र खो भगवा...पे०...

- 5 भदन्ते ति ते भिक्खू ति एतं अपुब्बं, सेसं वुत्तनयमेव । तस्मा अपुब्बपदवण्णनत्थमिदं वुच्चति—तत्रा ति देसकालपरिदीपनं । तं हि यं समयं विहरति, तत्र समये, यस्मिं च आरामे विहरति, तत्र आरामे ति दीपेति । भासितव्वयुत्ते वा देसकाले दीपेति । न हि भगवा अयुत्ते देसे काले वा धम्मं भासति । “अकालो खो, ताव, बाहिया” (उ० ७१)
- 10 ति आदि चेत्य साधकं । खो ति पदपूरणमत्ते अवधारणादिकालत्थे वा निपातो । भगवा ति लोकगुरुपरिदीपनं । भिक्खू ति कथासवनयुत्त-पुग्गलपरिदीपनं । आमन्तेसी ति आलपि अभासि सम्बोधेसि ।

R. 395

भिक्खवो ति आमन्तनाकारपरिदीपनं । तं च भिक्खनसीलतादि-गुणयोगसिद्धत्ता वुत्तं । तेन नेसं हीनाधिकजनसेवितं वुत्ति पकासेन्तो

- 15 उद्धतदीनभावनिग्गहं करोति । “भिक्खवो” ति इमिना च करुणा-विष्फारसोम्महदयनयननिपातपुब्बङ्गमेन वचनेन ते अत्तनो मुखाभिमुखे करित्वा तेनेव कथेतुकम्यतादीपकेन वचनेन तेसं सोतुकम्यतं जनेति, तेनेव च सम्बोधनत्थेन वचनेन साधुकसवनमनसिकारे पि ते नियोजेति । साधुकसवनमनसिकारायत्ता हि सासनसम्पत्ति । अपरेसु पि देवमनुस्सेसु
- 20 विज्जमानेसु कस्मा भिक्खू एव आमन्तेसी ति चे ? जेट्ठसेट्ठासन्नसदा-सन्निहितभावतो । सब्बपरिससाधारणा हि अयं धम्मदेसना, न पाटिपुग्गलिका, परिसाय च जेट्ठा भिक्खू पठमुप्पन्नत्ता, सेट्ठा

अनगारियभावं आदिं कत्वा सत्थु चरियानुविधायकत्ता सकलसासन-
पटिग्गाहकत्ता च, आसन्ना तत्थ निसिन्नेसु सत्थु सन्निकत्ता, सदा
सन्निहिता सत्थु सन्निकावचरत्ता । तेन भगवा सब्बपरिससाधारणं
धम्मं देसेन्तो भिक्खू एव आमन्तेसि । अपि च भाजनं ते इमाय कथाय
यथानुसिट्ठं पटिपत्तिसम्भावतो ति पि^१ ते एव आमन्तेसि । भदन्ते ति 5 B. 123
गारवाधिवचनमेतं । ते भिक्खू ति ये भगवा आमन्तेसि, ते एवं भगवन्तं
आलपन्ता भगवतो पच्चस्सोसुं ति ।

चतूही अङ्गहेही ति चतूहि कारणेहि अवयवेहि वा । मुसावादा-
वेरमणिआदीनि हि चत्तारि सुभासितवाचाय कारणानि, सच्चवचनादयो
चत्तारो अवयवा, कारणत्थे च अङ्गसदो । चतूही ति निस्सक्कवचनं 10
होति, अवयवत्थे करणवचनं । समन्नागता ति समनुआगता पवत्ता युत्ता
च । वाचा ति समुल्लपनवाचा, या सा “वाचा गिरा व्यप्पथो”
(ध० सं० १७३) ति च, “नेला कण्णसुखा” (दी० नि० १.६) ति च
एवमादीसु आगच्छति । या पन “वाचाय चे^२ कतं कम्म” ति एवं
विञ्जति च, “या चतूहि वचीदुच्चरितेहि आरति विरति...पे०... अयं 15
वुच्चति सम्मावाचा” (वि० १३६) ति एवं विरति च, “फरुसवाचा,
भिक्खवे, आसेविता भाविता बहुलीकता निरयसंवत्तनिका होती”
(अं० नि० ३, ३४६) ति एवं चेतना च वाचा ति आगच्छति, सा इध
न अधिप्पेता । कस्मा ? अभासितव्वतो । सुभासिता होती ति सुदु
भासिता होति । तेनस्सा अत्थावहनतं दीपेति । न दुब्भासिता ति 20
न दुदु भासिता । तेनस्सा अनत्थानावहनतं दीपेति । अनवज्जा ति
वज्जसङ्घातरागादिदोसविरहिता । तेनस्सा कारणसुद्धि वुत्तदोसाभावं
च दीपेति । अननुवज्जा चा ति अनुवादविमुत्ता । तेनस्सा
सब्बाकारसम्पत्ति दीपेति । विञ्जूनं ति पण्डितानं । तेन निन्दापसंसासु
बाला अप्पमाणा ति दीपेति । 25



कतमेहि चतूही ति कथेतुकम्यतापुच्छा । इधा ति इमस्मि
 सासने । भिक्खवे ति येसं कथेतुकामो, तदालपनं । भिक्खू ति
 वुत्तप्पकारवाचाभासनकपुग्गलनिदस्सनं । सुभासितं येव भासती ति
 पुग्गलाधिष्ठानाय देसनाय चतुसु वाचङ्गेषु अञ्चतरङ्गनिद्देसवचनं,
 5 नो दुब्भासितं ति तस्सेव वाचङ्गस्स पटिपक्खभासननिवारणं । तेन
 “मुसावादादयो पि कदाचि वत्तब्बा” ति दिट्ठि निसेधेति । “नो
 दुब्भासितं” ति इमिना मिच्छावाचप्पहानं दीपेति, “सुभासितं” ति
 इमिना पहीनमिच्छावाचेन सता भासितव्ववचनलक्खणं । तथा पापस्स
 B. 124 अकरणं, कुसलस्स उपसम्पदं । अङ्गपरिदीपनत्थं पन अभासितव्वं पुब्बे
 10 अवत्वा भासितव्वमेवाह । एस नयो धम्मं येवा ति आदीसु पि ।

एत्थ च “सुभासितं येव भासति नो दुब्भासितं” ति इमिना
 पिसुणदोसरहितं समग्गकरणवचनं वुत्तं, “धम्मं येव भासति नो अधम्मं”
 ति इमिना सम्फदोसरहितं^१ धम्मतो अनपेतं मन्तावचनं वुत्तं, इतरेहि
 द्वीहि फरुसालिकरहितानि पियसच्चवचनानि वुत्तानि । इमेहि खो ति
 15 आदिना पन तानि अङ्गानि पच्चक्खतो दस्सेन्तो तं वाचं निगमेति ।
 R. 397 विसेसतो चेत्थ “इमेहि खो, भिक्खवे, चतूहि अङ्गेहि समन्नागता वाचा
 सुभासिता होती” ति भणन्तो यदञ्जे पटिञ्जादीहि अवयवेहि
 नामादीहि पदेहि लिङ्गवचनविभक्तिकालकारकादीहि सम्पत्तीहि च
 समन्नागतं वाचं “सुभासितं” ति मञ्चन्ति, तं धम्मतो पटिसेधेति ।
 20 अवयवादिसम्पन्ना पि हि पेसुञ्जादिसमन्नागता वाचा दुब्भासिता व होति
 अत्तनो परेसं च अनत्थावहत्ता । इमेहि पन चतूहि अङ्गेहि समन्नागता
 सचे पि मिलक्खुभासापरियापन्ना^२ घटचेटिकागीतिकपरियापन्ना^३ वा
 होति, तथा पि सुभासिता एव लोकियलोकुत्तरहितसुखावहत्ता ।
 25 जातिजरामरणपटिसंयुत्तं गीतं गायन्तिया सुत्वा मग्गं गच्छन्ता सट्ठिमत्ता

१. सम्फप्पलापा दोसरहितं—स्या० । २. मिलक्ख ०—सी०, स्या०, रो० ।

३. ० गीतक परियापन्ना—सी०, स्या०,
 रो० ।

विपस्सकभिवखू चेत्थ अरहत्तं पत्ता निदस्सनं । तथा तिस्सो नाम
आरद्धविपस्सको भिवखू पदुमसरसमीपेन गच्छन्तो पदुमसरे पदुमानि
भञ्जित्वा^१ भञ्जित्वा^१—

“पातो^२ फुल्लं^३ कौकनदं, सूरियालोकेन भज्जियते^४ ।

एवं मनुस्सत्तगता सत्ता, जराभिवेगेन मदीयन्ती” ति—

5

इमं गीतं गायन्तिया चेटिकाय सुत्वा अरहत्तं पत्तो, बुद्धन्तरे च
अञ्जतरो पुरिसो सत्तहि पुत्तेहि सद्धि वना आगम्म अञ्जतराय इत्थिया
मुसलेन तण्डुले कोट्टेन्तिया—

“जराय परिमदितं एतं, मिलातद्धविचम्मनिस्सितं ।

B. 125

मरणेन भिज्जति एतं, मच्चुस्स घसमामिसं ॥

10

किमीनं आलयं एतं, नानाकुणपेन पूरितं ।

असुचिस्स भाजनं एतं, कदलिव्वन्धसमं इदं” ति—

इमं गीतिकं सुत्वा सह पुत्तेहि पच्चेकबोधिं पत्तो, अञ्जे च ईदिसेहि
उपायेहि अरियभूमिं पत्ता निदस्सनं । अनच्छरियं पनेतं, यं भगवता
आसयानुसयकुसलेन “सब्बे सङ्गारा अनिच्चा” ति आदिना नयेन वुत्ता

R. 398

गाथायो सुत्वा पञ्चसता भिवखू अरहत्तं पापुणिसु, अञ्जे च खन्धायतनादि-
पटिसंयुत्ता कथा सुत्वा अनेके देवमनुस्सा ति । एवं इमेहि चतूहि
अङ्गेहि समन्नागता वाचा सचे पि मिलक्खुभासापरियापन्ना^५, घटचेटिका-
गीतिकपरियापन्ना^५ वा होति, तथा पि “सुभासिता” ति वेदितब्बा ।

15

सुभासितत्ता एव च अनवज्जा च अननुवज्जा^६ च^६ विञ्जूनं
अत्थत्थिकानं कुलपुत्तानं अत्थपटिसरणानं, नो व्यञ्जनपटिसरणानं ति ।

20

इदमवोच भगवा ति इदं सुभासितलक्खणं भगवा अवोच । इदं
वत्तवान सुगतो, अथापरं एतदवोच सत्था ति इदं च लक्खणं वत्ता
अथ अञ्जं पि एतं अवोच सत्था । इदानि वत्तव्वगाथं दुस्सेत्वा सब्बमेतं

१-१. भिन्दिता—सी०, रो० ।

२-२. पातकफुल्लित—सी०, रो० ।

३. तज्जियते—सी०, स्या०, रो० ।

४. मिलक्ख ०—सी०, स्या०, रो० ।

५. ० गीतकपरियापन्ना—सी०, स्या०, रो० । ६-६. सी० प्रोत्थके नत्थि ।



सङ्गीतिकारका आहंसु । तत्थ अपरं ति गाथाबन्धवचनं सन्धाय
वुच्चति । तं दुविधं होति—पच्छा आगतपरिसं अस्सवनसुस्सवनआधारण-
दळहीकरणादीनि वा सन्धाय तदत्थदीपकमेव च, पुब्बे केनचि कारणेन
परिहापितस्स अत्थस्स दीपनेन अत्थविसेसदीपकं च “पुरिसस्स हि
5 जातस्स, कुठारी जायते मुखे” (सु० नि० ३७१) ति आदीसु विय ।
इध पन तदत्थदीपकमेव ।

गाथा-अत्थवण्णना

४५३. तत्थ सन्तो ति बुद्धादयो । ते हि सुभासितं “उत्तमं
सेट्ठं” ति वण्णयन्ति । वुत्तियं तत्तियं चतुत्थं ति इदं पन पुब्बे निदिट्ठ-
01 क्रमं उपादाय वुत्तं । गाथापरियोसाने पन वङ्गीसत्थेरो भगवतो
10 सुभासिते पसीदि ।

सौ यं पसन्नाकारं अकासि, यं च वचनं भगवा अभासि, तं दस्सेन्ता
सङ्गीतिकारका “अथ खो आयस्मा” ति आदिमाहंसु । तत्थ पटिभाति
मं ति मम भागो पकासति । पटिभातु तं ति तव भागो पकासतु ।
01 सारुप्पाही ति अनुच्छविकाहि । अभित्थवी ति पसंसि ।

15 ४५४. न तापये ति विण्पटिसारेन न तापेय्य । न विहिंसेय्या
ति अञ्जमञ्जं भिन्दन्तो न बाधेय्य । सा वे वाचा ति सा वाचा
एकंसेनेव सुभासिता । एत्तावता अपिसुणवाचाय भगवन्तं थोमेति ।

गाथा-अत्थवण्णना

४५५. पटिनन्दिता ति हट्ठेन हृदयेन पटिमुखं गन्त्वा नन्दिता
सम्पियायिता^१ । यं अनादाय पापानि, परेसं भासते पियं ति यं वाचं
20 भासन्तो परेसं पापानि अप्पियाति पटिक्कूलानि फरुसवचनानि अनादाय
अत्थव्यञ्जनमधुरं पियमेव वचनं भासति, तं पियवाचमेव भासेय्या ति
वुत्तं होति । इमाय गाथाय पियवचनेन भगवन्तं अभित्थवि ।

गाथा-अत्थवण्णना

४५६. अमता ति अमतसदिसा सादुभावेन । वुत्तं पि^१ चेत्तं
 “सच्चं हवे सादुतरं रसानं” (सं० नि० १.३९) ति । निब्बानामत-
 पच्चयत्ता वा अमता । एस धम्मो सनन्तनो ति यायं सच्चवाचा नाम,
 एस पोराणो धम्मो चरिया पवेणी, इदमेव हि पोराणानं आचिण्णं, न ते
 अलिकं भासिंसु । तेनेवाह—“सच्चे अत्थे च धम्मे च, अहु सन्तो
 पतिट्ठिता” ति । तत्थ सच्चे पतिट्ठितत्ता एव अत्तनो च परेसं च अत्थे
 पतिट्ठिता, अत्थे पतिट्ठितत्ता एव च धम्मे पतिट्ठिता होन्ती ति
 वेदितब्बा । परं वा द्वयं सच्चविसेसनमिच्चेव वेदितब्बं । सच्चे
 पतिट्ठिता । कीदिसे ? अत्थे च धम्मे च, यं परेसं अत्थतो अनपेतत्ता
 अत्थं अनुपरोधं करोती ति वुत्तं होति । सति पि च अनुपरोधकर्त्ते
 धम्मतो अनपेतत्ता धम्मं, यं धम्मिकमेव अत्थं साधेती ति वुत्तं होति ।
 इमाय गाथाय सच्चवचनेन भगवन्तं अभित्थवि ।

गाथा-अत्थवण्णना

४५७. खेमं ति अभयं निरुपद्दं । केन कारणेना ति चे ?
 निब्बानप्पत्तिया दुक्खस्सन्तकिरियाय, यस्मा किलेसनिब्बानं पापेति,
 वट्टदुक्खस्स च अन्तकिरियाय संवत्तती ति अत्थो । अथ वा यं बुद्धो
 निब्बानप्पत्तिया दुक्खस्सन्तकिरियाया ति द्विन्नं निब्बानधातूनमत्थाय
 खेममग्गप्पकासनतो खेमं वाचं भासति, सा वे वाचानमुत्तमा ति सा
 वाचा सब्बवाचानं सेट्ठा ति एवमेत्थ अत्थो वेदितब्बो । इमाय गाथाय
 मन्तावचनेन^२ भगवन्तं अभित्थवन्तो अरहत्तनिकूटेन देसनं निट्ठापेसी ति
 अयमेत्थ अपुब्बपदवण्णना । सेसं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ति ।

B. 127;
R. 400

सुत्तनिपातद्वकथाय

सुभासितसुत्तवण्णना निट्ठिता ।



४. पूरळाससुत (सुन्दरिकभारद्वाजसुत) वण्णना

उत्पत्ति-कथा

एवं मे सुतं ति पूरळाससुतं । का उत्पत्ति ? भगवा पच्चाभत्त-
किच्चावसाने बुद्धचक्खुना लोकं ओलोकेन्तो सुन्दरिकभारद्वाजब्राह्मणं
अरहत्तस्स उपनिस्सयसम्पन्नं दिस्वा “तत्थ मयि गते कथा पवत्तिस्सति,
ततो कथावसाने धम्मदेस्सं सुत्वा एस ब्राह्मणो पब्बजित्वा अरहत्तं
5 पापुणिस्सती” ति च अत्वा तत्थ गत्वा कथं समुट्ठापेत्वा इमं
सुत्तमभासि ।

तत्थ एवं मे सुतं ति आदि सङ्गीतिकारकानं वचनं, किज्जचो
भवं ति आदि तस्स ब्राह्मणस्स, न ब्राह्मणो नोम्ही ति आदि^१
भगवतो । तं सब्बं पि समोधानेत्वा “पूरळाससुतं” ति वुच्चति ।
10 तत्थ वुत्तसदिसं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं, अवुत्तं वण्णयिस्साम, तं च खो
उत्तानत्थानि पदानि अनामसन्ता । कोसलेसू ति कोसला नाम
जानपदिनो राजकुमारा, तेसं निवासो एको पि जनपदो रुळ्हिसद्देन
“कोसला” ति वुच्चति । तस्मिं कोसलेसु जनपदे^२ । केचि पन “यस्मा
पुब्बे महापनादं राजकुमारं नानानाटकादीनि^३ दिस्वा सितमत्तं पि
15 अकरोन्तं सुत्वा राजा आणापेसि ‘थो मम पुनं हसापेति, सब्बाभरणेहि
नं^४ अलङ्करोमी’ ति । ततो नङ्गलानि छड्ढेत्वा महाजनकायो^५
सन्निपति^६, ते च मनुस्सा अतिरेक्खत्तवस्सानि नानाकीळिकादयो
दस्सेन्ता पि तं नासक्खिसु हासापेतुं । ततो सक्को देवनटं पेसेसि,
20 सो दिब्बनाटकं दस्सेत्वा हासापेसि, अथ ते मनुस्सा अत्तनो अत्तनो
वसनोकासाभिमुखा पक्कमिसु । ते पटिपथे मित्तसुहज्जदयो^७ दिस्वा

१. ‘वचनं’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

२. नाटकादीनि—स्या० ।

५-५. महाजनकाये सन्निपतिते—स्या० ।

३. जनपदेसु—सी०, रो० ।

४. तं—सी०, रो० ।



पटिसन्धारमकंसु 'कच्चि भो कुसलं, कच्चि भो कुसलं' ति । तस्मा तं 'कुसलं' ति सहं उपादाय सो पदेसो 'कोसलो' ति वुच्चती' ति वर्णयन्ति^१ । सुन्दरिकाय नदिया तीरे ति सुन्दरिका ति एवंनामिकाय नदिया तीरे ।

ते खो पना ति येन समयेन भगवा तं ब्राह्मणं विनेतुकामो गन्त्वा नदिया तीरे ससीसं पारुपित्वा हक्खमूले निसज्जासह्वातेन इरियापथं गन्तुं विहरति । सुन्दरिकभारद्वाजो ति सो ब्राह्मणो तस्मा नदिया तीरे वमति, अग्निं जुहति, भारद्वाजो ति चस्स गोतं, तस्मा एवं वुच्चति । अग्निं जुहती ति आहुतिपक्खपनेन जालेति । अग्निहुत्तं पन्निरती ति अग्यायतनं सम्मज्जलं लेकं दलकम्मादिना परिपासति । को नु खो इमं हव्यसेसं भुञ्जेय्या ति सो किर ब्राह्मणो अग्निमिह^२ जुहत्वा^३ अवसेसं^४ पायासं दिस्वा चिन्तेसि— "अग्निमिह ताव पक्खित्तायासो महाब्रह्म ना भुत्ते, अयं पन अवसेसो अस्स । तं यदि ब्रह्मणो मुखतो जातस्स ब्रह्मणस्सेव ददेय्यं, एवं मे पितरा सह पुत्तो पि सन्तप्पितो भवेय्य, सुत्तो धितो च ब्रह्मलोक-गामिमग्गे अस्मि, हन्ताहं ब्राह्मणं गवेसामी" ति । ततो ब्राह्मणदस्सनत्थं सट्ठायासना च जुहिमि अनुविलोकेसि—"को नु खो इमं हव्यसेसं भुञ्जेय्या" ति ।

अञ्जातरस्मि हक्खमूले ति अस्मिं वनसण्डे सेट्ठहक्खमूले । ससीसं पारुतं ति सह सीसेन पारुतकायं । कस्मा पन भगवा एवमकासि, किं नारायणसह्वातबल्लो पि हुत्वा नासक्खि हिमपातं सीतवातं च पटिवाहितुं ति ? अत्थेकं^५ कारणं । न हि बुद्धा सब्बसो कायपटिजग्गन्तं^६ करोन्ति एव, अपि च भगवा "आगते ब्राह्मणे सीसं विवरिस्सामि, मं दिस्वा ब्राह्मणो कथं पवत्तेस्सति, अथस्स कथानुसारेन

१. वर्णयन्ति—सी०, रो० ।

२. अग्नि—स्या० ।

३-४. हुतावसेसं—सी०, रो० ।

५. अत्थेतं पि—सी०, रो०; अत्थेतं—स्या० ।

६. 'न' सी०, रो० पोत्यकेसु अधिको पाठो । १. तं—सी०, रो० ।



- 821.8
R. 402 धम्मं देसेस्सामी” ति कथापवत्तनत्थं एवमकासि । दिस्वान
वामेन...पे०...तेनुपसङ्कमी ति सो किर भगवन्तं दिस्वा ब्राह्मणो
“अयं ससीसं पारुपित्वा सब्बरत्ति पधानमनुयुत्तो, इमस्स दक्खिणोदकं
दत्त्वा इमं हव्यसेसं दस्सामी” ति ब्राह्मसञ्जी हत्त्वा एव उपसङ्कमि ।
5 मुण्डो अयं भवं, मुण्डको अयं भवं ति सीसे विवरितमत्तेव केसन्तं
दिस्वा “मुण्डो” ति आह, ततो सुदुतरं ओलोकेन्तो परित्तं पि सिखं
B. 129 अदिस्वा हीठेन्तो “मुण्डको” ति आह । एवरूपा हि नेसं ब्राह्मणानं
दिट्ठि । ततो वा ति यत्थ ठितो अद्दस, तम्हा^१ पदेसा^२ मुण्डापी^३ ति^३
केनचि कारणेन मुण्डितसीसा पि होन्ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

- 10 ४५८. न ब्राह्मणो नोम्ही ति एत्थ नकारो पटिसेधे, नोकारो
अवधारणे “न नो समं” (खु० पा० ६) ति आदीसु विय । तेन नेवम्हि
ब्राह्मणो ति दस्सेति । न राजपुत्तो ति खत्तियो नम्हि । न वेस्सायनो
ति वेस्सो पि नम्हि । उदकोचि नोम्ही ति अञ्जो पि सुदो वा
चण्डालो वा कोचि न होमी ति एवं एकंसेनेव जातिवादसमुदाचारं
15 पटिक्खपति । कस्मा ? महासमुदं पत्ता विय हि नदियो पब्बज्जूपगता
कुलपुत्ता जहन्ति पुरिमानि नामगोत्तानि । पहारादसुत्तं चेत्य साधकं ।
एवं जातिवादं पटिक्खपित्वा यथाभूतमत्तानं आविकरोन्तो आह—
“गोत्तं परिञ्जाय पथुज्जनानं, अकिञ्चनो मन्त चरामि लोके” ति ।
कथं गोत्तं परिञ्जासी ति चे ? भगवा हि तीहि परिञ्जाहि पञ्चक्खन्धे
20 परिञ्जासि, तेसु च परिञ्जातेसु गोत्तं परिञ्जातमेव होति । रागादि-
किञ्चनानं पन अभावेन सो अकिञ्चनो मन्ता जानित्वा जाणानुपरिवत्तीहि
कायकम्मादीहि चरति । तेनाह—“गोत्तं...पे०...लोके” ति । मन्ता
वुच्चति पञ्जा, ताय चेस^४ चरति । तेनेवाह—“मन्त चरामि लोके”
ति छन्दवसेन रस्सं कत्वा ।

१. तेसं—सी०, रो० ।

२. ‘च’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

३. ‘होन्ती’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

४. पेसं—स्या० ।

गाथा-अत्थवण्णना

४५९-६०. एवं अत्तानं आविक्त्वा इदानीं “एवं ओळारिकं लिङ्गं पि दिस्वा पुच्छितब्बापुच्छितब्बं न जानासी” ति ब्राह्मणस्स उपारम्भं आरोपेन्तो आह—“सङ्घाटिवासी...पे०...गोत्तपञ्हं” ति । एत्थ च^१ छिन्नसङ्घटितद्वेन तीणि पि चीवरानि “सङ्घाटी” ति अधिप्पेतानि, तानि निवासेति परिदहती ति सङ्घाटिवासी । अगहो ति अगेहो, नित्तण्हो ति अधिप्पायो । निवासागारं पन भगवतो जेतवने महागन्धकुटि - करेरिमण्डलमाळ-कोसम्बकुटिचन्दनमालादिअनेकप्पकारं, तं सन्धाय न युज्जति । निवुत्तकेसो ति अपनीतकेसो^२, ओहारित-केसमस्सू ति वुत्तं होति । अभिनिम्बुत्ततो ति अतीव वूपसन्तपरिळाह-चित्तो, गुत्तचित्तो वा । अलिप्पमानो इध माणवेही ति उपकरणसिनेहस्स पहीनत्ता मनुस्सेहि अलित्तो असंसट्ठो एकन्तविवित्तो । अकल्लं मं ब्राह्मणा ति य्वाहं एवं सङ्घाटिवासी पे०...अलिप्पमानो इध माणवेहि, तं^३ मं त्वं^३ ब्राह्मण पाकतिकानि नामगोत्तानि अतीतं पब्बजितं समानं अप्पतिरूपं गोत्तपञ्हं पुच्छसी ति ।

5 R. 403

10

B. 130

एवं वुत्ते उपारम्भं मोचेन्तो ब्राह्मणो आह—पुच्छन्ति वे भो ब्राह्मणा ब्राह्मणेभि सह “ब्राह्मणो नो भवं” ति । एत्थ ब्राह्मणो नो ति ब्राह्मणो नू ति अत्थो । इदं वुत्तं होति—नाहं भो अकल्लं पुच्छामि । अम्हाकं हि ब्राह्मणसमये ब्राह्मणा ब्राह्मणेहि सह समागन्त्वा “ब्राह्मणो नु भवं, भारद्वाजो नु भवं” ति एवं जातिं पि गोत्तं पि पुच्छन्ति एवा ति ।

15

20

गाथा-अत्थवण्णना

४६१-६२. एवं वुत्ते भगवा ब्राह्मणस्स चित्तमुदुभावकरणत्थं मन्तेसु अत्तनो पकतञ्जुतं पकासेन्तो आह^४—ब्राह्मणो हि चे त्वं बूसि ...पे०...चतुवीसतक्खरं” ति । तस्सत्थो—सचे त्वं “ब्राह्मणो अहं”

१. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

२-३. किमत्थं—स्या० ।

४. स्या० पोत्थके नत्थि ।

२. अपगत ०—सी०, स्या०, रो० ।

४. स्या० पोत्थके नत्थि ।



ति ब्रूसि^१, मं च अब्राह्मणं ब्रूसि, तस्मा भवन्तं सावित्ति पुच्छामि^२
तिपदं चतुर्वीसतक्खरं, तं मे ब्रूही ति । एत्थ च भगवा परमत्थवेदानं
तिण्णं पिट्ठकानं आदिभूतं परमत्थब्राह्मणेहि सब्बबुद्धेहि पकासितं
अत्थसम्पन्नं व्यञ्जनसम्पन्नं च “बुद्धं सरणं गच्छामि, धम्मं सरणं

५ गच्छामि, सङ्घं सरणं गच्छामी” ति इमं अरियसावित्ति^३ सन्धाय
पुच्छति । यदि पि हि ब्राह्मणो अञ्जं वदेय्य, अद्धा नं भगवा “नायं
ब्राह्मण अरियस्स विनये सावित्ती ति^४ वुच्चती” ति तस्स असारकत्तं

R. 404 दस्सेत्वा इधेव पतिट्ठापेय्य । ब्राह्मणो पन “सावित्ति पुच्छामि तिपदं
चतुर्वीसतक्खरं” ति इदं अत्तनो समयसिद्धं सावित्तिलक्खणव्यञ्जनकं

10 ब्रह्मस्सरेन निच्छारितवचनं सुत्वा व “अद्धायं समणो ब्राह्मणसमये निट्ठं
गतो, अहं पन अञ्जाणेन ‘अब्राह्मणो अयं’ ति परिभवि, साधुरुपो
मन्तपारगू ब्राह्मणो व एसो” ति निट्ठं गत्वा “हन्द नं यञ्जविधिं
दक्खिणेय्यविधिं च पुच्छामी” ति तमत्थं पुच्छन्तो “किनिस्सिता
...पे०...लोके” ति इमं^५ विसमगाथापदत्तयमाह^६ । तस्सत्थो—

15 किनिस्सिता किमधिप्पाया किं पत्थेन्ता इसयो च खत्तिया च ब्राह्मणा च
अञ्जे च मनुजा देवतानं अत्थाय यञ्जं^७ अकप्पयिसु । यञ्जामकप्पयिसू
ति मकारो पदसत्थिकरो । अकप्पयिसू ति संविदहिंसु अकंसु । पुथू ति
बहू अन्नपानदानादिना^८ भेदेन अनेकप्पकारे पुथू वा इसयो मनुजा खत्तिया
ब्राह्मणा च किनिस्सिता यञ्जमकप्पयिसु, कथं नेसं तं कम्मं समिज्झती

B 131 20 ति इमिनाधिप्पायेन पुच्छति ।

गाथा-अत्थवण्णना

४६३. अथस्स भगवा तमत्थं व्याकरोन्तो^९ “यदन्तगू वेदगू
यञ्जाकाले । यस्सार्हुति लभे तस्सिज्जेति ब्रूमी” ति इदं

१. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. अरियसावित्ति—स्या० ।

५. इदं—सी०, रो०; इदं पि—स्या० ।

७. यञ्जे—स्या० ।

९. पकासेन्तो—सी०, रो० ।

२. ‘य’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

४. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

६. पदद्वयमाह—सी०, स्या०, रो० ।

८. अन्नपानादिभेदे—स्या० ।

सेसपदद्वयमाह । तत्थ यदन्तगू ति यो अन्तगू, ओकारस्स अकारो, दकारो च^१ पदसन्धिकरो^२ “असाधारणमञ्जेसं” (खु. पा० ११) ति आदीसु मकारो विय । अयं पन अत्थो—यो वट्टदुक्खस्स तीहि परिञ्चाहि अन्तगतत्ता अन्तगू, चतूहि च मग्गवाणवेदेहि किलेसे विज्झित्वा गतत्ता वेदगू, सो यस्स इप्पिमनुजखत्तियब्राह्मणानं अञ्जतरस्स यञ्जकाले यस्मिं किस्मिं चि^३ आहारे पच्चुपट्टिते अन्तमसो वनपण्णमूलफलादिमिह पि आहुतिं लभे, ततो किञ्चि देय्यधम्मं लभेय्य, तस्स तं यञ्जकम्मं इज्जे समिज्जेय्य, महप्फलं भवेय्या ति ब्रूमी ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

४६४. अथ ब्राह्मणो तं भगवतो परमत्थयोगगम्भीरं अतिमधुर-
गिरनिब्बिकारसरसम्पन्नं देसनं सुत्वा सरीरसम्पत्तिसूचितं चस्स सब्बगुण-
सम्पत्तिं सम्भावयमानो पीतिसोमनस्सजातो “अद्धा हि तस्सा” ति गाथ-
माह । तत्थ इति ब्राह्मणो ति सङ्गीतिकारानं वचनं, सेसं ब्राह्मणस्स ।
तस्सत्थो—अद्धा हि तस्स मय्हं हुतमिज्जे, अयं अज्ज देय्यधम्मो
इज्झिस्सति समिज्झिस्सति महप्फलो भविस्सति, यं तादिसं वेदगु-
मद्दसाम, यस्मा तादिसं भवन्तरूपं वेदगुं अद्दसाम । त्वञ्जेव हि सो
वेदगू, न अञ्जो । इतो पुब्बे पन तुम्हादिसानं वेदगूनं अन्तगूनं च
अदस्सनेन अम्हादिसानं यञ्जे^४ पटियत्तं अञ्जो जनो भुज्जति
पूरुळासं चरुकं च पूर्वं चा ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

४६५. ततो भगवा अत्तनि पसन्नं वचनपटिग्गहणसज्जं ब्राह्मणं
विदित्वा यथास्स सुट्ठु पाकटा होन्ति, एवं नानप्पकारेहि दक्खिखण्ये
पकासेतुकामो “तस्मातिह त्वं” ति गाथमाह । तस्सत्थो—यस्मा
मयि पसन्नोसि, तस्मा पन इह त्वं ब्राह्मण उपसङ्कम्म पुच्छा
ति अत्तानं दस्सेन्तो आह । इदानि इतो पुब्बं^५ अत्थेनअत्थिकपदं^५

१-१. स्या० पोत्थके नत्थि ।

२. स्या० पोत्थके नत्थि ।

३. यञ्जं—स्या० ।

४. पुब्बे—स्या० ।

५. अत्थेनत्थिकपदं—सी०, रो० ।



B. 132

परपदेन सम्बन्धितब्बं—अत्थेन^१ अत्थिको^१ तस्स अत्थत्थिकभावस्स
 अनुरूपं किलेसग्गिवूपसमेन सन्तं, कोधधूमविगमेन^२ विधूमं,
 दुक्खाभावेन अनीघं, अनेकविधआसाभावेन निरासं अप्पेविध एकंसेन
 इध ठितो व, इध वा सासने अभिविन्दे लच्छसि अधिगच्छिस्ससि
 5 सुमेघं वरपज्जं खीणासवदक्खिण्येयं ति । अथ वा यस्मा मयि
 पसन्नोसि, तस्मातिह त्वं ब्राह्मण अत्थेन अत्थिको समानो उपसङ्कम्म
 पुच्छ सन्तं विधूमं अनीघं निरासं ति अत्तानं दस्सेन्तो आह । एवं
 पुच्छन्तो अप्पेविध अभिविन्दे सुमेघं खीणासवदक्खिण्येयं ति एवम्पेत्य
 योजना वेदितब्बा ।

गाथा-अत्थवण्णना

10

R. 406

४६६. अथ ब्राह्मणो यथानुसिट्ठं पटिपज्जमानो भगवन्तं आह—
 “यज्जो रतोहं^३...पे०...ब्रूहि मेतं” ति । तत्थ यज्जो यागो दानं
 ति अत्थतो एकं, तस्मा दानरतो अहं, ताय एव दानारामताय दानं
 दातुकामो, न पन जानामि, एवं अजानन्तं अनुसासतु मं भवं ।
 अनुसासन्तो च उत्तानेनेव नयेन यत्थ हुतं इज्जते^४ ब्रूहि मेतं ति
 15 एवमेत्थ अत्थयोजना वेदितब्बा । “यथाहुतं” ति पि पाठो ।

गाथा-अत्थवण्णना

20

४६७. अथस्स भगवा वत्तुकामो आह—“तेन हि...पे०...
 देसेस्सामी” ति । ओहितसोतस्स चस्स अनुसासनत्थं ताव “मा जातिं
 पुच्छी” ति गाथमाह । तत्थ मा जातिं पुच्छी ति यदि हुतसमिद्धिं
 दानमहप्फलतं पच्चासीससि^५, जातिं मा पुच्छ । अकारणं हि
 दक्खिण्येयविचारणाय जाति । चरणं च पुच्छा ति अपि च खो
 सीलादिगुणभेदं चरणं पुच्छ । एतं हि दक्खिण्येयविचारणाय
 कारणं ।

१-१. अत्थेनत्थिको—सी०, रो० ।

३. रताहं—सी०, रो० ।

५. पुच्छा—स्या० ।

२. कोधवूपसमेन—स्या० ।

४. इज्जे—सी० ।

६. पच्चासिससि—सी०, स्या०, रो० ।

इदानीस्स तमत्थं विभावेन्तो निदस्सनमाह—“कट्टा हवे जायति जातवेदो” ति आदि । तत्रायमधिप्पायो^१—इध^२ कट्टा अग्गि जायति, न च सो सालादिकट्टा जातो एव अग्गिकिच्चं करोति, सापानदोणिआदिकट्टा^३ जातो न करोति, अपि च खो अत्तनो अच्चिआदि-गुणसम्पत्ता^४ एव करोति । एवं न ब्राह्मणकुलादीसु जातो एव 5 दक्खिणेय्यो होति, चण्डालकुलादीसु जातो^५ न होति^६, अपि च खो नीचाकुलीनो पि^७ उच्चाकुलीनो पि खीणासवमुनि धीतिमा हिरीनिसेधो आजानियो होति, इमाय धितिहिरिपमुखाय गुणसम्पत्तिया जातिमा उत्तमदक्खिणेय्यो होति । सो हि धितिया गुणे धारयति, हिरिया दोसे निसेधेति । वुत्तं चेत्तं “हिरिया हि सन्तो न करोन्ति पापं” ति । 10 तेन ते ब्रूमि—

“मा जातिं पुच्छी^८ चरणं च पुच्छ,

कट्टा हवे जायति जातवेदो ।

नीचाकुलीनो पि मुनी धितीमा,

आजानियो होति हिरीनिसेधो” ति ॥

B. 133

16

एस सङ्खेपो, वित्थारो पन अस्सलायनसुत्तानुसारेण वेदितब्बो ।

गाथा-अत्थवण्णना

४६८. एवमेत्तं भगवा चातुवण्णिसुद्धिया अनुसासित्वा इदानी यत्थ हुत्तं इज्झते, यथा च हुत्तं इज्झते^९, तमत्थं दस्सेतुं “सच्चेन दन्तो” ति आदिगाथमाह । तत्थ सच्चेना ति परमत्थसच्चेन । तं हि पत्तो दन्तो होति । तेनाह—“सच्चेन दन्तो” ति । दमसा उपेतो ति 20 इन्द्रियदमेन समन्नागतो । वेदन्तगू ति वेदेहि वा किलेसानं अन्तं गतो, वेदानं वा अन्तं चतुत्थमग्गव्वाणं गतो । वूसितब्रह्मचरियो ति पुन

R. 407

१. तत्रायधिप्पायो—सी०, स्या०, रो० । २. यथा—स्या० ।

३. सोपान ०—सी०, स्या०, रो० । ४. अच्चिकआदि ०—स्या० ।

५-५. जाता न होन्ति—स्या० । ६. सी० पोत्थके नत्थि ।

७. पुच्छ—सी० । ८. स्या० पोत्थके नत्थि ।

९. ‘वा’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

वसितब्बाभावतो वुत्थमग्गब्रह्मचरियो । कालेन तस्मिह हव्यं पवेच्छे ति अत्तनो देय्यधम्मट्ठितकालं तस्स सम्मुखीभावकालं च उपलव्खेत्वा तेन कालेन तादिसे दक्खिण्ये देय्यधम्मं पवेच्छेय्य, पवेसेय्य पटिपादेय्य ।

गाथा-अत्थवण्णना

- ४६९-७१. कामे ति वत्थुकामे च किलेसकामे च । सुसमाहि-
5 तिन्द्रिया ति सुट्ठु समाहितइन्द्रिया, अविकिखत्तइन्द्रिया ति वुत्तं होति ।
चन्दो व राहुग्गहणा पमुत्ता ति यथा चन्दो राहुग्गहणा, एवं
किलेसग्गहणा पमुत्ता ये अतीव भासन्ति चेव तपन्ति च । सता ति
सतिसम्पन्ना । ममायितानी ति तण्हादिट्ठिममायितानि ।

गाथा-अत्थवण्णना

४७२. यो कामे हित्वा ति इतो पभुति अत्तानं सन्धाय वदति ।
10 तत्थ कामे हित्वा ति किलेसकामे पहाय । अभिभुय्यचारी ति तेसं
पहीनत्ता वत्थुकामे अभिभुय्यचारी । जातिमरणस्स अन्तं नाम निब्बानं
वुच्चति, तं च यो वेदि अत्तनो पञ्चावलेन अञ्चासि । उदकरहदो
वा ति ये इमे अनोत्तदहो कण्णमुण्डदहो रथकारदहो छद्दन्तदहो
कुणालदहो मन्दाकिनिदहो सीहप्पपातदहो ति हिमवति सत्त महारहदा
B. 134 15 अग्गिसूरियसन्तापेहि असम्फुट्ठता निच्चं सीतला, तेसं अञ्चतरो
उदकरहदो व सीतो परिनिब्बुतकिलेसपरिळाहत्ता ।

गाथा-अत्थवण्णना

४७३. समो ति तुल्यो । समेही ति विपस्सिआदीहि बुद्धेहि ।
ते हि पटिवेधसमत्ता "समा" ति वुच्चन्ति । नत्थि तेसं पटिवेधेनाधि-
गन्तब्बेसु गुणेषु, पहातब्बेसु वा दोसेसु वेमत्तता, अद्धानआयुकुलप्पमाणा-
20 भिनिक्खमनपधानबोधिरस्मीहि^१ पन नेसं वेमत्तता होति ।

अट्ठवेमत्तता

R. 408

तथा हि ते हेट्ठिमपरिच्छेदेन चतूहि असङ्ख्येहि कप्पसतसहस्सेन
च पारमियो पूरेन्ति, उपरिमपरिच्छेदेन सोळसहि असङ्ख्येहि कप्पसत-

सहस्सेन च । अयं नेसं अद्धानवेमत्तता । हेट्ठिमपरिच्छेदेन च वस्ससता-
युककाले उप्पज्जन्ति, उपरिमपरिच्छेदेन वस्ससतसहस्सायुककाले । अयं
नेसं आयुवेमत्तता । खत्तियकुले वा ब्राह्मणकुले वा उप्पज्जन्ति । अयं
कुलवेमत्तता । उच्चा वा होन्ति अट्ठासीतिहत्थप्पमाणा^१, नीचा वा
पन्नरसअट्ठारसहत्थप्पमाना । अयं पमाणवेमत्तता । हत्थि-अस्स-रथ- ५
सिविकादीहि निक्खमन्ति वेहासेन वा । तथा^२ हि^३ विपस्सिककुसन्धा
अस्सरथेन निक्खमिंसु, सिखीकोणागमना हत्थिक्खन्धेन, वेस्सभू
सिविकाय, कस्सपो वेहासेन, सक्कमुनि अस्सपिट्ठिया । अयं नेक्खम्म-
वेमत्तता । सत्ताहं वा पञ्चानमनुयुज्जन्ति, अड्ढमासं, मासं, द्वेमासं, तेमासं,
चतुमासं^४, पञ्चमासं^५ छमासं, एकवस्सं द्वितिचतुपञ्चवस्सानि वा । अयं १०
पञ्चानवेमत्तता । अस्सत्थो वा बोधिक्कवो होति निग्रोधादीनं वा
अञ्जतरो । अयं बोधिवेमत्तता । ब्यामासीतिअनन्तपभायुता^६ होन्ति ।
तत्थ ब्यामप्पभा वा^७ असीतिप्पभा वा सब्बेसं समाना, अनन्तप्पभा पन
दूरं पि गच्छति आसन्नं पि, एकगावुतं द्विगावुतं योजनं अनेकयोजनं
चक्कवाळपरियन्तं पि, मङ्गलस्स बुद्धस्स सरीरप्पभा दससहस्सचक्कवाळं १५
अगमासि । एवं सन्ते पि^८ मनसा चिन्तायत्ता व^९ सब्बबुद्धानं, यो
यत्तकमिच्छति, तस्स तत्तकं गच्छति । अयं रस्मिवेमत्तता^{१०} । इमा
अट्ठ वेमत्तता ठपेत्वा अवसेसेसु पटिवेधेनाधिगन्तब्बेसु गुणेसु, पहातब्बेसु
वा दोसेसु नत्थि नेसं^{११} विसेसो, तस्मा “समा” ति वुच्चन्ति । एवमेतेहि
समो समेहि ।

विसमेहि दूरे ति न समा विसमा, पच्चेकबुद्धादयो अवसेससब्बसत्ता ।
तेहि विसमेहि असदिसताय दूरे । सकलजम्बुदीपं पूरेत्वा पल्लङ्केन
पल्लङ्कं सङ्घट्टेत्वा निसिन्ना पच्चेकबुद्धा पि हि गुणेहि एकस्स सम्मासम्बुद्धस्स

B. 135

१. ‘वा’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो । २-२. यथाहि—सी०, स्या०, रो० ।

३-३. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

४. ० पभाहि युत्ता—सी०, रो०;

५. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

६. ब्यामप्पभासीति—सी०, स्या०, रो० ।

६-६. पन सहचित्तायत्ता च—सी०, रो० ।

७. रंसिवेमत्तता—सी०, रो० ।

८. तैसं—सी०, रो० ।



R. 409

- कलं नाग्घन्ति सोळ्ळसिं, को पन वादो सावकादीसु । तेनाह—
 “विसमेहि दूरे” ति । तथागतो होती ति उभयपदेहि दूरे ति योजेतब्बं ।
 अनन्तपञ्चो ति अपरिमितपञ्चो । लोкийमनुस्सानं हि पञ्चं
 उपनिधाय अट्ठमकस्स पञ्चा अधिका, तस्स पञ्चं उपनिधाय सोता-
 5 पत्तस्स । एवं याव अरहतो पञ्चं उपनिधाय पच्चेकबुद्धस्स पञ्चा
 अधिका, पच्चेकबुद्धस्स पञ्चं पन उपनिधाय तथागतस्स पञ्चा अधिका
 ति न वत्तब्बा, अनन्ता इच्चेव पन वत्तब्बा । तेनाह—“अनन्तपञ्चो”
 ति । अनूपलित्तो ति तण्हादिट्ठिलेपेहि अलित्तो । इध वा हुं वा
 ति इधलोके वा परलोके वा । योजना पनेत्थ—समो समेहि विसमेहि?
 10 दूरे तथागतो होति । कस्मा ? यस्मा अनन्तपञ्चो अनुपलित्तो इध वा
 हुं वा, तेन तथागतो अरहति पूरळासं ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

४७४. यम्हि न माया ति अयं पन गाथा अञ्जा च ईदिसा
 मायादिदोसयुत्तेसु^१ ब्राह्मणेसु दक्खिण्येयसञ्जापहानत्थं वुत्ता ति
 वेदितब्बा । तत्थ अममो ति सत्तसङ्खारेसु “इदं ममा” ति पहीन-
 15 ममायितभावो^२ ।

गाथा-अत्थवण्णना

४७५. निवेसनं ति तण्हादिट्ठिनिवेसनं । तेन हि मनो तीसु
 भवेसु निविसति, तेन तं निवेसनं मनसो” ति वुच्चति । तत्थेव वा
 निविसति तं हित्वा गन्तुं असमत्थताय । तेन पि “निवेसनं” ति
 वुच्चति । परिग्गहा ति तण्हादिट्ठियो एव, ताहि परिग्गहितधम्मा वा ।
 20 केची ति अप्पमत्तका पि । अनुपादियानो ति तेसं निवेसनपरिग्गहानं
 अभावा कच्चि धम्मं अनुपादियमानो ।

१. विसमेहि—स्या० ।

२. मायादिविनासयुत्तेसु—स्या० ।

३. पहीनभावो—सी०, रो० ;

पहीनखाहो—स्या० ।

गाथा-अत्थवण्णना

४७६. समाहितो मग्गसमाधिना । उदतारी ति उत्तिण्णो । धम्मं चञ्चासी ति सब्बं च^१ जेय्यधम्मं अञ्चासि । परमाय दिट्ठिया ति सब्बञ्जुतवाणेन ।

गाथा-अत्थवण्णना

४७७. भवासवा ति भवतण्हाभाननिकन्तिसस्सतदिट्ठिसहगता रागा । वची ति वाचा । खरा ति कक्खळा फरसा । विधूपिता ति दड्ढा । अत्थगता ति अत्थङ्गता । न सन्ती ति विधूपितत्ता अत्थङ्गतत्ता च^२ । उभयेहि पन उभयं योजेतब्बं सब्बधी ति सब्बेसु खन्धायतनादीसु ।

गाथा-अत्थवण्णना

४७८. मानसत्तेसु ति मानेन लगेसु^३ । दुक्खं परिञ्चाया ति वट्टदुक्खं तीहि परिञ्चाहि परिजानित्वा । सखेतवत्थुं ति सहेतुपञ्चयं, सद्धि कम्मकिलेसेही ति वुत्तं होति ।

गाथा-अत्थवण्णना

४४९. आसं अनिस्साया ति तण्हं अनल्लीयित्वा । विवेकदस्सी ति निब्बानदस्सी । परवेदियं ति परेहि आपेतब्बं । दिट्ठिमुपातिवत्तो ति द्वासट्ठिभेदं पि मिच्छादिट्ठि अतिक्कन्तो । आरम्मणा ति पञ्चया, पुनब्भवकारणानी ति वुत्तं होति ।

गाथा-अत्थवण्णना

४८०. परोपरा ति वरावरा^४ सुन्दरासुन्दरा । परा वा बाहिरा, अपरा अज्झत्तिका । समेच्चा ति वाणेन पटिविज्झित्वा । धम्मा ति खन्धायतनादयो धम्मा । उपादानखये विमुत्तो ति निब्बाने निब्बानारम्मणतो विमुत्तो, निब्बानारमणविमुत्तिलाभी ति अत्थो ।

१. 'पि'—स्या० ।

२. स्या० पोत्थके नत्थि ।

३. सत्तेसु—स्या० ।

४. परा अवरा—सी०, रो० ।



गाथा-अत्यवण्णना

४८१. संयोजनं जातिखयन्तदस्सी ति संयोजनक्खयन्तदस्सी जातिक्खयन्तदस्सी च । संयोजनक्खयन्तेन चेत्य सउगादिसेसा निब्बानधातु, जातिक्खयन्तेन अनुपादिसेसा वुत्ता । खयन्तो ति हि अच्चन्तखयस्स समुच्छेदप्पहानस्सेतं अधिवचनं । अनुनासिकलोपो चेत्य
- 5 “विवेकजं पीतिसुखं” ति आदीसु विय न कतो । योपानुदी ति यो अपनुदि । रागपथं ति रागारम्भणं, रागमेव वा । रागो पि हि दुग्गतीनं पथत्ता “रागपथो” ति वुच्चति कम्मपथो विय । सुद्धो निदोसो विमलो अकाचो ति परिसुद्धकायसमाचारादिताय सुद्धो । येहि “रागदोसा अयं पजा, दोसदोसा मोहदोसा” ति वुच्चति, तेसं अभावा निदोसो ।
- 10 अट्ठपुरिसमलविगमा विमलो, उपक्किलेसाभावतो अकाचो । उपक्किलिट्ठो हि उपक्किलेसेन “सकाचो”^१ ति वुच्चति । सुद्धो वा यस्मा निदोसो, निदोसताय विमलो,^२ बाहिरमलाभावेन विमलत्ता अकाचो^३ । समलो हि “सकाचो”^४ ति वुच्चति । विमलत्ता वा आगुं न करोति, तेन अकाचो । आगुकिरिया हि उपघातकरणतो “काचो” ति वुच्चति ।

गाथा-अत्यवण्णना

- 15 ४८२. अत्तनो^५ अत्तानं नानुपस्सती ति जाणसम्पयुत्तेन चित्तेन विपस्सन्तो अत्तनो खन्धेसु अञ्जं अत्तानं नाम न पस्सति, खन्धमत्तमेव पस्सति । या^६ चायं^६ “अत्तनाव अत्तानं सञ्ज्ञानामी” ति तस्स सच्चतो थेततो दिट्ठि उप्पज्जति, तस्सा अभावा अत्तनो^७ अत्तानं नानुपस्सति,
- R. 411 अञ्जदत्थु पञ्चाय खन्धे पस्सति । मग्गसमाधिना समाहितो,
- 20 कायवङ्कादीनं अभावा उज्जुगतो, लोकधम्मेहि अकप्पनीयतो ठित्तो, तण्हासङ्खाताय एजाय पञ्चन्नं चेतोखिलानं च अट्ठट्ठानाय कङ्खाय च अभावा अनेजो अखिलो अकङ्खो ।

१. सकामो—स्या० ।

३. ‘अकामो’ स्या० पोत्यके सब्बत्थ ।

४. ‘सकामो’ स्या० पोत्यके सब्बत्थ ।

६-६. व्वायं—सी०, रो० ।

२. ‘बाहिरमलो’ स्या० पोत्यके अधिको पाठो ।

५. अत्तना—सी०, स्या०, रो० ।

७. अत्तना—स्या० ।

गाथा-अत्थवण्णना

४८३. मोहन्तरा ति मोहकारणा मोहपच्चया, सब्बकिलेसानमेतं अधिवचनं । सब्बेसु धम्मेसु च जाणदस्सी ति सच्चिकतसब्बञ्जुतजाणो । तं हि सब्बेसु धम्मेसु जाणं, तं च भगवा पस्सि, “अधिगतं मे” ति सच्चिकत्वा विहासि । तेन वुच्चति “सब्बेसु धम्मेसु च जाणदस्सी” ति । सम्बोधिं ति अरहत्तं । अनुत्तरं ति पच्चेकबुद्धसावकेहि 5 असाधारणं । सिवं ति खेमं निरुपद्वं सस्सिरिकं वा । यक्खस्सा ति पुरिसस्स । सुद्धी ति वोदानता । एत्थ हि मोहन्तराभावेन सब्बदोसाभावो, तेन^१ संसारकारणसमुच्छेदो^२ अन्तिमसरीरधारिता, जाणदस्सिताय सब्बगुणसम्भवो, तेन अनुत्तरा सम्बोधिपत्ति,^३ इतो परं च पहातब्बमधिगन्तव्वं वा नत्थि । तेनाह—“एत्तावता यक्खस्स सुद्धी” ति । 10

गाथा-अत्थवण्णना

४८४. एवं वुत्ते ब्राह्मणो भिय्योसो मत्ताय भगवति पसन्नो^४ पसन्नाकारं करोन्तो आह—“हुतं च मय्हं” ति । तस्सत्थो—यमहं इतो पुब्बे ब्रह्मानं आरब्भ अग्गिम्हि अजुहं, तं मे हुतं सच्चं वा होति, अलिकं वा ति न जानाति । अज्ज पन इदं हुतं च मय्हं हुतमत्थु सच्चं, सच्चहुतमेव अत्थू ति याचन्तो भणति । यं तादिसं वेदगुनं 15 अलत्थं, यस्मा इधेव ठितो भवन्तरूपं वेदगुं अलत्थं । ब्रह्मा हि सक्खि, पच्चवक्खमेव हि त्वं ब्रह्मा, यतो पटिग्गण्हातु मे भगवा, पटिग्गहेत्वा च भुज्जतु मे भगवा पूरळासं ति तं हव्यसेसं उपनामेन्तो आह । B. 138

गाथा-अत्थवण्णना

४८७. अथ भगवा कसिभारद्वाजसुत्तेवुत्तनयेन गाथाद्वयमभासि । ततो ब्राह्मणो “अयं अत्तना न इच्छति, कं^१ पि चञ्जं सन्धाय ‘केवल्लिं 20 महे सि खीणासवं कुवकुच्चवूपसन्तं अन्नेन पानेन उपट्ठहस्सू’ ति भणती”

१. ‘चस्स’ स्या० पोत्थके अविको पाठो ।

२. कारणसमुच्छेदा—स्या० ।

३. सम्बोधिं ति—स्या० ।

४. स्या० पोत्थके नत्थि ।

५. तं—स्या० ।



R. 412

- ति एवं गाथाय अत्थं असत्त्ववखेत्वा तं जातुकामो आह—“साधाहं भगवा” ति । तत्थ साधू ति आयाचनत्थे निपातो । तथा ति येन त्वमाह, तेन पकारेण । विजञ्जं ति जानेय्यं । यं ति यं दक्खिणेय्यं यञ्जकाले परियेसमानो उपट्टहेय्यं ति पाठसेसो । पप्पुय्या ति पत्वा ।
- 5 तव सासनं ति तव ओवादं । इदं वुत्तं होति । साधाहं भगवा तव ओवादं आगम्म तथा विजञ्जं आरोचेहि मे तं केवलिनं ति अधिप्पायो । यो दक्खिणं भुञ्जेय्य मादिसस्स, यं चाहं^१ यञ्जकाले परियेसमानो उपट्टहेय्यं, तथारूपं मे दक्खिणेय्यं दस्सेहि, सचे त्वं न भुञ्जसी ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

- 10 ४८८-९०. अथस्स भगवा पाकटेन नयेन तथारूपं दक्खिणेय्यं दस्सेन्तो “सारम्भा यस्सा” ति गाथात्तयमाह । तत्थ सीमन्तानं विनेतारं ति सीमा ति मरियादा साधुजनवुत्ति, तस्सा अन्ता^२ परियोसाना अपरभागा^३ ति कत्वा सीमन्ता वुच्चन्ति किलेसा, तेसं विनेतारं ति अत्थो । सीमन्ता ति बुद्धवेनेय्या सेक्खा च पुथुज्जना च,
- 15 तेसं विनेतारं ति पि एके । जातिमरणकोविदं ति “एवं जाति^४ एवं मरणं” ति एत्थ कुसलं । मोनेय्यसम्पन्नं ति पञ्चासम्पन्नं, कायमोनेय्यादिसम्पन्नं वा । भकुटिं^५ विनयित्वाना ति यं एकच्चे दुब्बुद्धिनो याचकं दिस्वा भकुटिं करोन्ति, तं विनयित्वा, पसन्नमुखा हुत्वा ति अत्थो । पञ्जलिका ति पगहितअञ्जलिनो हुत्वा ।

गाथा-अत्थवण्णना

- 20 ४९१. अथ ब्राह्मणो भगवन्तं थोमयमानो “बुद्धो भवं” ति गाथमाह । तत्थ आयागो ति आयजितब्बो, ततो ततो आगम्म वा

१. यथाहं—स्या० ।

२. अस्सभागा—स्या० ।

३. भकुटि—सी० पोत्यके सब्बत्थ ।

४. अन्तो—स्या० ।

५. ‘होति’ सी०, स्या०, रो० पोत्यकेसु

अधिको पाठो ।

५. माघसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

R. 413

एवं मे सुतं ति माघसुत्तं । का उत्पत्ति ? अयमेव यास्स निदाने
वुत्ता । अयं हि माघो माणवो दायको अहोसि दानपति । तस्सेतदहोसि—
“सम्पत्तकपणद्विकादीनं दानं दिन्नं महप्फलं होति, उदाहु नो ति समणं
गोतमं एतमत्थं पुच्छिस्सामि, समणो किर गोतमो अतीतानागतपच्चुप्पन्नं
5 जानाती” ति । सो भगवन्तं उपसङ्कमित्वा पुच्छि । भगवा चस्स
पुच्छानुरूपं व्याकासि । तयिदं^१ सङ्गीतिकारानं ब्राह्मणस्स भगवतो ति
तिण्णं पि वचनं समोधानेत्वा “माघसुत्तं” ति वुच्चति ।

तत्थ राजगहे ति एवंनामके नगरे । तं हि मन्धातुमहागोविन्दादीहि
परिगगहितत्ता “राजगहं” ति वुच्चति । अञ्जेपेत्थ पकारे वण्णयन्ति,
10 किं तेहि, नाममेतं तस्स नगरस्स । तं पनेतं बुद्धकाले च चक्कवत्तिकाले
च नगरं होति, सेसकाले सुञ्जं होति यक्खपरिगगहितं, तेसं वसन्तवनं
हुत्वा तिट्ठति । एवं गोचरगामं दस्सेत्वा निवासट्ठानमाह—“गिज्झकूटे
पब्बते” ति । सो च गिज्झा तस्स^२ कूटेषु वसिंसु, गिज्झसदिसानि
वास्स कूटानि, तस्मा “गिज्झकूटो” ति वुच्चती ति वेदितब्बो ।

15 अथ खो...पे०...अवोच्चा ति एत्थ माघो ति तस्स ब्राह्मणस्स नामं,
माणवो ति अन्तेवासिवासं^३ अनतीतभावेन^३ वुच्चति, जातिया पन
महल्लको । “पुब्बाचिण्णवसेना” ति एके पिङ्गियो माणवो विय । सो
हि वीसवस्ससतिको पि पुब्बाचिण्णवसेन “पिङ्गियो माणवो” त्वेव सङ्घं
अगमासि । सेसं वुत्तनयमेव ।

B. 140 20

अहं हि भो गोतम...पे०...पसवामी ति एत्थ दायको दानपती
ति दायको चेव दानपति च । यो हि अञ्जस्स सन्तकं तेनाणत्तो देति,

१. तदिदं—सी०, रो० ।

२. वास्स—स्या० ।

३-३. अन्तेवासिवासकविकभावेन—स्या० ।



सो पि दायको होति, तस्मिं पन दाने^१ इस्सरियाभावतो न दानपति ।
 अयं पन अत्तनो सन्तकं येव देति । तेनाह—“अहं हि भो गोतम दायको
 दानपती” ति । अयमेव हि एत्थ अत्थो, अञ्जत्र पन अन्तरन्तरा
 मच्छेरेन अभिभूयमानो दायको अनभिभूतो दानपती ति आदिना पि
 नयेन वत्थुं^२ वट्टति । वदञ्जु ति याचकानं वचनं जानामि वुत्तमत्तेयेव 5
 “अयमिदमरहति अयमिदं” ति पुरिसविसेसावधारणेन बहूपकारभाव-
 गहणेन वा । याचयोगो ति याचितुं युत्तो । यो हि याचके दिस्वा व^३
 भकुटि^४ कत्वा फरुसवचनादीनि भणति, सो न याचयोगो होति । अहं
 पन न तादिसो ति दीपेति । धम्मेना ति अदिन्नादाननिकतिवञ्चनादीनि
 वज्जेत्वा भिक्खाचरियाय, याचनाया ति अत्थो । याचना हि ब्राह्मणानं 10
 भोगपरियेसने धम्मो, याचमानानं च नेसं परेहि अनुगगहकामेहि दिन्ना
 भोगा धम्मलद्धा नाम धम्माधिगता च होन्ति, सो च तथा परियेसित्वा
 लभि । तेनाह—“धम्मेन भोगे परियेसामि...पे०...धम्माधिगतेही” ति ।
 भिय्यो पि ददाती ति ततो उत्तरि पि ददामि, पमाणं नत्थि, एत्थ
 लद्धभोगप्पमाणेन ददामी ति दस्सेति । 15

तग्घा ति एकंसवचने निपातो । एकंसेनेव हि सब्बबुद्धपच्चेक-
 बुद्धसावकेहि पसत्थं दानं अन्तमसो तिरच्छानगतानं पि दीयमानं । वुत्तं
 चेत्तं “सब्बत्थ वणिणत्तं दानं, न दानं गरहितं क्वची” ति । तस्मा
 भगवा पि^५ एकंसेनेव तं पसंसन्तो आह—“तग्घ त्वं माणव...पे०...
 पसवसी” ति । सेसं उत्तानत्थमेव । एवं भगवता “बहुं सो पुञ्च 20
 पसवती” ति वुत्ते पि दक्खिण्येतो दक्खिणाविसुद्धिं सोतुकामो ब्राह्मणो
 उत्तरि^६ भगवन्तं पुच्छि । तेनाहु सङ्गीतिकारा—“अथ खो माघो
 माणवो भगवन्तं गाथाय अञ्जभासी” ति । तं अत्थतो वुत्तनयमेव ।

१. ‘नो’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

२. वत्तुं—सी०, या०, रो० ।

३. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

४. भुकुटि—सी० ।

५. ६. ‘त’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो । ६. उत्तरि—सी०, स्या०, रो० ।



गाथा-अत्थवण्णना

R. 415

B 141

४९२. पुच्छामहं ति आदिगाथासु पन वदञ्जुं ति वचनविदुं, सब्बाकारेन सत्तानं वुत्तवचनाधिप्पायञ्जुं ति वुत्तं होति । सुज्झे ति दक्खिणेत्यवसेन सुद्धं महप्फलं भवेय्य । योजना पनेत्थ—यो याचयोगो दानपति गहट्ठो पुञ्जत्थिको हुत्वा परेसं अन्नपानं ददं यजति, न अग्गिग्गिह आहुतिमत्तं पक्खिपन्तो, तं च खो पुञ्जपेक्खो व, न पच्चुपकारकल्याणकित्तिसदादिअपेक्खो, तस्स एवरूपस्स यजमानस्स हुतं कथं सुज्झेया ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

४९३. आराधये दक्खिणेत्येभि तादी ति तादिसो याचयोगो दक्खिणेत्येहि आराधये सम्पादये सोधये, महप्फलं तं हुतं करेय्य, न अञ्जथा ति अत्थो । इमिनास्स “कथं हुतं यजमानस्स सुज्झे” इच्चेतं व्याकतं होति ।

गाथा-अत्थवण्णना

४९४. अवखाहि मे भगवा दक्खिणेत्ये ति एत्थ यो याचयोगो ददं परेसं यजति, तस्स मे भगवा दक्खिणेत्ये अवखाही ति एवं योजना वेदितब्बा ।

गाथा-अत्थवण्णना

४९५. अथस्स भगवा नानप्पकारेहि नयेहि दक्खिणेत्ये पकासेत्तो “ये वे असत्ता^२” ति आदिका गाथायो अभासि । तत्थ असत्ता ति रागादिसङ्गवसेन अलग्गा । केवलिनो ति परिनिद्धितकिच्चा । यत्तत्ता ति गुत्तचित्ता ।

गाथा-अत्थवण्णना

- ४९६-९७. दन्ता अनुत्तरेण दमथेन, विमुत्ता पञ्चाचेतोविमुत्तीहि, अनीघा आयति^३ वट्टदुवखाभावेन, निरासा सम्पति किलेसाभावेन ।

१. स्या० पोत्थके नत्थि ।

२. अलग्गा—स्या० ।

३. आयति—सी० ।

इमिस्सा पन गाथाय दुतियगाथा भावनानुभावप्पकासननयेन वुत्ता ति वेदितब्बा । “भावनानुयोगमनुयुत्तस्स, भिक्खवे, भिक्खुनो विहरतो किञ्चा पि न एवं इच्छा उप्पज्जेय्य ‘अहो वत मे अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चेय्या’ ति, अथ ख्वास्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चती” (अं० नि० ३.२५०) ति इदं चेत्थ सुत्तं साधकं ।

5

गाथा-अत्यवर्णना

४९८-५०२. रागं च...पे०...येसु न माया...पे०...न तण्हासु उपातिपन्ना ति कामतण्हादीसु नाधिमुत्ता । वितरेय्या ति वितरित्वा । तण्हा ति रूपतण्हादिद्विविधा । भवाभवाया ति सस्सताय वा उच्छेदाय वा । अथ वा भवस्स अभवाय भवाभवाय, पुनब्भवाभिनिव्वत्तिया ति वुत्तं होति । इध वा हुरं वा ति इदं पन “कुहिं चि लोके” ति इमस्स वित्थारवचनं ।

R 416

10

गाथा-अत्यवर्णना

५०४. ये वीतरागा...पे०...समिताविनो ति समितवन्तो, किलेसवूपसमकारिनो^१ ति अत्थो । समितावितत्ता^२ च वीतरागा अकोपा । इध विप्पहाया ति इधलोके वत्तमाने खन्धे विहाय, ततो परं येसं गमनं नत्थी ति वुत्तं होति । इतो परं “ये कामे हित्वा अगहा^३ चरन्ति, सुसञ्जतत्ता^४ तसरं व उज्जु^५” ति इमं पि गाथं केचि पठन्ति ।

B. 142

15

गाथा-अत्यवर्णना

५०६-५०८. जहित्वा ति हित्वा । “जहित्वाना” ति पि पाठो, अयमेवत्थो । अत्तदीपा ति अत्तनो गुणे एव अत्तनो दीपं कत्वा विचरन्ता खीणासवा वुच्चन्ति । ये हेत्था ति हकारो निपातो पदपूरणमत्ते । अयं पनत्थो—ये एत्थ खन्धायतनादिसन्ताने यथा इदं

20

१. किलेसवूपसमिताविनो—स्या० ।

२. समितावित्ता—सी०, स्या० ।

३. अगिहा—सी०, रो० ।

४. सु सञ्जुत्ता—सी०; ;

५. उज्जु—सी०, स्या०, रो० ।

सु संवुत्ता—रो० ।

खन्धायतनादि तथा जानन्ति, यंसभावं तंसभावं येव सञ्जानन्ति^१ अनिच्चादिवसेन जानन्ता । अयमन्तिमा नत्थि पुनब्भवो ति अयं नो अन्तिमा जाति, इदानी नत्थि पुनब्भवो ति एवं च ये जानन्ती ति ।

५०९. यो वेदगू ति इदानी अत्तानं सन्धाय भगवा इमं गाथमाह ।
 5 तत्थ सतिमा ति वसततविहारसतिया समन्नागतो । सम्बोधिपत्तो ति सब्बञ्जुतं पत्तो । सरणं बहूतं ति बहूतं देवमनुस्सानं भयविहिंसनेन सरणभूतो ।

गाथा-अत्थवण्णना

५१०. एवं दक्खिण्ये सुत्वा अत्तमनो ब्राह्मणो आह—“अद्धा अमोघा” ति । तत्थ त्वं चेत्थ^२ जानासि यथा तथा इदं ति त्वं हि
 10 एत्थ लोके इदं सब्बं पि ज्ञेयं यथा तथा जानासि याथावतो^३ जानासि, यादिसं तं तादिसमेव जानासी ति वुत्तं होति । तथा हि ते विदितो एस धम्मो ति तथा हि ते एसा धम्मधातु सुप्पटिविद्धा, यस्सा सुप्पटि-
 R. 417 विद्धता यं यं इच्छसि, तं तं जानासी ति अधिप्पायो ।

गाथा-अत्थवण्णना

५११. एवं सो ब्राह्मणो भगवन्तं पसंसित्वा दक्खिण्यसम्पदाय
 15 यञ्जसम्पदं अत्वा दायकसम्पदाय पि तं वल्लङ्गपरिपूरं यञ्जसम्पदं सोतुकामो “यो याचयोगो” ति उत्तरिपञ्चं पुञ्च । तत्रायं योजना— यो याचयोगो ददं परेसं यजति, तस्स अक्खाहि मे भगवा यञ्जसम्पदं ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५१२. अथस्स भगवा द्वीहि गाथाहि अक्खासि । तत्थायं अत्थ-
 20 योजना—यजस्सु माघ, यजमानो च सब्बत्थ विप्पसादेहि चित्तं, तीसु पि कालेसु चित्तं पसादेहि । एवं ते यायं—

“पुब्बेव दाना सुमतो, ददं चित्तं पसादये^१ ।

दत्त्वा अत्तमनो होति, एसा यञ्जस्स सम्पदा”

(अं० नि० ३.५२) ति—

यञ्जसम्पदा वृत्ता, ताय सम्पत्तो यञ्जो भविस्सति । तत्थ सिया
 “कथं चित्तं पसादेतब्बं” ति ? दोसप्पहानेन । कथं दोसप्पहानं होति ? 5
 यञ्जारम्मणताय । अयं हि आरम्मणं यजमानस्स यञ्जो एत्थ
 पतिट्ठाया जहाति दोसं, अयं हि सत्तेसु मेत्तापुब्बङ्गमेन सम्मादिट्ठिपदीप-
 विहतमोहन्धकारेण चित्तेन यजमानस्स देय्यधम्मसङ्घातो यञ्जो
 आरम्मणं होति, सो एत्थ यञ्जे आरम्मणवसेन पवत्तिया पतिट्ठाया
 देय्यधम्मपच्चयं लोभं, पटिग्गाहकपच्चयं कोधं, तदुभयनिदानं मोहं ति 10
 एवं तिविधं पि जहाति दोसं । सो एवं भोगेसु वीतरागो सत्तेसु च
 पविनेय्य^२ दोसं तप्पहानेनेव पहीनपञ्चनीवरणो अनुक्कमेन उपचारप्पना-
 भेदं अपरिमाणसत्तफरणेन एकसत्ते वा अनवसेसफरणेन अप्पमाणं मेत्तं
 चित्तं भावेन्तो पुन भावनावेपुल्लत्तं^३ रत्तिन्दिवं सततं^४ सब्बइरियापथेसु
 अप्पमत्तो हुत्वा तमेव मेत्तज्झानसङ्घातं सब्बा दिसा फरते अप्पमञ्जं 15
 ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५१४. अथ ब्राह्मणो तं मेत्तं “ब्रह्मलोकमगो अयं” ति अजानन्तो
 केवलं अत्तनो विसयातीतं मेत्ताभावनं सुत्वा सुदुतरं सञ्जातसब्बञ्जु- R. 418
 सम्भावनो भगवति अत्तना^५ ब्रह्मलोकाधिमत्तत्ता ब्रह्मलोकूपपत्तिमेव
 च सुद्धिं मुत्तिं च मञ्जमाणो ब्रह्मलोकमगं पुञ्चन्तो “को सुज्झती” ति 20
 गाथमाह । तत्र च ब्रह्मलोकगामिं पुञ्जं करोन्तं सन्धायाह—“को
 सुज्झती मुच्चती” ति, अकरोन्तं सन्धाय “बज्झती चा” ति ।
 केनत्तना ति केन कारणेन । सक्खि ब्रह्मज्जदिट्ठो ति ब्रह्मा अज्ज सक्खि

१. पसादयं—सी०, रो० ।

२. विहेय्य—स्या० ।

३. वेपुल्लत्थं—सी०, स्या०, रो० ।

४. सतं—स्या० ।

५. अत्तनो—सी० ।



दिट्ठो । सच्चं ति भगवतो ब्रह्मसमत्तं आरब्धं अच्चादरेण सपथं करोति । कथं उपपज्जती ति अच्चादरेणेव पुन पि पुच्छति । जुतिमा ति भगवन्तं आलपति ।

B. 144

- तत्थ यस्मा यो भिक्खु मेत्ताय तिकचतुक्कज्झानं उप्पादेत्वा तमेव
 5 पादकं कत्वा विपस्सन्तो अरहत्तं पापुणाति, सो सुज्झति मुच्चति च, तथा रूपो च ब्रह्मलोकं न गच्छति । यो पन मेत्ताय तिकचतुक्कज्झानं उप्पादेत्वा “सन्ता एसा समापत्ती” ति आदिना नयेन तं अस्सादेति, सो बज्झति^१ । अपरिहीनज्झानो च तेनेव भानेन ब्रह्मलोकं गच्छति, तस्मा भगवा यो सुज्झति मुच्चति च, तस्स ब्रह्मलोकगमनं अननुजानन्तो
 10 अनामसित्वा व तं पुगलं यो बज्झति, तस्स तेन भानेन ब्रह्मलोकगमनं दस्सेन्तो ब्राह्मस्स सप्पायेन नयेन “यो यजती” ति इमं गाथमाह ।

गाथा-अत्थवण्णना

५१५. तत्थ तिविधं ति तिकालप्पसादं सन्धायाह । तेन दायकतो अज्झत्तयं दस्सेति । आराधये दक्खिण्येभि तादी ति तं च सो तादिसो तिविधसम्पत्तिसाधको पुगलो तिविधं यञ्जसम्पदं दक्खिण्येहि
 15 खीणासवेहि साधेय्य सम्पादेय्य । इमिना पटिग्गाहकतो अज्झत्तयं दस्सेति । एवं यजित्वा सम्मा याचयोगो ति एवं मेत्तज्झानपदट्ठान-भावेन छळज्झसमन्नागतं यञ्जं सम्मा यजित्वा सो याचयोगो तेन छळज्झयञ्जूपनिस्सयेन मेत्तज्झानेन उपपज्जति ब्रह्मलोकं ति ब्रूमी ति ब्राह्मणं समुस्साहेन्तो देसनं समापेसि । सेसं सब्बगाथासु उत्तानत्थमेव,
 20 इतो परं च पुब्बे वुत्तनयमेवा ति ।

R. 419

सुत्तनिपातट्ठकथाय

माधसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

६. सभियसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

एवं मे सुतं ति सभियसुतं । का उत्पत्ति ? अयमेव यास्स निदाने
वुत्ता । अत्थवण्णनाक्कमे पि चस्स पुब्बसदिसं पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितव्वं ।
यं पन अपुब्बं, तं उत्तानत्थानि पदानि परिहरन्ता वण्णयिस्साम । वेळुवने
कलन्दकनिवापे ति वेळुवनं ति तस्स उय्यानस्स नामं । तं किर वेळूहि
च परिक्षित्तं अहोसि अट्टारसहत्थेन च पाकारेन, गोपुरद्वारदालकयुत्तं 5 B 145
नीलोभासं मनोरमं, तेन^१ “वेळुवनं” ति वुच्चति । कलन्दकानं चेत्य
निवापं अदंसु, तेन “कलन्दकनिवापो” ति वुच्चति । कलन्दका नाम
काळका वुच्चन्ति । पुब्बे किर अञ्जतरौ राजा तत्थ उय्यानकीळनत्थं
आगतौ सुरामदेन मत्तो दिवासेय्यं सुपि । परिजनो पिस्स “सुत्तो राजा”
ति पुप्फफलादीहि पलोभियमानो इतो चितो च पक्कामि । अथ 10
सुरागन्धेन अञ्जतरस्मा सुसिररुक्खा कण्हसप्पो निक्खमित्वा रञ्जो
अभिमुखो आगच्छति^२ । तं दिस्वा रुक्खदेवता “रञ्जो जीवितं
दस्सामी^३” ति काळकवेसेन आगन्त्वा कण्णमूले सद्दमकासि, राजा
पटिबुज्झि, कण्हसप्पो निवत्तो । सो तं दिस्वा “इमाय मम काळकाय
जीवितं दिन्नं” ति काळकानं तत्थ निवापं पट्टपेसि, अभयघोसनं च 15 R. 420
घोसापेसि । तस्मा तं ततो पभुति “कलन्दक निवापो” ति सङ्खंघ गतं ।

सभियस्स परिब्बाजकस्सा ति सभियो ति तस्स नामं, परिब्बाजको
ति बाहिर पब्बज्जं उपादाय वुच्चति । पुराणसालोहिताय देवताया
ति न माता न पिता, अपि च खो पनस्स माता विय पिता विय च
हितज्झासयत्ता सो देवपुत्तो “पुराणसालोहिता देवता” ति वुत्तो । 20

१. तेनेव—सो०, रो० ।

२. गच्छति—स्या० ।

३. दम्मी—सो०, रो० ।



परिनिब्बुते किर कस्सपे भगवति पतिट्ठिते सुवण्णचेतिये तयो कुलपुत्ता सम्मुखसावकानं सन्तिके पब्बजित्वा चरियानुरूपानि कम्म-
ट्टानानि गहेत्वा पच्चन्तजनपदं गन्त्वा अरञ्जायतने समणधम्मं करोन्ति,
अन्तरन्तरा च चेतियवन्दनत्थाय धम्मस्सवनत्थाय च नगरं गच्छन्ति ।

- 5 अपरेन च समयेन तावतकं पि अरञ्जे विप्पवासं अरोचयमाना तत्थेव
अप्पमत्ता विहरिंसु, एवं विहरन्ता पि न च किञ्चि विसेसं अधिगमिंसु ।
ततो^१ नेसं अहोसि—“मयं पिण्डाय गच्छन्ता जीविते सापेक्खा होम,
जीविते सापेक्खेत च न सक्का लोकुत्तरधम्मो अधिगन्तुं, पुथुज्जन-
कालकीरिया पि दुक्खा, हन्द मयं निस्सेणि बन्धित्वा पब्बतं अभिरुह
10 काये च जीविते च अनपेक्खा समणधम्मं करोमा” ति । ते तथा
अकंसु ।

- अथ नेसं महाथेरो उपनिस्सयसम्पन्नत्ता तदहेव छळभिञ्जापरिवारं
अरहत्तं सच्छाकासि । सो इद्धिया हिमवन्तं गन्त्वा अनोतत्ते मुखं
घोवित्वा उत्तरकुरूसु पिण्डाय चरित्वा कतभत्तकिच्चो पुन अञ्जं पि
B. 146 15 पदेसं गन्त्वा पत्तं पूरेत्वा अनोतत्तउदकं च नागलतादन्तपोणं च गहेत्वा
तेसं सन्तिकं आगन्त्वा आह—“पस्सथावुसो ममानुभावं^२, अयं उत्तरकुरुतो
पिण्डपातो, इदं हिमवन्ततो उदकदन्तपोणं आभतं, इमं भुञ्जित्वा समण-
धम्मं करोथ, एवाहं तुम्हे सदा उपट्ठहिस्सामी” ति । ते तं सुत्वा
R. 421 आहंसु—“तुम्हे, भन्ते, कतकिच्चा, तुम्हेहि सह सल्लापमत्तं पि अम्हाकं
20 पप्पथो, मा दानि तुम्हे पुन अम्हाकं सन्तिकं आगमित्था” ति । सो
केनचि परियायेन ते सम्पटिच्छापेतुं असक्कोन्तो पक्कामि ।

- ततो तेसं एको द्वीहतीहच्चयेन पञ्चाभिञ्जो अनागामी अहोसि, सो
पि तथेव अकासि, इतरेन च पटिक्खित्तो तथेव अगमासि । सो तं
पटिक्खित्वा वायमन्तो पब्बतं आरुहनदिवसतो सत्तमे दिवसे किञ्चि
25 विसेसं अनधिगन्त्वा व कालकतो देवलोके निब्बन्ति । खीणासक्त्थेरो पि
तं दिवसमेव परिनिब्बायि, अनागामी सुद्धावासेसु उप्पज्जि । देवपुत्तो

असु कामावचरदेवल्लोकेसु^१ अनुलोमपटिलोमेन दिब्बसम्पत्तिं अनुभवित्वा
अम्हाकं भगवतो काले देवल्लोका चवित्वा अञ्जतरस्सा^२ परिब्बाजिकाय
कुच्छिम्हि^३ पटिसन्धि अगगहेसि । सा किर अञ्जतरस्स खत्तियस्स धीता,
तं मातापितरो “अम्हाकं धीता समयन्तरं जानातु” ति एकस्स
परिब्बाजकस्स निग्यातेसु^४ । तस्सेको अन्तेवासिको परिब्बाजको ताय 5
सद्धि विप्पटिपज्जि । सा तेन गब्भं गण्हि । तं गब्भिनि दिस्वा
परिब्बाजिका निक्कट्ठिसु^५ । सा अञ्जत्थ^६ गच्छन्ती अन्तरामग्गे सभायं
विजायि, तेनस्स “सभियो” त्वेव नामं अकासि । सो पि सभियो
वड्ढित्वा परिब्बाजकपब्बज्जं पब्बजित्वा नानासत्थानि उग्गहेत्वा महावादी
हुत्वा वादक्खित्तताय सकलजम्बुदीपे विचरन्तो अत्तनो सदिसं वादि 10
अदिस्वा नगरद्वारे अस्समं कारापेत्वा खत्तियकुमारादयो सिप्पं
सिक्खापेन्तो तत्थ वसति ।

अथ भगवा पवत्तितवरधम्मचक्रो^७ अनुपुब्बेन राजगहं आगन्त्वा
वेळुवने विहरति कलन्दकनिवापे । सभियो पन बुद्धुप्पादं न जानाति ।
अथ सो सुद्धावासन्नह्मा समापत्तितो बुद्धाय “इमाहं विसेसं कस्सानुभावेन 15
पत्तो” ति आवज्जेन्तो कस्सपस्स भगवतो सासने समणधम्मकिरियं ते
च सहाये अनुस्सरित्वा “तेसु एको परिनिब्बुतो, एको इदानि कत्था” ति
आवज्जेन्तो “देवल्लोका चवित्वा जम्बुदीपे उप्पन्नो बुद्धुप्पादं पि न
जानाती” ति अत्वा “हन्द नं बुद्धुपसेवनाय नियोजेमी” ति वीसति पञ्हे
अभिसङ्खरित्वा रत्तिभागे तस्स अस्ससमागम्म आकासे ठत्वा “सभिय 20 R. 422
सभिया” ति पक्कोसि । सो निद्दायमानो तिक्खत्तुं तं सद्दं सुत्वा
निक्खम्म ओभासं दिस्वा पञ्जलिको अट्ठासि । ततो तं ब्रह्मा आह—
“अहं सभिय तवत्थाय वीसति^८ पञ्हे आहरिं, ते त्वं उग्गण्ह । यो च ते

१. कामावचरेसु—सी०, रो० ।

२. कुच्छिम्हि—सी०, रो० ।

३. ‘च’ सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

४. पवत्तवर ०—सी०, रो० ;

पवत्तितवर ०—स्या० ।

५. अञ्जतरस्सा—सी०, रो० ।

६. पटियादेसु—स्या० ।

७. अञ्जत्र—सी०, स्या०, रो० ।

८. विसति—सी०, रो० ।



समणो वा ब्राह्मणो वा इमे पञ्हे पुट्ठो ब्याकरोति, तस्स सन्तिके ब्रह्मचरियं चरेय्यासी” ति । इमं देवपुत्तं सन्धायेतं वुत्तं “पुराण-सालोहिताय देवताय पञ्हा उद्दिट्ठा होन्ती” ति । उद्दिट्ठा ति उद्देसमत्तेनेव वुत्ता, न विभङ्गेन ।

- 5 एवं वुत्ते च ने सभियो एकवचनेनेव पदपटिपाटिया उग्गहेसि । अथ सो^१ ब्रह्मा जानन्तो पि तस्स बुद्धुप्पादं नाचिक्खि । “अत्थं गवेसमानो परिब्बाजको सयमेव सत्थारं जस्सति, इतो बहिद्वा च समणब्राह्मणानं तुच्छभावं” ति इमिना पनाधिप्पायेन एवमाह—“थो ते सभिय ...पे०...चरेय्यासी” ति । थेरगाथासु पन चतुक्कनिपाते सभियत्थेरा-
- 10 पदानं वण्णेन्ता भणन्ति “सा चस्स माता अत्तनो विप्पटिपत्तिं चिन्तेत्वा तं जिगुच्छमाना भानं उप्पादेत्वा ब्रह्मलोके उप्पन्ना, तां ब्रह्मदेवताय ते पञ्हा उद्दिट्ठा” ति ।

- ये ते ति इदानीं वत्तब्बानं उद्देसपच्चुद्देसो । समणब्राह्मणा ति पब्बज्जूपगमनेन लोकसम्मुतिया च समणा चैव ब्राह्मणा च । सङ्घिनो
- 15 ति गणवन्तो । गणिनो ति सत्थारो, “सब्बञ्चुनो मयं” ति एवं पटिञ्जातारो । गणाचरिया ति उद्देसपरिपुच्छादिवसेन पब्बजितगहट्ठ-गणस्स आचरिया । ज्ञाता ति अभिञ्जाता, विस्सुता पाकटा ति वुत्तं होति । यसस्सिनो ति लाभपरिवारसम्पन्ना^२ । तित्थकरा ति तेसं दिट्ठानुगति आपज्जन्तेहि ओतरितब्बानं ओगाहितब्बानं दिट्ठितित्थानं
- 20 क्तारो । साधुसम्मता बहुजनस्सा ति “साधवो एते सन्तो सप्पुरिसा” ति एवं बहुजनस्स सम्मता ।

- B. 148 — सेय्यथीदं ति कतमे ते ति चे इच्चेतस्मि अत्थे निपातो ॥ पूरणो
- R. 423 ति नामं, कस्सपो ति गोत्तं । सो किर जातिया दासो, दाससतं^३ पूरेन्तो जातो । तेनस्स “पूरणो” ति नाममकंसु । पलायित्वा पन
- 25 नग्गेसु पब्बजित्वा “कस्सपो अहं” ति गोत्तं उद्दिसि, सब्बञ्चुतं च

१. खो—स्या० ।

२. लाभसम्पन्ना—सी० ।

३. ‘एकूनदाससतं—स्या० ।



पच्चञ्जासि । मक्खली ति नामं, गोसालाय जातत्ता गोसालो ति पि
 वुच्चति । सो पि किर जातिया दासो एव, पलायित्वा पब्बजि,
 सब्बञ्जुतं च पच्चञ्जासि । अजितो ति नामं, अप्पिच्छताय केसकम्बलं
 धारेति, तेन केसकम्बलो^१ ति पि वुच्चति, सो पि सब्बञ्जुतं
 पच्चञ्जासि । पकुधो ति नामं, कच्चायनो ति गोत्तं । अप्पिच्छवसेन
 उदके जीवसञ्जाय च न्हानमुखधोवनादि पटिक्खितो, सो पि सब्बञ्जुतं
 पच्चञ्जासि । सञ्जयो ति नामं, बेलट्टो पनस्स पिता, तस्मा बेलट्टपुत्तो
 ति वुच्चति, सो पि सब्बञ्जुतं पच्चञ्जासि । निगण्ठो ति पब्बज्जा-
 नामेन, नाटपुत्तो ति पितुनामेन वुच्चति । नाटो ति किर नामस्स
 पिता, तस्स पुत्तो ति नाटपुत्तो, सो पि सब्बञ्जुतं पच्चञ्जासि । सब्बे
 पि^२ पञ्चसत्तपञ्चसत्तस्सिस्सपरिवारा अहेसुं । ते ति ते छ सत्थारो^३ । ते
 पञ्हे ति ते वीसति पञ्हे । ते ति ते छ सत्थारो । न^४ सम्पायन्ती
 ति न सम्पादेन्ति । कोपं ति चित्तचेतसिकानं आविलभावं । दोसं ति
 पदुट्ठचित्तं, तदुभयम्पेतं^५ मन्दतिक्खभेदस्स कोधस्सेवाधिवचनं ।
 अप्पच्चयं ति अप्पतीतता^६, दोमनस्सं ति वुत्तं होति । पातुकरोन्ती
 ति कायवचीविकारेन पकासेन्ति, पाकटं करोन्ति ।

हीनाया ति गहट्टभावाय । गहट्टभावो हि पब्बज्जं उपनिधाय
 सीलादिगुणहीनतो हीनकामसुखपटिसेवनतो वा “हीनो” ति वुच्चति ।
 उच्चा पब्बज्जा । आवत्तित्वा ति ओसक्कित्वा । कामे परिभुञ्जेय्यं
 ति कामे पटिसेवेय्यं । इति किरस्स सब्बञ्जुपटिञ्जानं पि पब्बजितानं
 तुच्छकत्तं दिस्वा अहोसि । उप्पन्नपरिवितक्कवसेनेव च आगन्त्वा
 पुनप्पुनं वीमंसमानस्स अथ खो सभियस्स परिब्बाजकस्स एतदहोसि
 “अयं पि खो समणो” ति च “ये पि खो^७ ते भोन्तो” ति च “समणो
 खो दहरो ति न उञ्जातब्बो” ति चा ति एवमादि । तत्थ जिण्णा ति

१. केसकम्बली—सी०, रो० ।

२. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. सत्थारे—सी०, रो० ।

४. नेव—सी०, रो० ।

५. उभयम्पेतं—सी०, रो० ।

६. अप्पतीततं—सी०, स्या०, रो० ।

७. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

- R. 42) आदीनि पदानि वुत्तनयानेव । श्वेरो^१ ति अत्तनो समणधम्मो थिर-
भावप्पत्ता । रत्तञ्जु ति रतनञ्जु, “निब्बानरतनं जानाम मयं” ति
एवं सकाय पटिञ्जाय लोकेना पि सम्मता, बहुरत्तिविदू वा । चिरं
पब्बजितानं एतेसं ति चिरपब्बजिता । न उञ्जातब्बो ति न अवजानि-
B. 149 5 तब्बो, न नीचं कत्वा जानितब्बो ति वुत्तं होति । न परिभोतब्बो ति
न परिभवितब्बो, “किमेस अस्सती” ति एवं न गहेतब्बो ति वुत्तं
होति ।

५१६. कङ्खी वेचिकिच्छी ति सभियो भगवता सद्धिं सम्मोद-
मानो एवं भगवतो रूपसम्पत्तिदमूपसमसूचितं सब्बञ्जुतं सम्भावयमानो
10 विगतुद्धच्चो हुत्वा आह—“कङ्खी वेचिकिच्छी” ति । तत्थ “लभेयं
नु खो इमेसं व्याकरणं” ति एवं पञ्चानं व्याकरणकङ्ख्याय कङ्खी । “को
नु खो इमस्सिमस्स च पञ्हुस्स अत्थो” ति एवं विचिकिच्छाय
वेचिकिच्छी । दुब्बलविचिकिच्छाय वा तेसं पञ्चानं अत्थे^२ कङ्खनतो
कङ्खी, बलवतिया विचिनन्तो किच्छति येव, न सक्कोति सन्निट्ठातुं ति
15 वेचिकिच्छी । अभिकङ्खमानो ति अतिविय पत्थयमानो । तेसन्तकरो
ति तेसं पञ्चानं अन्तकरो । भवन्तो व एवं भवाही ति दस्सेन्तो
आह—“पञ्हे मे पुट्ठो...पे०...व्याकरोहि मे” ति । तत्थ पञ्हे मे
ति पञ्हे मया । पुट्ठो ति पुच्छितो । अनुपुब्बं ति पञ्हुपटिपाटिया
अनुधम्मं ति अत्थानुरूपं पाळि आरोपेन्तो । व्याकरोहि मे ति मय्हं
20 व्याकरोहि ।

५१७. दूरतो ति सो किर इतो चितो चाहिण्डन्तो सत्तयोजन-
सतमग्गतो आगतो । तेनाह—भगवा “दूरतो आगतोसी” ति, कस्सपस्स
भगवतो वा सासनतो आगतत्ता “दूरतो आगतोसी” ति नं आह ।

गाथा-अत्थवण्णना

५१८. पुच्छ मं ति इमाय पनस्स गाथाय सब्बञ्जुपवारणं
25 पवारेति । तत्थ मनसिच्छसी ति मनसा इच्छसि ।

यं वताहं ति यं वत अहं । अत्तमनो ति पीतिपामोज्जसोमनस्सेहि
फुटचित्तो । उदग्गो ति कायेन चित्तेन च अब्भुत्ततो । इदं पन पदं न
सब्बपाठेसु अत्थि । इदानि येहि धम्मेहि अत्तमनो, ते दस्सेन्तो आह—
“पमुदितो पीतिसोमनस्सजातो” ति ।

R. 425

गाथा-अत्थवण्णना

५१९. किं पत्तिनं ति किं पत्तं किमधिगतं । सोरतं ति 5
सुवूपसन्तं । “सुरतं” ति पि पाठो, सुट्ठु उपरतं ति अत्थो । दन्तं ति
दमितं । बुद्धो ति विबुद्धो, बुद्धबोद्धव्वो वा । एवं सभियो एकेकाय^१
गाथाय चत्तारो चत्तारो^२ कत्वा पञ्चहि गाथाहि वीसति पञ्हे पुच्छि ।
भगवा पनस्स एकमेकं पञ्हं एकमेकाय गाथाय कत्वा अरहतत्तिकूटेनेव
वीसतिया गाथाहि व्याकासि ।

B. 150

10

गाथा-अत्थवण्णना

५२०. तत्थ यस्मा भिन्नकिलेसो परमत्थभिवखु, सो च निब्बान-
प्पत्तो होति, तस्मा अस्स “किं पत्तिनमाहु भिवखुनं” ति इमं पञ्हं
व्याकरोन्तो “पज्जेना” ति आदिमाह । तस्सत्थो—यो अत्तना भावितेन
मग्गेन परिनिब्बानगतो किलेसपरिनिब्बानं पत्तो, परिनिब्बानगतत्ता एव
च वित्तिणकद्धो विपत्तिसम्पत्तिहानिवुड्ढिउच्छेदसस्सतअपुञ्जपुञ्जभेदं^३ 15
विभवं च भवं च विप्पहाय मग्गवासं वुसितवा खीणपुनब्भवो ति च
एतेसं थुतिवचनानं अरहो, सो भिवखू ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५२१. यस्मा पन विप्पटिपत्तितो सुट्ठु उपरतभावेन नानप्पकार-
किलेसवूपसमेन च सोरतो होति^४, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो “सब्बत्थ
उपेक्खको” ति आदिना नयेन दुतियपञ्हव्याकरणमाह । तस्सत्थो— 20
यो सब्बत्थ रूपादीसु आरम्मणेसु “चक्खुना रूपं दिस्वा नेव सुमनो

१. एकमेकाय—रो० ।

२. सो०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. ० हानिवुड्ढि ०—स्या० ।

४. होती ति—स्या० ।



- होति, न दुम्मनो” ति एवं पवत्ताय छळङ्गुपेक्खाय उपेक्खको, वेपुल्ल-
 प्पत्ताय सतिया सतिमा, न सो हिंसति नेव हिंसति कच्चि^१ तस-
 थावरादिभेदं सत्तं सब्बलोके सब्बस्मि पि लोके, तिण्णोघत्ता तिण्णो,
 समितपापत्ता समणो, आविलसङ्कप्पप्पहाना अनाविलो । यस्स चिमे
 5 रागदोसमोहमानदिट्ठिकिलेसदुच्चरितसङ्खाता सत्तुस्सदा केचि ओळा-
 रिका वा सुखुमा वा न सन्ति, सो इमाय उपेक्खाविहारिताय
 सतिवेपुल्लताय अहिंसकताय च विप्पटिपत्तितो सुट्ठु उपरतभावेन इमिना
 ओघादिनानप्पकारकिलेसवूपसमेन च सोरतो ति ।

R. 426

गाथा-अत्थवण्णना

५२२. यस्मा च भावितिन्द्रियो निब्भयो निब्बिकारो दन्तो
 10 होति, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो “यस्सिन्द्रियानी” ति गाथाय ततियपञ्च
 व्याकासि । तस्सत्थो—यस्स चक्खादीनि छळिन्द्रियानि गोचरभावनाय
 अनिच्चादितिलक्खणं आरोपेत्वा वासनाभावनाय सतिसम्पज्जगन्धं
 गाहापेत्वा च भावितानि, तानि^२ च खो यथा अज्झत्तं गोचरभावनाय,
 एवं पन बहिद्धा च सब्बलोके ति यत्थ यत्थ इन्द्रियानं वेकल्लता^३
 B. 151 15 वेकल्लताय^४ वा सम्भवो, तत्थ तत्थ^५ नाभिज्झादिवसेन भावितानी ति
 एवं निब्बिज्झ अत्वा पटिविज्झित्वा इमं परं च लोकं सकसन्तति-
 क्खन्धलोकं परसन्ततिक्खन्धलोकं च अदन्धमरणं मरितुकामो कालं
 कङ्कति, जीवितक्खयकालं आगमेति पतिमानेति, न भायति मरणस्स ।
 यथाह थेरो—

20

“मरणे^६ मे भयं नत्थि, निकन्ति नत्थि जीविते

(थेर० गा० २३८) ।

नाभिकङ्खामि मरणं, नाभिकङ्खामि जीवितं ।

कालं च पटिकङ्खामि, निब्बिसं भतको यथा”

(थेर० गा० ३२७) ति ॥

१. किच्चि—स्या० ।

२. वेकल्यता—सी०, रो० ।

३. सी०, रो० पोत्यकेसु वत्थि ।

४. ‘तानि’ स्या० पोत्यके अधिको पाठो ।

५. वेकल्यताय—सी०, रो० ।

६. मरणं—स्या० ।

भावितो स दन्तो ति एवं भावितिन्द्रियो सो दन्तो ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५२३. यस्मा पन बुद्धो नाम बुद्धिसम्पन्नो किलेसनिहा विबुद्धो च, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो “कप्पानी” ति गाथाय चतुत्थपञ्चं व्याकासि । तत्थ कप्पानी ति तण्हादिट्ठियो । ता हि तथा तथा विकप्पनतो “कप्पानी” ति वुच्चन्ति । विचेय्या ति अनिच्चादिभावेन सम्मसित्वा । केवलानी ति सकलानि । संसारं ति यो चायं—

“खन्धानं च पटिपाटि, धातुआयतनान च ।

अब्बोच्छिन्नं वतमाना, संसारो ति पवुच्चती” ति—

एवं खन्धादिपटिपाटिसङ्घातो संसारो, तं संसारं च केवलं विचेय्य । एतावता खन्धानं मूलभूतेसु कम्मकिलेसेसु खन्धेसु चा ति एवं तीसु पि वट्टेसु विपस्सनं आह । दुभयं^१ चुतूपपातं ति सत्तानं चुति उपपातं ति इमं च उभयं विचेय्य अत्वा ति अत्थो । एतेन चुतूपपातञ्जाणं आह । विगतरजमनङ्गणं विसुद्धं ति रागादिरजानं विगमा अङ्गणानं अभावा मलानं च विगमा^२ विगतरजमनङ्गणं विसुद्धं । पत्तं जातिक्खयं ति निब्बानं पत्तं । तमाहु बुद्धं ति तं इमाय लोकुत्तरविपस्सनाय चुतूपपात-जाणभेदाय बुद्धिया सम्पन्नत्ता इमाय च विगतरजादिताय किलेसनिहा विबुद्धता ताय पटिपदाय जातिक्खयं पत्तं बुद्धमाहु ।

गाथा-अत्थवण्णना

५२४. अथ वा कप्पानि विचेय्य केवलानी ति “अनेके पि संवट्टविवट्टकप्पे अमुत्तासि” (पारा०७) ति आदिना नयेन विचिन्तित्वा ति अत्थो । एतेन पठमविज्जमाह । संसारं दुभयं^१ चुतूपपातं ति सत्तानं चुति उपपातं ति इमं च उभयं संसारं “इमे वत भोन्तो सत्ता” ति आदिना नयेन विचिन्तित्वा ति अत्थो । एतेन दुतियविज्जमाह । अवसेसेन ततियविज्जमाह । आसवक्खयञ्जाणेन हि विगतरजादिता च

१. उभयं—सी० ।

२. विगतता—स्या० ।

३. चुभयं—सी० ।



निब्बानप्पत्ति च होती^१ ति^१ । तमाहु बुद्धं ति एवं विज्जत्तयभेद-
बुद्धिसम्पन्नं तं बुद्धमाहु ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५२५. एवं पठमगाथाय वुत्तपञ्हे^२ विस्सज्जेत्वा दुतियगाथाय
वुत्तपञ्हेसु पि यस्मा ब्रह्मभावं सेट्ठभावं पत्तो परमत्थब्राह्मणो बाहित-
५ सब्बपापो होति, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो “बाहित्वा” ति गाथाय पठमं
पञ्हं व्याकासि । तस्सत्थो—यो चतुत्थमग्गेन बाहित्वा सब्बपापकानि
ठित्तो, ठितो इच्चेव वुत्तं होति, बाहितपापत्ता एव च विमलो, विमल-
भावं ब्रह्मभावं सेट्ठभावं पत्तो, पटिप्पस्सद्धसमाधिविक्खेपकरकिलेसमलेन
अग्गफलसमाधिना साधुसमाहितो, संसारहेतुसमतिक्कमेन संसारमतिच्च
१० परिनिट्ठितकच्चताय केवली, सो तण्हादिट्ठीहि अनिस्सितत्ता असितो,
लोकधम्ममेहि निब्बिकारत्ता “तादी” ति च पवुच्चति, एवं थुतिरहो स
ब्रह्मा सो ब्राह्मणो ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

R. 428 ५२६. यस्मा पन समितपापताय समणो, न्हातपापताय^३ न्हातको,
आगूनं अकरणेन च नागो ति पवुच्चति, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो ततो^४
१५ अपराहि^५ तीहि गाथाहि तयो पञ्हे व्याकासि । तत्थ समितावी ति
अरियमग्गेन किलेसे समेत्वा ठितो । समणो पवुच्चते^६ तथत्ता ति
तथारूपो समणो पवुच्चती ति । एत्तावता पञ्हो व्याकतो होति, सेसं
तस्मिं समणे सभियस्स बहुमानजननत्थं थुतिवचनं । यो हि समितावी,
सो पुञ्जपापानं अपटिसन्धिकरणेन पहाय पुञ्जपापं रजानं विगमेन
२० विरजो, अनिच्चादिवसेन अत्वा इमं परं च लोकं जातिमरणं उपातिवत्तो
तादि च होति ।

१-१. होति—स्या० ।

२. वुत्ते पञ्हे—सी०, रो० ।

३. निन्हात पापताय—सी०, रो० ।

४. स्या० पोत्थके नत्थि ।

५. पराहि—सी०, रो० ।

६. पवुच्चति—स्या० ।



गाथा-अत्थवण्णना

५२७. निन्हाय...पे०...न्हातको ति एत्थ पन यो अज्झत्तबहिद्दा-
सङ्घाते सब्बस्मि पि आयतनलोके अज्झत्तबहिद्दारम्मणवसेन उप्पत्ति-
रहानि सब्बपापकानि मग्गञ्जाणेन निन्हाय धोवित्वा तां निन्हातपापक-
ताय तण्हादिट्ठिकप्पेहि कप्पियेसु देवमनुस्सेसु कप्पं न एति, तं न्हातक-
माहू ति एवमत्थो दट्ठब्बो ।

5

गाथा-अत्थवण्णना

५२८. चतुत्थगाथाय पि आगुं न करोति किञ्चि लोके ति यो
लोके अप्पमत्तकं पि पापसङ्घातं आगुं न करोति, नागो पवुच्चते तथत्ता
ति । एत्तावता पञ्चो व्याकतो होति, सेसं पुब्बनयेनेव श्रुतिवचनं । यो
हि मग्गेन पहीनयागुत्ता आगुं न करोति, सो कामयोगादिके सब्बयोगे
दससञ्जोजनभेदानि च सब्बबन्धनानि विसज्ज जहित्वा सब्बत्थ खन्वा-
दीसु केनचि सङ्गेन न सज्जति, द्वीहि च विमुत्तीहि विमुत्तो, तादि च
होती ति ।

B. 153

10

गाथा-अत्थवण्णना

५३०. एवं दुतियगाथाय वुत्तपञ्हे विस्सज्जेत्वा ततियगाथाय
वुत्तपञ्हेसु पि यस्मा “खेत्तानी” ति आयतनानि वुच्चन्ति । यथाह
“चक्खुपेतं चक्खायतनंपेतं...पे०...खेत्तपेतं वत्थुपेतं” (ध० सं० १६१)
ति । तानि विजेय्य विजेत्वा^१ अभिभवित्वा, विचेय्य वा अनिच्चादि-
भावेन विचिनित्वा उपपरिक्खित्वा केवलानि अनवसेसानि, विसेसतो
पन सङ्गहेतुभूतं दिब्बं मानुसकं च ब्रह्मखेत्तं, यं दिब्बं द्वादसायतनभेदं
तथा मानुसकं च, यं च ब्रह्मखेत्तं छळायतने चक्खायतनादिद्वादसायतन-
भेदं, तं सब्बं पि विजेय्य विचेय्य वा । यतो^२ यदेतं सब्बेसं खेत्तानं
मूलबन्धनं अविज्जाभवतण्हादि, तस्मा सब्बखेत्तमूलबन्धना पमुत्तो ।
एवमेतेसं खेत्तानं विजितत्ता विचिनितत्ता^३ वा खेत्तजिनो नाम होति,

15

R. 429

20

१. जेत्वा—सी०, रो० ।

२. ततो—स्या० ।

३. विचितत्ता—सी०, रो० ।



तस्मा “खेत्तानी” ति इमाय गाथाय पठमपञ्चं व्याकासि । तत्थ केचि
 “कम्मं खेत्तं, विज्झाणं बीजं, तण्हा स्नेहो” (अं० नि० १.२०७) ति
 वचनतो कम्मनि खेत्तानी ति वदन्ति । दिब्बं मानुसकं च ब्रह्मखेत्तं,
 ति एत्थ च देवूपगं कम्मं दिब्बं, मनुस्सूपगं कम्मं^१ मानुसकं, ब्रह्मूपगं
 ५ कम्मं^२ ब्रह्मखेत्तं ति वण्णयन्ति । सेसं वुत्तनयमेव ।

गाथा-अत्थवण्णना

५३१. यस्मा पन सकट्टेन कोससदिसत्ता “कोसानी” ति^३
 कम्मनि वुच्चन्ति, तेसं च लुनना समुच्छेदना कुसलो होति, तस्मा
 तमत्थं दस्सेन्तो “कोसानी” ति गाथाय दुतियपञ्चं व्याकासि ।
 तस्सत्थो—लोकियलोकुत्तरविपस्सनाय विसयतो किञ्चित्तो च
 10 अनिच्चादिभावेन कुसलाकुसलकम्मसङ्घातानि कोसानि विचेय्य
 केवलानि, विसेसतो पन सङ्गहेतुभूतं अट्ठकामावचरकुसलचेतनाभेदं दिब्बं
 मानुसकं च नवमहगगतकुसलचेतनाभेदं च ब्रह्मकोसं विचेय्य, ततो
 इमाय मग्गभावनाय अविज्जाभवतण्हादिभेदा सब्बकोसानं मूलबन्धना
 पमुत्तो, एवमेतेसं कोसानं लुनना “कुसलो” ति पवुच्चति, तत्थत्ता तादी
 B 154 15 च होति ति । अथ वा सत्तानं धम्मनं च निवासट्टेन असिकोससदिसत्ता
 “कोसानी” ति तयो भवा द्वादसायतनानि च वेदितव्वानि । एवमेत्थं^४
 योजना कातव्वा^५ ।

गाथा-अत्थवण्णना

५३२. यस्मा च न केवलं पण्डती ति इमिना व “पण्डितो” ति
 वुच्चति, अपि च खो पन पण्डरानि इतो उपगतो पविचयपञ्चाय
 20 अल्लीनो ति पि “पण्डितो” ति वुच्चति^६, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो
 R. 430 “दुभयानी” ति गाथाय ततियपञ्चं व्याकासि । तस्सत्थो—अज्झत्तं
 बहिद्धा चा ति एवं उभयानि अनिच्चादिभावेन विचेय्य । पण्डरानी

१. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

२. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. स्या० पोत्थकेसु नत्थि ।

४. यतो एतेहि पत्थ—सी०, रो० ।

५. ‘ति’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो । ६. पवुच्चति—सी० ।

ति आयतनानि । तानि हि पकतिपरिसुद्धता खळिहया च एवं
वुच्चन्ति, तानि विचेय्य इमाय पटिपत्तिया निद्वन्तमलत्ता सुद्धिपञ्चो
पण्डितो ति पवुच्चति तथत्ता, यस्मा तानि पण्डरानी पञ्चाय इतो
होति, सेसमस्स थुतिवचनं । सो हि पापपुञ्जसङ्घातं कण्हसुक्कं
उपातिवत्तो तादी च होति, तस्मा एवं थुतो ।

5

गाथा-अर्थवर्णना

५३३. यस्मा पन “मोनं वुच्चति आणं, या पञ्चा पजानना
...पे०...सम्मादिट्ठि, तेन आणेन समन्नागतो मुनी” ति वुत्तं, तस्मा
तमत्थं दस्सेन्तो “असतं चा” ति गाथाय चतुत्थपञ्चं व्याकासि ।
तस्सत्थो—य्वायं अकुसलकुसलप्पभेदो^१ असतं च सतं च धम्मो, तं
अज्झत्तं बहिद्धा ति इमस्मिं सब्बलोके पविचयआणेन असतं च सतं
च अत्वा धम्मं तस्स जातत्ता एव रागादिभेदतो सत्तविधं सङ्गं
तण्हादिट्ठिभेदतो दुविधं जालं च अतिच्च अतिक्कमित्वा ठितो, सो
तेन मोनसङ्घातेन पविचयआणेन समन्नागतत्ता मुनि । देवमनुस्सेहि
पूजनीयो^२ ति इदं पमस्स थुतिवचनं । सो हि खीणासवमुनित्ता देवमनु-
स्सानं पूजारहो होति, तस्मा एवं थुतो ।

10

15

गाथा-अर्थवर्णना

५३५. एवं ततियगाथाय वुत्तपञ्चे विस्सज्जेत्वा चतुत्थगाथाय
वुत्तपञ्हेसु पि यस्मा यो^३ चतुहि मग्गआणवेदेहि किलेसक्खयं करोन्तो
गतो, सो परमत्थतो वेदगू नाम होति, यो च सब्बसमणब्राह्मणानं
सत्थसञ्जितानि वेदानि, तायेव मग्गभावनाय किच्चतो अनिच्चादिवसेन
विच्चेय्य । तत्थ छन्दरागप्पहानेन तमेव सब्बं वेदमतिच्च या
वेदपच्चया वा^४ अञ्जया वा उप्पज्जन्ति वेदना, तासु सब्बवेदनासु
वीतरागो होति, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो “इदं पत्तिनं” ति अवत्वा

20 B. 155

R. 431

१. अकुसलकुसलादिप्पभेदो—स्या० ।

२. पूजियो—स्या० ।

३. सो—स्या० ।

४. सो०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।



“वेदानी” ति गाथाय पठमपञ्चं व्याकासि । यस्मा वा^१ यो^२ पविचय-
पञ्चाय वेदानि विचेय्य, तत्थ छन्दरागप्पहानेन सब्बं वेदमतिच्च
वत्तति, सो सत्थसञ्चितानि^३ वेदानि गतो आतो अतिक्कन्तो च होति ।
यो वेदनासु वीतरागो, सो पि वेदनासञ्चितानि^३ वेदानि गतो
६ अतिक्कन्तो च होति । वेदानि^४ गतो ति पि वेदगू, तस्मा तं पि अत्थं
दस्सेन्तो “इदं पत्तिनं” ति अवत्वा इमाय गाथाय पठमपञ्चं व्याकासि ।

गाथा-अत्थवण्णना

५३६. यस्मा पन दुतियपञ्हे “अनुविदितो” ति अनुबुद्धो वुच्चति,
सो च अनुविच्च पपञ्चनामरूपं अज्झत्तं अत्तनो सन्ताने तण्हामान-
दिट्ठिभेदं पपञ्चं तप्पच्चया नामरूपं च अनिच्चानुपस्सनादीहि अनुविच्च
१० अनुविदित्वा, न केवलं च अज्झत्तं, बहिद्धा च रोगमूलं, परसन्ताने च
इमस्स नामरूपरोगस्स मूलं अविज्जाभवतण्हदिं, तमेव वा पपञ्चं
अनुविच्च ताय भावनाय सब्बेसं रोगानं मूलबन्धना, सब्बस्मा वा रोगानं
मूलबन्धना, अविज्जाभवतण्हदिभेदा तस्मा एव वा पपञ्चा पमुत्तो होति,
तस्मा तं दस्सेन्तो “अनुविच्चा” ति गाथाय दुतियपञ्हं व्याकासि ।

गाथा-अत्थवण्णना

५३७. “कथं च विरियवा” ति एत्थ पन यस्मा यो अरियमग्गेन
सब्बपापकेहि विरतो, तथा विरतत्ता च आयति अपटिसन्धिताय निरय-
दुक्खं अतिच्च ठितो विरियवासो वीरियनिकेतो, सो^५ खीणासवो
“विरियवा” ति वत्तब्बतं अरहति, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो “विरतो”
ति गाथाय ततियपञ्हं व्याकासि । पधानवा धीरा^६ तादी ति इमानि
२० पनस्स थुतिवचनानि । सो हि पधानवा मग्गज्झानपधानेन, धीरो
किलेसारिविद्धंसनसमत्थताय, तादी निब्बिकारताय, तस्मा एवं थुतो ।
सेसं योजेत्वा वत्तब्बं ।

१-१. ताय—स्या० ।

३. वेदनासञ्चकानि—सी०, रो० ।

५. ‘वा’ सी०, रो० पोत्थके अधिको पाठो;

से वा—रो० ।

२. सत्थसञ्चकानि—सी०, रो० ।

४. सो वेदानि—स्या० ।

६. धीरो—स्या० ।



गाथा-अत्थवण्णना

५३८. “आजानियो किन्ति नाम होती” ति एत्थ पन यस्मा
 पहीनसब्बवङ्कदोसो कारणाकारणञ्चू असो वा हत्थी वा “आजानियो
 होती” ति लोके वुच्चति, न च तस्स सब्बसो ते दोसा पहीना एव,
 खीणासवस्स पन ते पहीना, तस्मा सो “आजानियो” ति परमत्थतो
 वत्तव्वतं अरहती ति दस्सेन्तो “यस्सा” ति गाथाय चतुत्थपञ्चं 5
 ब्याकासि । तस्सत्थो—अज्झत्तं बहिद्वा चा ति एवं अज्झत्तबहिद्वा-
 सञ्जोजनसङ्घातानि यस्स असुलुनानि बन्धनानि पञ्चासत्थेन छिन्नानि
 पदालितानि । सङ्गमूलं ति यानि तेसु तेसु वत्थूसु सङ्गस्स सज्जनाय
 अनतिक्कमनाय मूलं होन्ति^१, अथ वा यस्स असु लुनानि रागादीनि
 बन्धनानि यानि अज्झत्तं बहिद्वा च सङ्गमूलानि होन्ति, सो सब्बस्मा 10
 सङ्गानं मूलभूता सब्बसङ्गानं वा मूलभूता बन्धना पमुत्तो “आजानियो”
 ति वुच्चति, तथत्ता तादि च होती ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५४०. एवं चतुत्थगाथाय वुत्तपञ्हे विसज्जेत्वा पञ्चमगाथाय
 वुत्तपञ्हेसु पि यस्मा यं छन्दज्जेनमत्तेन अक्खरचिन्तका सोत्तियं
 वण्णयन्ति, वोहारमत्तसोत्तियो सो । अरियो पन बाहुसच्चेन निस्सुतपाप- 15
 ताय च परमत्थसोत्तियो होति, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो “इदं पत्तिनं”
 ति अवत्वा “सुत्वा” ति गाथाय पठमपञ्चं ब्याकासि । तस्सत्थो—यो
 इमस्मिं लोके सुतमयपञ्चाकिच्चवसेन सुत्वा कातव्वकिच्चवसेन वा
 सुत्वा विपस्सनूपगं सब्बधम्मं अनिच्चादिवसेन अभिञ्जाय सावज्जान-
 वज्जं यदत्थि किञ्चि, इमाय पटिपदाय किलेसे किलेसट्टानिये च धम्मे 20
 अभिभवित्वा अभिभूति सङ्खयं गतो, तं सुत्वा सब्बधम्मं अभिञ्जाय लोके
 सावज्जानवज्जं यदत्थि किञ्चि, अभिभुं सुतवत्ता सोत्तियो ति आहु,
 यस्मा च यो अकथंकथी किलेसबन्धनेहि विमुत्तो, रागादीहि ईधेहि
 अनीधो च होति सब्बधि सब्बेसु धम्मेसु खन्धायतनादीसु, तस्मा तं



अकथं कथं विमुत्तं अनीघं सब्बधि निस्सुतपापकत्ता पि “सोत्तियो” ति आहू ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

- R. 433 ५४१. यस्मा पन हितकामेन जनेन अरणीयतो अरियो होति, अभिगमनीयतो^१ ति अत्थो, तस्मा येहि गुणेहि सो अरणीयो होति, ते
- 5 दस्सेन्ता^२ “छेत्वा” ति गाथाय दुतियपञ्चं व्याकासि । तस्सत्थो—
चत्तारि आसवानि द्वे च आलयानि पञ्चासत्थेन छेत्वा विद्वा विञ्जू
B. 157 विभावी चतुमग्गवाणी सो पुनब्भववसेन न उपेति गब्भसेय्यं, कश्चि^३
योनिं न उपगच्छति, कामादिभेदं च सञ्जं तिविधं कामगुणसङ्घातं च
पङ्कं पनुज्ज पनुदित्वा तण्हादिट्ठिकप्पानं अञ्जतरं पि कप्पं न एति,
10 एवं आसवच्छेदादिगुणसमन्नागतं तमाहु अरियो ति । यस्मा वा पापकेहि
आरकत्ता अरियो होति अनये च अनिरीयना, तस्मा तं पि अत्थं
दस्सेन्तो इमाय गाथाय दुतियपञ्चं व्याकासि । आसवादयो हि पापका
धम्मा अनयसम्मता, ते चानेन छिन्ना पनुत्ता, न च तेहि कम्पति,
इच्चस्स ते आरका होन्ति, न च तेसु इरीयति तस्मा आरकास्स होन्ति
15 पापका धम्मा ति इमिनापत्थेन, अनये न इरीयती ति इमिनापत्थेन
तमाहु अरियो ति च एवम्पेत्य योजना वेदितव्वा । “विद्वा सो न उपेति
गब्भसेय्यं” ति इदं पन इमस्मि अत्थविकप्पे श्रुतिवचनमेव होति ।

गाथा-अत्थवण्णना

- ५४२, “कथं चरणवा” ति एत्थ पन यस्मा चरणेहि पत्तब्बं पत्तो
“चरणवा” ति वत्तब्बतं अरहति, तस्मा तं दस्सेन्तो “यो इधा” ति
20 गाथाय ततियपञ्चं व्याकासि । तत्थ यो इधा ति यो इमस्मि सासने ।
चरणेसू ति सीलादीसु हेमवतसुत्ते वुत्तपन्नरसधम्मसेसु । निमित्तत्थे
भुम्मवचनं । पत्तिपत्तो ति पत्तब्बं पत्तो, यो चरणनिमित्तं चरणहेतु
चरणपच्चया पत्तब्बं अरहत्तं पत्तो ति वुत्तं होति । चरणवा सो ति सो

इमाय चरणेहि पत्तब्बपत्तिया चरणवा होती ति । एत्तावता पञ्चहो^१
व्याकतो^१ होति, सेसमस्स थुत्तिवचनं । यो हि चरणेहि पत्तिपत्तो, सो
कुसलो च होति छेको, सब्बदा च आजानाति निब्बानधम्मं, निच्चं
निब्बाननिन्नचित्ताय सब्बत्थं च खन्धादीसु न सज्जति, द्वीहि च
विमुत्तीहि विमुत्तचित्तो होति, पटिघा यस्स न सन्ती ति ।

R. 433

5

गाथा-अत्थवण्णना

५४३. यस्मा पन कम्मादीनं परिब्बाजनेन परिब्बाजको नाम
होति, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो “दुक्खवेपकं” ति गाथाय चतुत्थपञ्चं
व्याकासि । तत्थ विपाको एव वेपकं, दुक्खं वेपकमस्सा ति दुक्ख-
वेपकं । पवत्तिदुक्खजननतो सब्बं पि तेधातुककम्मं वुच्चति । उद्धं ति
अतीतं । अधो ति अनागतं । तिरियं वा पि मज्झे ति पच्चुप्पन्नं । तं
हि न उद्धं न अधो, तिरियं उभिन्नं च अन्तरा, तेन ‘मज्झे’ ति वुत्तं ।
परिब्बाजयित्वा ति निक्खामेत्वा निद्धमेत्वा । परिञ्चचारी ति पञ्चाय
परिच्छिन्दित्वा चरन्तो । अयं ताव अपुब्बपदवण्णना । अयं पन
अधिप्पाययोजना—यो तियद्वपरियापन्नं पि दुक्खजनकं यदत्थि किञ्चि
कम्मं, तं सब्बं पि^२ अरियमग्गेन तण्हाविज्जासिनेहे सोसेन्तो अपटि-
सन्धिजनकभावकरणेन परिब्बाजयित्वा तथा परिब्बाजितत्ता एव च तं
कम्मं परिञ्चाय चरणतो परिञ्चचारी । न केवलं च कम्ममेव, मायं
मानमथो पि लोभकोधं इमे पि धम्मे पहानपरिञ्चाय परिञ्चचारी,
परियन्तमकासि नामरूपं, नामरूपस्स च परियन्तमकासि परिब्बाजेसि
इच्चेवत्थो । इमेसं कम्मादीनं परिब्बाजनेन तं परिब्बाजकमाहु । पत्तिपत्तं
ति इदं पनस्स थुत्तिवचनं ।

10

B. 158

15

20

गाथा-अत्थवण्णना

५४४. एवं पञ्चहव्याकरणेन तुट्ठस्स पन संभियस्स “यानि च
तीणी” ति आदीसु अभित्थवनगाथासु ओसरणानी ति ओगहणानि
तित्थानि, दिट्ठियो ति अत्थो । तानि यस्मा सक्कायदिट्ठिया सह



R. 435

- ब्रह्मजाले वृत्तद्वासट्ठिदिट्ठिगतानि गहेत्वा तेसट्ठि होन्ति, यस्मा च तानि अञ्जतित्थियसमणानं पवादभूतानि सत्थानि सित्थानि उपदिसितब्बवसेन, न उपत्तिवसेन । उपत्तिवसेन पन यदेतं “इत्थी पुरिसो” ति सञ्जक्खरं वोहारनामं, या चायं मिच्छापरिवितक्कानुस्सवादिवसेन “एवल्हेन
5 अत्तना भवितब्बं” ति बालानं विपरीतसञ्जा उपपज्जति, तदुभयनिस्सितानि तेसं वसेन उपपज्जन्ति, न अत्तपच्चक्खानि^१ । तानि च भगवा विनेय्य विनयित्वा ओघतमगा ओघतमं ओघन्धकारं अगा अतिक्कन्तो । “ओघन्तमगा” ति पि पाठो^२, ओघानं अन्तं अगा, तस्मा आह “यानि च तीणि...पे०...तमगा” ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

- 10 ५४५. ततो परं वट्टदुक्खस्स अन्तं पारं च निब्बानं तप्पत्तिया^३ दुक्खाभावतो तप्पटिपक्खतो च तं सन्धायाह “अन्तगूसि पारगू दुक्खस्सा” ति । अथ वा पारगू भगवा निब्बानं गतत्ता, तं आलपन्तो आह, “पारगू अन्तवूसि दुक्खस्सा” ति अयमेत्थ सम्बन्धो । सम्मा च बुद्धो सामं च बुद्धो ति सम्मासम्बुद्धो । तं^४ मञ्जे ति तमेव मञ्जामि, न अञ्जं ति
15 अञ्चादरेण भणति । जुतिमा ति परेसं पि अन्धकारविधमनेन जुतिसम्पन्नो । मुतिमा ति अपरप्पच्चयजेय्यआणसमत्थाय मुतिया पञ्जाय सम्पन्नो । पहुत्तपञ्जो ति अनन्तपञ्जो । इध सब्बञ्जुतआणमधिप्पेतं । दुक्खस्सन्तकरा ति आमन्तेन्तो आह । अतारेसि मं ति कङ्घातो मं तारेसि ।

B. 159

गाथा-अत्थवण्णना

- 20 ५४६-४९. यं मे ति आदिगाथाय^५ नमक्कारकरणं भणति । तत्थ कङ्खित्तं ति वीसतिपञ्हुनिस्सितं अत्थं सन्धायाह । सो हि तेन कङ्खितो अहोसि । मोनपथेसू ति आणपथेसु । विनळीकता ति विगतनळा कता,

१. अत्तपच्चक्खानि—सी०, रो० ।

२. ‘सो’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

३. अप्पत्तिया—स्या० ।

४. ‘तं’ सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु अधिको

५. अद्दगाथाय—सी०, स्या०, रो० ।

पाठो ।

उच्छिन्नत्वा ति वुत्तं होति । नाग नागस्सा ति एकं आमन्तनवचनं, एकस्स^१ “भासतो अनुमोदन्ती” ति इमिना सम्बन्धो । “धम्मदेसनं” ति पाठसेसो । सब्बे देवा ति आकासट्ठा च भूमट्ठा च । नारदपब्बता ति ते पि किर द्वे देवगणा पञ्चवन्तो, ते पि अनुमोदन्ती ति सब्बं पसादेन च नमक्कारकरणं^२ भणति ।

5 R. 436

गाथा-अत्थवण्णना

५५०-५३. अनुमोदनारहं व्याकरणसम्पदं सुत्वा “नमो ते” ति अञ्जलिं पग्गहेत्वा आह । पुरिसाजञ्जा ति पुरिसेसु जातिसम्पन्नं । पटिपुग्गलो ति पटिभागो पुग्गलो तुवं बुद्धो चतुसच्चपटिवेधेन, सत्था अनुसासनिया सत्थवाहताय च, माराभिभू चतुमाराभिभवेन, मुनि बुद्धमुनि । उपधी ति खन्धकिलेसकामगुणाभिसङ्खारभेदा चत्तारो । वग्गू ति अभिरूपं । पुञ्जे^३ चा ति लोकिये न लिम्पसि तेसं अकरणेन, पुब्बे कतानं पि वा आयतिं फलूपभोगाभावेन, तन्निमित्तेन वा तण्हादिट्टिलेपेन । वन्दति सत्थुनो ति एवं भगन्तो गोप्फकेसु परिग्गहेत्वा पञ्चपटिट्ठितं वन्दि ।

10

अञ्जतित्थियपुब्बो ति अञ्जतित्थियो एव । आकङ्खन्ती ति इच्छति । आरद्धचित्ता ति अभिराधितचित्ता^४ । अपि च मेत्थ पुग्गल-वेमत्तता विदिता ति अपि च मया एत्थ अञ्जतित्थियानं परिवासे पुग्गलनानत्तं विदितं, न सब्बेनेव परिवसितब्बं ति । केन पन न परि-वसितब्बं ? अग्गियेहि जटिलेहि, साकियेन जातिया, लिङ्गं विजहित्वा आगतेन । अविजहित्वा आगतो पि च यो मग्गफलपटिलाभाय हेतुसम्पन्नो होति, तादिसो व सभियो परिब्बाजको, तस्मा भगवा “तव पन सभिय तित्थियवत्तपूरणत्थाय परिवासकारणं नत्थि, अत्थत्थिको त्वं ‘मग्गफल-पटिलाभाय हेतुसम्पन्नो’ ति विदितमेतं मया” ति तस्स पब्बज्जं

20

१. एतस्स—स्या० ।

३. पुञ्जे—स्या० ।

२. ‘तवकाय च’—सी०, रो० ।

४. अभिराधित—सी०, रो० ।



७. सेलसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

एवं मे सुतं ति सेलसुत्तं । का उत्पत्ति ? अयमेव यास्स निदाने
वुत्ता । अत्थवण्णनावकमे पि चस्स पुब्बसदिसंपुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितव्वं ।
यं पन अपुब्बं, तं उत्तानत्थानि पदानि परिहरन्ता वण्णयिस्साम ।
अङ्गुत्तरापेसू ति अङ्गा एव सो जनपदो, गङ्गाय पन या उत्तरेन आपो,
तासं अविदूरत्ता “उत्तरापो” ति पि वुच्चति । कतरगङ्गाय उत्तरेन या
आपो ति ? महामहीगङ्गाय ।

R. 437

तत्रायं तस्सा नदिया आविभावत्थं आदितो पभुति वण्णना—अयं
किर जम्बुदीपो दससहस्सयोजनपरिमाणो । तत्थ चतुसहस्सयोजन-
परिमाणो पदेसो उदकेन अज्झोत्थटो “समुद्दो” ति सङ्ख्यं गतो ।
तिसहस्सयोजनपमाणे मनुस्सा वसन्ति । तिसहस्सयोजनपमाणे हिमवा
पतिट्ठितो उब्बेधेन पञ्चयोजनसतिको चतुरासीतिसहस्सकूटेहि पटिमण्डितो
समन्ततो सन्दमानपञ्चसतनदीविचित्तो, यत्थ आयामवित्थारेण गम्भीर-
ताय च पञ्चासपञ्चासयोजना दियङ्खुयोजनसतपरिमण्डला पूरळास-
सुत्तवण्णनायं वुत्ता अनोतत्तादयो सत्त महासरा पतिट्ठिता ।

10

तेसु अनोतत्तो सुदस्सनकूटं चित्रकूटं काळकूटं गन्धमादनकूटं
केलासकूटं ति इमेहि पञ्चहि पब्बतेहि परिकिखत्तो । तत्थ सुदस्सनकूटं
सुवण्णमयं द्वियोजनसतुब्बेधं अन्तोवङ्कं काकमुखसण्ठानं तमेव पटिच्छा-
देत्वा ठितं, चित्रकूटं सब्बरतनमयं, काळकूटं अञ्जनमयं, गन्धमादनकूटं
सानुमयं अब्भन्तरे मुगवण्णं नानप्पकारओसधसञ्चन्नं काळपक्खुपोसथ-
दिवसे आदित्तमिव अङ्गारं जलन्तं तिट्ठति, केलासकूटं रजतमयं ।
सव्वानि सुदस्सनेन समानुब्बेधसण्ठानानि तमेव सरं पटिच्छादेत्वा

15

B. 161

R. 438

20



ठितानि । सब्बानि देवानुभावेन नागानुभावेन च वस्सन्ति, नदियो च तेसु सन्दन्ति । तं सब्बं पि उदकं अनोतत्तमेव पविसति । चन्दिमसूरिया दक्खिणेन वा उत्तरेन वा गच्छन्ता पब्बतन्तरेन तं ओभासेन्ति, उज्जुं गच्छन्ता न ओभासेन्ति । तेनेवस्स “अनोतत्तं” ति सङ्ख्य^१ उदपादि ।

5 तत्थ मनोहरसिलातलानि निम्मचच्चकच्चपानि फलिकसदिसनिम्म-
लूदकानि नहानतित्थानि सुप्पट्टियत्तानि होन्ति, येसु बुद्धपच्चेकबुद्ध-
खीणासवा^२ इसिगणा च न्हायन्ति, देवयक्खादयो च उय्यानकीळिकं
कीळन्ति ।

चतुसु चस्स पस्सेसु सीहमुखं हत्थिमुखं अस्समुखं उसभमुखं ति
10 चत्तारि मुखानि होन्ति, येहि चतस्सो नदियो सन्दन्ति । सीहमुखेन
निक्खन्तनदीतीरे सीहा बहुतरा होन्ति, हत्थिमुखादीहि हत्थिअस्स-
उसभा^३ । पुरत्थिमदिसतो निक्खन्तनदी अनोतत्तं तिक्खत्तुं पदक्खिणं
कत्वा इतरा तिस्सो नदियो अनुपगम्म पाचीनहिमवन्तेनेव अमनुस्सपथं
गन्त्वा महासमुदं पविसति । पच्छिमदिसतो च उत्तरदिसतो च
15 निक्खन्तनदियो पि तथेव पदक्खिणं कत्वा पच्छिमहिमवन्तेनेव उत्तर-
हिमवन्तेनेव च अमनुस्सपथं गन्त्वा महासमुदं पविसन्ति । दक्खिण-
दिसतो निक्खन्तनदी पन तं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा दक्खिणेन
उज्जुकं^४ पासाणपिट्टेनेव सट्ठियोजनानि गन्त्वा पब्बतं पहरित्वा वुट्ठाय
परिणाहेन तिगावुत्तपमाणा उदकधारा हुत्वा आकासेन सट्ठि योजनानि
20 गन्त्वा तियग्गळ्ळे नाम पासाणे पतिता, पासाणो उदकधारावेगेन
भिन्नो^५ । तत्र^६ पञ्चासयोजनपमाणा तियग्गळा नाम पोक्खरणी जाता,
पोक्खरणि^७ कूलं भिन्दित्वा पासाणं पविसिय^८ सट्ठि योजनानि गता^९ ।
ततो घनपठविं^{१०} भिन्दित्वा उमङ्गेन^{११} सट्ठि योजनानि गत्वा विज्झंताम

१. संखा—सी०, स्या०, रो० ।

२. ‘व’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

३. ‘बहुतरा होन्ति’ स्या० पोत्थके

४. उज्जु—सी०, रो० ।

अधिको पाठो ।

५. भेत्ता—सी० ।

६. तत्थ—सी०, रो० ।

७. पोक्खरणितो—सी०, रो० ।

८. पविसित्वा—स्या० ।

९. गत्वा—स्या० ।

१०. घनपथविं—म० ।

११. उमगेन—सी०, रो० ।

तिरच्छानपब्बतं पहरित्वा हत्थतले पञ्चङ्गुलिसदिसा पञ्चधारा हुत्वा
पवत्तति । सा तिक्वत्तुं अनोत्तत्तं पदक्खिणं कत्वा गतट्टाने “आवट्ट-
गङ्गा” ति वुच्चति । उज्जुं पासाणपिट्ठेन सट्ठि योजनानि गतट्टाने
“कण्हगङ्गा” ति वुच्चति । आकासेन सट्ठि योजनानि गतट्टाने
“आकासगङ्गा” ति वुच्चति । तियग्गळपासाणो^१ पञ्चासयोजनोकासे^२
“तियग्गळपोक्खरणी” ति वुच्चति । कूलं भिन्दित्वा पासाणं पविसिय
सट्ठि योजनानि गतट्टाने “बहलगङ्गा” ति वुच्चति । पठविं^३ भिन्दित्वा
उमङ्गेन^४ सट्ठि योजनानि गतट्टाने “उमङ्गगङ्गा”^५ ति वुच्चति ।
विञ्चं नाम तिरच्छानपब्बतं पहरित्वा पञ्चधारा हुत्वा पवत्तट्टाने “गङ्गा
यमुना अचिरवती सरभू मही” ति पञ्चधा वुच्चति । एवमेता पञ्च
महागङ्गा हिमवता सम्भवन्ति । तासु या अयं पञ्चमी मही नाम, सा
इध “महामहीगङ्गा” ति अधिप्पेता । तस्सा गङ्गाय उत्तरेण या आपो,
तासं अविदूरत्ता सो जनपदो “अङ्गुत्तरापो”^६ ति वेदितब्बो । तस्मि
जनपदे अङ्गुत्तरापेसु ।

B. 162

10

15 R. 440

चारिकं चरमानो ति अद्धानगमनं कुरुमानो । तत्थ भगवतो
दुविधा चारिका तुरितचारिका^१ अतुरितचारिका च । तत्थ दूरे पि
भब्बपुग्गले दिस्वा सहसा गमनं तुरितचारिका । सा महाकस्सपपच्चु-
ग्गमनादीसु दट्ठ्वा । तं पच्चुग्गच्छन्तो हि भगवा मुहुत्तेनेव तिगावुत्तं
अगमासि, आळवकदमनत्थं तिसयोजनं, तथा अङ्गुलिमालस्सत्थाय ।
पुक्कुसातिस्स पन पञ्चत्तालीसयोजनं, महाकप्पिनस्स वीसयोजनसत्तं,
धनियस्सत्थाय सत्तयोजनसत्तं अद्धानं अगमासि । अयं तुरितचारिका
नाम^२ । गामनिगमनगरपटिपाटिया पन पिण्डपातचरियादीहि लोकं
अनुग्गहन्तस्स^३ गमनं अतुरितचारिका नाम^४ । अयं इध अधिप्पेता ।

20

१-१. पविसित्वा चतुपञ्चास ०—स्या० । २. पथवि—म० ।

३. उमग्गेन—सी०, रो० ।

४. उमग्गगंगा—सी०, रो० ।

५. अङ्गुत्तराप—सी० ।

६. ‘च’सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

७. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

८. अनुग्गहेन्तस्स—सी०, रो० ।

९. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।



सब्वकिलेसेहि मग्गेन सवासनानं किलेसानं विद्धंसितत्ता ति आरक्ता
 अरहं । ते चानेन किलेसारयो मग्गेन हता ति अरीनं हतत्ता पि अरहं ।
 यं चेत्तं अविज्जाभवतण्हामयनाभि पुञ्जादिअभिसङ्खारानं जरामरणेनिमि
 आसवसमुदयमयेन अक्खेन विज्झित्वा तिभवरथे समायोजितं अनादि-
 कालपवत्तं संसारचक्कं, तस्सानेन बोधिमण्डे वीरियपादेहि सीलपठवियं^१ ५
 पतिट्ठाय सद्धाहत्थेन कम्मवखयकराणपरसुं गहेत्वा सब्बे अरा हता
 ति अरानं हतत्ता ति पि अरहं । अग्गदक्खिनेय्यत्ता^२ च चीवरादिपञ्चये
 सक्कारगरुकारादीनि च अरहती ति पच्चयादीनं अरहत्ता पि अरहं ।
 यथा च लोके केचि पण्डितमानिनो बाला असिलोकभयेन^३ रहो पापं
 करोन्ति, एवं नायं कदाचि करोती ति पापकरणे रहाभावतो पि १०
 अरहं । होति चेत्थ—

“आरक्ता हतत्ता च, किलेसारीन सो मुनि ।

हतसंसारचक्कारो, पच्चयादीन चारहो ।

न रहो करोति पापानि, अरहं तेन पवुच्चती” ति ॥

सम्मा सामं च सच्चानं बुद्धत्ता सम्मासम्बुद्धो । अतिसयविसुद्धाहि १५
 विज्जाहि अब्भुत्तमेन चरणेन च सम्मन्नागतत्ता विज्जाचरणसम्पन्नो ।
 सोभनगमनत्ता सुन्दरं ठानं गतत्ता सुट्ठु गतत्ता सम्मा गदत्ता च सुगतो ।
 सब्बथा पि विदितलोकत्ता लोकविदू । सो हि भगवा सभावतो
 समुदयतो निरोधतो निरोधूपायतो ति सब्बथा खन्धायतनादिभेदं
 सङ्खारलोकं अवेदि, “एको लोको सब्बे सत्ता आहारट्टितिका । द्वे लोका २०
 नामं च रूपं च । तयो लोका तिस्रो वेदना । चत्तारो लोका चत्तारो
 आहारा । पञ्च लोका पञ्चुपादानक्खन्धा । छ लोका छ अज्झत्तिकानि
 आयतनानि । सत्त लोका सत्त विज्जाणट्टितियो । अट्ठ लोका अट्ठ
 लोकधम्मा । नव लोका नव सत्तावासा । दस लोका दसायतनानि ।
 द्वादस लोका द्वादसायतनानि । अट्ठारस लोका अट्ठारस धातुयो” २५

१. पयवियं—म० ।

२. दक्खिनेय्यत्ता—सी०, रो० ।

३. अयसभयेन—सी०, रो० ।



(पटि०स० १३५) ति एवं सब्बथा सङ्खारलोकं अवेदि । सत्तानं आसयं जानाति, अनुसयं जानाति, चरितं जानाति, अधिमुत्तिं जानाति, अप्पर-जक्खे महारजक्खे तिक्खिन्दिये मुदिन्दिये स्वाकारे द्वाकारे सुविञ्चापये दुविञ्चापये भब्बे अभब्बे सत्ते जानाती ति सब्बथा सत्तलोकं अवेदि,

- ५ तथा एकं चक्कवाळं आयामतो वित्थारतो च योजनानं द्वादस सत-सहस्सानि तीणि सहस्सानि अड्डुपञ्चमानि च सतानि, परिकखेपतो^१ अत्तिस सतसहस्सानि दस सहस्सानि अड्डुड्डुनि च सतानि । तत्थ—

दुवे सतसहस्सानि, चत्तारि नहुतानि च ।
एत्तकं बहलत्तेन, सङ्खातायं वसुन्धरा ॥
१० पी चत्तारि सतसहस्सानि, अट्ठेव नहुतानि च ।
एत्तकं बहलत्तेन, जलं वाते पतिट्ठितं ॥
नव सतसहस्सानि, मालुतो नभमुग्गतो ।
सट्ठि चेव सहस्सानि, एसा लोकस्स सण्ठिति ॥

एवं सण्ठिते चेत्य योजनानं—

- १३ चतुरासीति सहस्सानि, अज्झोगाळ्हो महण्वे ।
अच्चुग्गतो तावदेव, सिनेह पब्बतुत्तमो ॥
ततो उपड्डुपड्डुन, पमाणेन यथाक्कमं ।
अज्झोगाळ्हुग्गता दिब्बा, नानारतनचित्तिता ॥
युगन्धरो ईसधरो, करवीको सुदस्सनो ।
२० नेमिन्धरो विनतको, अस्सकण्णो गिरि ब्रह्मा ॥
एते सत्त महासेला, सिनेहस्स समन्ततो ।
महाराजानमावासा, देवयक्खनिसेविता ॥
योजनानं सतानुच्चो, हिमवा पञ्च पब्बतो ।
योजनानं सहस्सानि, तीणि आयतवित्थतो ॥
२३ चतुरासीतिसहस्सेहि, कूटेहि पटिमण्डितो ।
तिपञ्चयोजनक्खन्ध-परिकखेपो^२ नगव्हया ॥

। हीमिहानि पञ्चासयोजनकलन्ध-साखायामाः समस्ततोः ॥ १३ ॥
 सत्तयोजनवृत्तिष्णुणा, तावदेव च उगताः ॥ १४ ॥
 जम्बू । यस्मानुभावेन, जम्बुदीपो पकासितो ॥ १५ ॥
 द्वे असीतिसहस्रानि, अज्भोगाळहो महण्वे ॥ १६ ॥
 अञ्चुगगती तावदेव, चकवाळसिलुच्चयो ॥ १७ ॥
 परिक्खित्वा^१ तं सब्बं, चकवाळमयं ठितो ॥ १८ ॥

तत्थ चन्दमण्डलं एकूनपञ्चासयोजनं, सूरियमण्डलं पञ्चासयोजनं,
 तावतिसभवनं दससहस्रयोजनं, तथा असुरभवनं अवीचिमहानिरयो
 जम्बुदीपो च । अपरगोयानं^२ सत्तसहस्रयोजनं, तथा पुब्बविदेहो^३,
 उत्तरकुरु अट्टसहस्रयोजनो ॥ एकमेको चेत्य महादीपो पञ्चसतपञ्च- १०
 सतपरित्तदीपपरिवारो । तं सब्बं पि एकं चकवाळं एका लोकधातु ।
 चकवाळन्तरेसु लोकन्तरिकनिरया । एवं अनन्तानि चकवाळानि
 अनन्ता लोकधातुयो अनन्तेन बुद्धजाणेन अञ्जासीति सब्बथा ओकास-
 लोकं अवेदि ॥ एवं सो भगवा सब्बथा । विदितलोकता लोकविदू ति
 वेदितब्बो ॥ १९ ॥

अत्तनो^४ पन गुणेहि विसिट्ठतरस्स कस्सचि अभावा अनुत्तरो ।
 विचित्तेहि विनयनूपायेहि पुरिसदम्मे सारेती ति पुरिसदम्मसारथि ।
 दिट्ठधम्मिकसम्परायिकपरमत्थेहि यथारहं अनुसासति नित्यारेति^५ चा
 ति सत्था । देवमनुस्सग्गहणं उक्कट्टपरिच्छेदवसेन भब्बपुगलपरिग्गह-
 वसेन च कतं, नागादिके पि पन एस लोकियत्थेन असुसासति । यदत्थि २०
 नेय्यं नाम, सब्बस्स बुद्धता विमोक्खन्तिकजाणवसेन बुद्धो । यतो पन
 सो—

भग्गवा भग्गवा युत्तो, भग्गेहि च विभत्तवा ।
 भत्तवा वन्तगमनो, भवेसु भग्गवा ततो ति ॥

अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारतो पनेतानि पदानि विसुद्धिमग्गे वुत्तानि । २१

१. परिक्खित्वान—स्या० । २. अपरगोयानं—स्या० ।
 ३. पुब्बविदेहं—सी०, स्या०, रो० । ४. अत्तना—सी० ।
 ५. नित्यारेति—सी०, रो० ।

B. 166,
R. 444

सो इमं लोकं ति सो भगवा इमं लोकं । इदानीं वत्तब्बं निदस्सेति । सदेवकं ति आदीनि कसिभारद्वाजआळवकसुत्तेसु वुत्तनयानेव । सयं ति सामं अपरनेय्यो हुत्वा । अभिञ्जा ति अभिञ्जाय । सच्छिक्तवा ति पच्चक्खं कत्वा । पवेदेती ति बोधेति आपेति पकासेति । सो धम्मं

५ देसेति...पे०...परियोसानकल्याणं ति सो भगवा सत्तेसु कारुञ्जतं पटिच्च अनुत्तरं विवेकसुखं हित्वा पि धम्मं देसेति, तं च खो अप्पं वा बहुं वा देसेन्तो आदिकल्याणादिप्पकारमेव देसेति । कथं ? एकगाथा

पि हि समन्तभट्ठकत्ता धम्मस्स पठमपादेन आदिकल्याणा, दुतियततिय-
पादेहि मज्जेकल्याणा, पच्छिमपादेन परियोसानकल्याणा । एकानुसन्धिकं
१० सुत्तं निदानेन आदिकल्याणं, निगमनेन परियोसानकल्याणं,
सेसेन मज्जेकल्याणं । नानानुसन्धिकं पठमानुसन्धिना
आदिकल्याणं, पच्छिमेन परियोसानकल्याणं, सेसेहि
मज्जेकल्याणं । सकलो पि सासनधम्मो अत्तनो अत्थभूतेन सीलेन
आदिकल्याणो, समथविपस्सनामग्गफलेहि मज्जेकल्याणो, निब्बानेन

१५ परियोसानकल्याणो । सीलसमाधीहि वा आदिकल्याणो, विपस्सनामग्गेहि
मज्जेकल्याणो, फलनिब्बानेहि परियोसानकल्याणो । बुद्धसुबोधिताय
वा आदिकल्याणो, धम्मसुधम्मताय मज्जेकल्याणो, संघसुप्पटिपत्तिया
परियोसानकल्याणो । तं सुत्वा तथत्ताय पटिपन्नेन अधिगन्तब्बाय
अभिसम्बोधिया वा आदिकल्याणो, पच्चेकबोधिया मज्जेकल्याणो,

२० सावकबोधिया परियोसानकल्याणो । सुय्यमानो चेस नीवरणादि-
विक्खम्भनतो सवनेन पि कल्याणमेव आवहती ति आदिकल्याणो,
पटिपज्जमानो समथविपस्सनासुखावहनतो पटिपत्तिया पि कल्याणमेव
आवहती ति मज्जेकल्याणो, तथा पटिपन्नो च पटिपत्तिफले निट्ठिते
तादिभावावहनतो पटिपत्तिफलेन पि कल्याणमेव आवहती ति परियो-
२५ सानकल्याणो । नाथप्पभवत्ता च पभवसुद्धिया आदिकल्याणो, अत्थसुद्धिया
मज्जेकल्याणो, किच्चसुद्धिया परियोसानकल्याणो । यतो अप्पं वा बहुं
वा देसेन्तो आदिकल्याणादिप्पकारमेव देसेती ति वेदितब्बो ।

सात्थं सव्यञ्जनं ति एवमादीसु पन यस्मा इमं धम्मं देसेन्तो
सासनब्रह्मचरियं मग्गब्रह्मचरियं च पकासेति, नानानयेहि दीपेति, तं
च यथासम्भवं अत्थसम्पत्तिया सात्थं, व्यञ्जनसम्पत्तिया सव्यञ्जनं ।
सङ्कासनपकासनविवरणविभजनउत्तानीकरणपञ्चत्तिअत्थपदसमायोगतो
सात्थं, अक्खरपदव्यञ्जनाकारनिरुत्तिनिद्देससम्पत्तिया सव्यञ्जनं । 5
अत्थगम्भीरतापटिवेधगम्भीरताहि सात्थं, धम्मगम्भीरतादेसनागम्भीरताहि
सव्यञ्जनं । अत्थपटिभानपटिसम्भिदाविसयतो सात्थं, धम्मनिरुत्ति-
पटिसम्भिदाविसयतो सव्यञ्जनं । पण्डितवेदनीयतो सरिक्खकजनप्प-
सादकं^१ ति सात्थं, सद्धेय्यतो लोकियजनप्पसादकं ति सव्यञ्जनं ।
गम्भीराधिप्पायतो सात्थं, उत्तानपदतो सव्यञ्जनं । उपनेतब्बस्साभावतो 10
सकलपरिपुण्णभावेन केवलपरिपुण्णं, अपनेतब्बस्स अभावतो निद्देस-
भावेन परिसुद्धं । सिक्खत्तयपरिग्गहितत्ता ब्रह्मभूतेहि सेट्ठेहि चरितब्ब-
तो तेसं च चरियभावतो ब्रह्मचरियं । तस्मा सात्थं सव्यञ्जनं... पे०...
ब्रह्मचरियं पकासेती" ति वुच्चति ।

अपि च यस्मा सनिदानं सउप्पत्तिकं च देसेन्तो आदिकल्याणं 15
देसेति, विनेय्यानं अनुरूपतो अत्थस्स अविपरीतताय हेतुदाहरणयोगतो
च मज्जेकल्याणं, सोतूनं सद्धापटिलाभेन निगमनेन च परियोसान-
कल्याणं । एवं देसेन्तो च ब्रह्मचरियं पकासेति । तं च पटिप्पत्तिया
अधिगमव्यत्तितो सात्थं, परियत्तिया आगमव्यत्तितो सव्यञ्जनं,
सीलादीपञ्चधम्मक्खन्धयुत्ततो केवलपरिपुण्णं, निरुपक्किलेसतो 20
नित्थरणत्थाय पवत्तितो लोकामिसनिरपेक्खतो च परिसुद्धं, सेट्ठेन
ब्रह्मभूतानं बुद्धपच्चेकबुद्धसावकानं चरियतो ब्रह्मचरियं ति वुच्चति,
तस्मा पि "सो धम्मं देसेति... पे०... ब्रह्मचरियं पकासेती" ति
वुच्चति ।

साधु खो पना ति सुन्दरं खो पन, अत्थावहं सुखावहं ति वुत्तं 25
होति । धम्मिया कथाया ति पानकानिसंसपटिसंयुत्ताय । अयं हि



- केणियो सायन्हूसमये^१ भगवतो आगमनं अस्सोसि । “तुच्छहत्थो भगवन्तं दिस्सानाय गन्तुं लज्जमानो विकालभोजना विरतानं पि पानकं कप्पती” ति^२ चिन्तेत्वा पञ्चहि काजसतेहि सुसङ्घतं बदरपानं गाहपेत्वा अगमासि । यथाह भेसज्जक्खन्धके “अथ खो केणियस्स जटिलस्स एतदहोसि, किं नु खो अहं समणस्स गोतमस्स हरापेय्यं” (म० व०.२५९) ति वेदितव्वं । ततो नं भगवा यथा सेक्खसुत्ते साकिये आवसथानिसंसपटिसंयुत्ताय कथाय,^३ गोसिङ्गसालवने तयो कुलपुत्ते सामगिरसानिसंसपटिसंयुत्ताय^४, रथविनीते जातिभूमके भिक्खू दसकथावत्थुपटिसंयुत्ताय, एवं तद्धणानुरूपाय पानकानिसंसपटि-
 10 संयुत्ताय कथाय पानकदानानिसंसं सन्दस्सेसि, तथारूपानं पुञ्ञानं पुन पि कत्तव्वताय नियोजेन्तो समादपेसि, अब्भुस्साहं जनेन्तो समुत्तेजेसि, सन्दिट्टिकसम्परायिकेन फलविसेसेन पहंसेन्तो^५ सम्पहंसेसि । तेनाह—“धम्मिया कथाय...पे०...सम्पहंसेसो” ति । सो भिय्योसो मत्ताय भगवति पसत्तो भगवन्तं निमन्तेसि, भगवा चस्स तिक्खत्तुं
 15 पटिक्खपित्वा अधिवासेसि । तेनाह “अथ खो केणियो जटिलो...पे०... अधिवासेसि भगवा तुण्ही भावेना” ति ।

R. 447

- किमत्थं पन पटिक्खपि भगवा ति ? पुनप्पुनं^६ याचनाय चस्स पुञ्ञवुड्ढि भविस्सति, बहुतरं च पटियादेस्सति^७, ततो अड्डतेल्लानं भिक्खुसत्तानं पटियत्तं अड्डसोळसन्नं पापुणिस्सती ति । कुतो अपरानि
 20 तीणि सत्तानी ति चे ? अप्पटियत्तेयेव^८ हि भत्ते सेलो ब्राह्माणो तीहि माणवकसतेहि सद्धि पब्बजिस्सति, तं दिस्वा भगवा एवमाहा ति । मित्तामच्चे ति मित्ते च कम्मकरे च । जातिसालोहिते ति समानलोहिते एकयोनिसम्बन्धे पुत्तधीतादयो अवसेसबन्धवे च । येना

B. 169

१. सायण्हे—सी०, रो० । २. ‘च’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।
 ३. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि । ४. सामगिरसपटिसंयुत्ताय—सी०, स्या०, रो० ।
 ५. पसंसन्तो—स्या० । ६. पुनप्पुन—सी०, रो० ।
 ७. ‘तं’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो । ८. पटियत्तेयेव—सी०, रो० ।

ति यस्मा । मे ति मय्ं । कायवेद्यावटिकं ति कायेन वेद्यावच्चं ।
मण्डलमाळं पटियादेती ति सेतवितानमण्डपं^१ करोति ।

तिणं वेदानं ति इहबेदयजुब्बेदसामवेदानं । सह निघण्डुना च
केटुभेन च सनिघण्डुकेटुभानं । निघण्डू ति नामनिघण्डुरुक्खादीनं
वेवचनप्पकासकं सत्थं । केटुभं ति किरियाकप्पविकप्पो कवीनं उपकाराय
सत्थं । सह अक्खरप्पभेदेन साक्खरप्पभेदानं । अक्खरप्पभेदो
ति सिक्खा च निरुत्ति च । इतिहासपञ्चमानं ति अथब्बनवेदं चतुत्थं
क्त्वा “इतिह आस इतिह आसा” ति ईदिसवचनपटिसंयुत्तो पुराणकथा-
सङ्घातो इतिहासो पञ्चमो एतेसं ति इतिहासपञ्चमा । तेसं इतिहास-
पञ्चमानं । पदं तदवसेसं च व्याकरणं अज्जेति वेदेति चा ति
पदको वेद्याकरणो । लोकायते वितण्डवादसत्थे महापुरिसलक्खणाधिकारे
च द्वादससहस्से महापुरिसलक्खणसत्थे अनूतो^२ परिपूरकारी ति
लोकायतमहापुरिसलक्खणेषु अनवयो, अवयो न होती ति वुत्तं
होति । अवयो नाम यो तानि अत्थतो च गन्थतो च सन्धारेतुं^३
न सक्कोति ।

जङ्घाय हितं विहारं जङ्घाविहारं, चिरासनादिजनितं परिस्समं विनोदेतुं
जङ्घापसारणत्थं अदीघचारिकं ति वुत्तं होति । अनुचङ्कममानो ति चङ्कम-
मानो एव । अनुविचरमानो ति इतो चितो च चरमानो । केणियस्स
जटिलस्स अस्समो ति केणियस्स अस्समं निवेसनं । आवाहो ति
कञ्जागहणं । विवाहो ति कञ्जादानं । महायज्जो ति महायजनं^४ ।
मागधो ति मगधानं इस्सरो । महत्तिया सेनाय समन्नागतत्ता सेनियो ।
बिम्बी ति सुवण्णं, तस्मा सारसुवण्णसदिसवण्णताय बिम्बिसारो । सो मे
निमन्तितो ति सो मया निमन्तितो ।

अथ ब्राह्मणो पुब्बे कताधिकारत्ता बुद्धसदं सुत्वाव अमतेनेवाभिसित्तो
विम्हयरूपत्ता आह—“बुद्धो ति भो केणिय वदेसी” ति । इतरो

१. सवितानं मण्डपं—सी० ।

२. अत्तनो—स्या० ।

सवितानं मण्डपं—रो० ।

३. सन्तानेतुं—सी०, रो० ।

४. महादानं—सी०, रो० ।



B. 170

यथाभूतं आचिक्खन्तो आह—“बुद्धो ति भो सेल वदामी” ति ।
ततो नं पुन पि दळ्ळहीकरणत्थं पुच्छि, इतरो पि तथेव आरोचेसि ।
अथ कप्पसत्तसहस्सेहि^१ पि बुद्धसद्दस्स दुल्लभभावं दस्सेन्तो आह—
“घोसो पि खो एसो दुल्लभो लोकास्म यदिदं बुद्धो” ति । तत्थ यदिदं
5 ति निपातो, यो एसो ति वुत्तं होति ।

R. 449

अथ ब्राह्मणो बुद्धसद्दं सुत्वा “किं नु खो सो सच्चमेव बुद्धो, उदाहु
नाममत्तमेवस्स बुद्धो” ति वीमंसितुकामो चिन्तेसि, अभासि एव वा
“आगतानि खो पन...पे०...विवट्टच्छदो^२” ति । तत्थ मन्तेसू ति
वेदेसु । तथागतो किर उप्पज्जिस्सती ति पटिकच्चेव सुद्धावासदेवा
10 ब्राह्मणवेसेन लक्खणानि पक्खिपित्वा वेदे वाचेन्ति “तदनुसारेण महेसक्खा
सत्ता तथागतं जानिस्सन्ती” ति । तेन पुब्बे वेदेसु महापुरिसलक्खणानि
आगच्छन्ति । परिनिब्बुते पन तथागते कमेण अन्तरधायन्ति, तेन
एतरहि नत्थि । महापुरिसस्सा ति पणिधिसमादानजाणसमादान-
करुणादिगुणमहतो पुरिसस्स । द्वेव गतियो ति द्वे एव निट्ठा ।
15 कामञ्चायं गतिसद्दो “पञ्च^३ खो^३ इमा सारिपुत्त गतियो” (म० नि०
१.१०४) ति आदीसु भवभेदे, “गती मिगानं पवनं” (परि० २६४)
ति आदीसु निवासट्ठाने, “एवं अधिमत्तगतिमन्तो” (म० नि० १.११५)
ति आदीसु पञ्चायं, “गतिगतं” (चु० व० १६४) ति आदीसु विसट-
भावे वत्तति, इध पन निट्ठायं वेदितब्बो । तत्थ किञ्चा पि येहि
20 लक्खणेहि समन्नागतो राजा होति चक्कवत्ति, न तेहि एव बुद्धो ।
जातिसामञ्जसो पन तानियेव तानी ति वुच्चन्ति । तस्मा वुत्तं “येहि
समन्नागतस्सा” ति ।

सचे अगारं अज्झावसती ति यदि अगारे वसति । राजा होति
चक्कवत्ती ति चतुहि अच्छरियधम्मेहि सङ्गहवत्थूहि च लोकं रञ्जनतो
25 राजा । चक्करतनं वत्तेति, चतुहि सम्पत्तिचक्कोहि, वत्तति, तेहि च परं

वत्तेति, परहिताय च इरियापथचक्रकनं वतो एतस्मि अत्यो ति
चक्रकवती । एत्थ च राजा ति सामञ्जसं, चक्रकवती ति विसेसनं ।
धम्ममेन चरती ति धम्मिको, जायेन समेन वत्तती ति अत्यो । धम्ममेन
रज्जं लभित्वा राजा जातो ति धम्मराजा । परहितधम्मकरणेन वा
धम्मिको, अत्तहितधम्मकरणेन धम्मराजा । चतुरन्ताय इस्सरो ति 5
चातुरन्तो, चतुसमुद्न्ताय चतुब्बिधदीपविभूसिताय^१ च पठविया इस्सरो
ति अत्यो । अज्झत्तं कोधादिपञ्चत्थिके बहिद्धा च सब्बराजानो विजेसी
ति विजितावी । जनपदत्थावरियप्पत्तो ति जनपदे^२ धुवभावं थावरभावं
पत्तो, न सक्का केनचि चालेतुं, जनपदो वा त्मिह थावरियप्पत्तो B. 171
अनुस्सुक्को सक्कम्मनिरतो अचलो असम्पवेधी ति पि जनपदत्था- 10
वरियप्पत्तो ।

सेय्यथीदं ति निपातो, तस्स एतानि^३ कत्तमानी ति अत्यो । R. 450
चक्रकरतनं...पे०...परिणायकरतनेव सत्तमं ति तानि सब्बप्पकारतो
रतनसुत्तवर्णनाय वुत्तानि । तेषु अयं चक्रकवत्तिराजा चक्रकरतनेन
अजितं जिनाति, हत्थिअस्सरतनेहि विजिते यथासुखमनुक्खिरति, 15
परिणायकरतनेन विजितमनुरक्खति, सेसेहि उपभोगसुखमनुभवति ।
पठमेन चस्सं उस्साहसत्तियोगो, हत्थिअस्समहपत्तिरतनेहि पभुसत्तियोगो,
परिणायकरतनेन मन्तसत्तियोगो सुपरिपुण्णो होति, इत्थिमणिरतनेहि
च तिविधसत्तियोगफलं । सो इत्थिमणिरतनेहि भोगसुखमनुभोति, सेसेहि
इस्सरियसुखं । विसेसतो चस्स पुरिमानि तीणि अदोसकुसलमूलजनित- 20
कम्ममानुभावेन सम्पज्जन्ति, मज्झिमानि अलोभकुसलमूलजनितकम्ममानु-
भावेन, पच्छिममेकं अमोहकुसलमूलजनितकम्ममानुभावेन ति
वेदितब्बं ।

परोसहस्सं ति अतिरेकसहस्सं । सूरौ ति अभीरूजजातिका^४ ।
वीरङ्गरूपा ति देवपुत्तसदिसकाया, एवं तावेके । अयं पनेत्थ 25

१. चतुब्बिधदीपविभूसिताय—सी०, रो० ।

२. जनपदेसु—सी० ।

३. तानि—स्या० ।

४. अभीरूजजातिका—सी०, रो० ।



सभावो—वीरा ति उत्तमसूरा वुच्चन्ति, वीरानं अङ्गं वीरङ्गं, वीरकारणं वीरियं ति वुत्तं होति । वीरङ्गं रूपं एतेसं ति वीरङ्गरूपा, वीरियमयसरीरा विया ति वुत्तं होति । परसेनप्पमद्दना ति सचे पटिमुखं तिट्ठेय्य परसेना, तं पमद्दितुं^१ समत्था ति अधिप्पायो । धम्मेना ति

५ “पाणो न हन्तब्बो” (दी० नि० २, १३२) ति आदिना पञ्चसीलधम्मेन । अरहं होति सम्मासम्बुद्धो लोके विवट्ठच्छदो ति एत्थ रागदोसमोहमानदिट्ठिअविज्जादुच्चरितब्बदनेहि सत्तहि पटिच्छन्ने किलेसन्धकारे लोके तं ब्बदनं विवट्ठेत्वा समन्ततो सञ्जातालोको हुत्वा ठितो ति विवट्ठच्छदो^२ । तत्थ पठमेन पदेन पूजारहता, दुतियेन

१० तस्सा हेतु यस्मा सम्मासम्बुद्धो ति । ततियेन बुद्धत्तहेतु विवट्ठच्छदता वुत्ता ति वेदितब्बा । अथ वा विवट्ठो च विच्छदो^३ चा ति विवट्ठच्छदो, वट्ठरहितो ब्बदनरहितो चा ति वुत्तं होति । तेन अरहं वट्ठाभावेन सम्मासम्बुद्धो ब्बदनाभावेना ति एवं पुरिमपदद्वयस्सेव हेतुद्वयं वुत्तं होति । दुतियेन^४ वेसारज्जेन चेत्य पुरिमसिद्धि, पठमेन दुतियसिद्धि, ततियचतुत्थेहि ततियसिद्धि होति । पुरिमं च धम्मचक्खुं, दुतियं बुद्धचक्खुं, ततियं समन्तचक्खुं साधेती ति वेदितब्बं ।

इदानीं भगवतो सन्तिकं गन्तुकामो आह— “कहं पन भो ...पे०...सम्मासम्बुद्धो” ति । एवं वुत्ते ति आदीसु येनेसा ति येन दिसाभागेन एसा । नीलवनराजी ति नीलवण्णरुक्खपन्ति । वनं^५ किर मेघपन्तिसदिसं । यत्थ भगवा तदा विहासि, तं निद्दिसन्तो आह—“येनेसा भो सेल नीलवनराजी” ति । तत्थ “सो विहरती” ति अयं पनेत्थ पाठसेसो, भुम्मत्थे वा करणवचनं । पदे पदं ति पदसमीपे पदं । तेन तुरितगमनं पटिसेधेति । दुरासदा ही ति कारणं आह, यस्मा ते दुरासदा, तस्मा एवं भोन्तो आगच्छन्तू ति । किं पन^६

१. मद्दितुं— सी०, रो० ।

२. विच्छदा—रो० ।

३. वेतसवनं— सी०, रो० ।

४. विवट्ठच्छदा—रो० ।

५. दुतिय—सी०, रो० ।

६. स्या० पोत्थके वरिथ ।



कारणा^१ दुरासदा ति चे ? सीहा व एकचरा । यथा हि सीहा सहाय-
किञ्चाभावतो एकचरा, एवं ते पि विवेककामताय । “यदा चाहं”
ति आदिना पन ते माणवके उपचारं सिक्खापेति । तत्थ मा ओपातेथा
ति मा पवेसेथ, मा कथेथा ति वुत्तं होति । आगमेन्तू ति पटिमानेन्तु,
याव कथा परियोसानं गच्छति, ताव तुण्ही भवन्तू ति अत्थो । 5

समन्नेसी ति गवेसि । येभुय्येना ति बहुकानि^२ अद्स, अप्पकानि
नाद्स । ततो यानि न अद्स, तानि दीपेन्तो आह—“ठपेत्वा द्वे”
ति । कङ्कती ति कङ्कं उपादेति पत्थनं “अहो वत पस्सेय्यं” ति । विचि-
किच्छती ति ततो ततो^३ तानि विचिन्तन्तो किच्छति न सक्कोति दट्ठं ।
नाधिमुच्चती ति ताय विचिकिच्छाय सन्निट्ठानं न गच्छति । न 10
सम्पसीदती ति ततो “परिपुण्णलक्खणो अयं” ति भगवति पसादं
नापज्जति । कङ्काय वा सुदुब्बलविमति^४ वुत्ता, विचिकिच्छाय मज्झिमा,
अनधिमुच्चनताय बलवती, असम्पसादेन तेहि तीहि^५ धम्मेहि चित्तस्स
कालुस्सियभावो^६ ।

R. 452

कोसोहि ते ति वत्थिकोसेन पटिच्छन्ने । वत्थगुह्ये ति अङ्गजाते । 15
भगवतो हि वरवारणस्सेव^७ कोसोहितं वत्थगुह्यं सुवण्णवण्णं पदुमगम्भ-
समानं । तं सो वत्थपटिच्छन्नत्ता अपस्सन्तो अन्तोमुखगताय च जिह्वाय
पहूतभावं असल्लक्खेन्तो तेषु द्वीसु लक्खणेषु कङ्कही अहोसि विचि-
किच्छी^८ । तथारूपं ति कथं रूपं ? किमेत्थ अम्हेहि वत्तब्बं,
वुत्तमेतं नागसेनत्थेरेनेव मिलिन्दरञ्जा पुट्ठेन—

B. 173

“दुक्करं भन्ते नागसेन भगवता कतं ति । किं महाराजा ति ?
महाजनेन हिरिकरणोकासं ब्रह्मायुब्राह्मणस्स च अन्तेवासिउत्तरस्स च
बावरिस्स अन्तेवासीनं सोळसन्नं^९ ब्राह्मणानं^९ च सेलस्स ब्राह्मणस्स

20

१. कारणं—सी०, रो० ।

२. स्या० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. सी० पोत्थके नत्थि ।

७. वारणस्सेव—स्या० ।

२. ‘अनप्पकानि’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

४. दुब्बलविमति—सी०, रो० ।

५. कलुसभावो—सी०, रो० ।

८. वेचिकिच्छति—सी० ।

९-९. सोळसब्राह्मणानं—सी०, रो० ।



अन्तेवासीनं तिसप्तमाणवानं च दस्सेसि भन्ते ति । न, महाराज, भगवा
गुहं दस्सेति, छायां भगवा दस्सेति, इन्द्रिया अभिसङ्हरित्वा निवासन-
निवर्त्य कायबन्धनबद्धं चीवरपारुत छाया रूपकमत्तं दस्सेति, महाराजा,
ति । छाया रूपे दिद्वे सति दिद्वे एव तनु भन्ते ति । तिट्ठतेतं महाराज,
५ हृदयरूपं दिस्वा बुज्झनकसत्तो भवेय्य^१, हृदयमंसं नीहरित्वा^२ दस्सेय्य
सम्मासम्बुद्धो ति । कल्लोसि भन्ते नागसेना" (मि० प०) ति ।

निन्नामेत्वा ति नीहरित्वा । कण्णसोतानुमसनेन चेत्य दीघभावो,
नासिकासोतानुमसनेन तनुभावो, नलाटच्छादनेन पुथुलभावो पकासितो
ति वेदितव्वो । आचरियपाचरियानं ति आचरियानं चेव आचरिया-
१० चरियानं च । सके वण्णे ति अत्तनो गुणे^४ ।

गाथा-अथवण्णना

५५४. परिपुण्णकायो ति लक्खणेहि परिपुण्णताय^५ अहीनङ्ग-
पच्चङ्गताय च परिपुण्णसरीरो । सुखी ति सुन्दरसरीरप्पभो । सुजातो
ति आरोहपरिणाहसम्पत्तिया सण्ठानसम्पत्तिया च सुनिब्बत्तो । चारु-
दस्सनो ति सुचिरं पि पस्सन्तानं अतित्तिजनकं अप्पट्टिकूलं रमणीयं
१५ चारु एव दस्सनं अस्सा ति चारुदस्सनो । केचि पन भणन्ति "चारु-
दस्सनो ति सुन्दरनेत्तो" ति । सुवण्णवण्णो ति सुवण्णसदिसवण्णो ।
असो ति भवसि । एवं सब्बपदेहि योजेतव्वं । सुसुक्कदाठो ति सुदु-
सुक्कदाठो । भगवतो हि दाठाहि चन्दकिरणा विय अतिविय पण्डर-
रंसियो निच्छरन्ति । तेनाह—"सुसुक्कदाठोसी" ति ।

१. छायां—स्या० ।

२. पतित्वेय्य—स्या० ।

३. निन्नामेत्वा—सी०, स्या०, रो० ।

४. 'परिपुण्णकायो सुखिसुजातो चारु-

५. पुण्णताय—सी०, स्या०, रो० ।

दस्सनो सुवण्णवण्णोसि भगवा
सुसुक्कदाकार्यस्मि वीरित्वा नरस्स हि
सुजातस्स ये भवन्ति वियञ्जना,
सब्बे ते तव कार्यस्मि महापुरिस-
लक्खणा ति' स्या० पोत्थके अधिको
पाठो ।

५५५. महापुरिसलक्खणा ति पुब्बे वुत्तव्यञ्जनानेव वचनन्तरेन^१ निगमेन्तो आह ।

गाथा-अत्यवण्णना

५५६. इदानीं तेसु लक्खणेषु अत्तनो अभिरुचितेहि लक्खणेहि भवन्तं थुनन्तो आह—“पसन्ननेत्तो” ति आदि । भगवा हि पञ्च-वण्णपसादसम्पत्तिया पसन्ननेत्तो, परिपुण्णचन्दमण्डलसदिसमुखत्ता सुमुखो, 5 आरोहपरिणाहसम्पत्तिया ब्रह्मा, ब्रह्मजुगत्तताय उज्जु, जुत्तिमन्तताय पतापवा । यं पि चेत्य पुब्बे वुत्तं, तं “मज्झे समणसंघस्सा” ति इमिना परियायेन थुनता पुन वुत्तं । ईदिसो हि एवं विरोचति । एस नयो उत्तरमाथाय पि ।

B. 174

गाथा-अत्यवण्णना

५५७-५८. उत्तमवण्णिनो ति उत्तमवण्णसम्पत्तस्स । जम्बुसण्डस्सा 10 ति जम्बुदीपस्स । पाकटेन इस्सरियं वण्णयन्तो आह, अपि च चक्कवत्ति चतुन्तं पि दीपानं इस्सरो होति ।

गाथा-अत्यवण्णना

५५९. खत्तिया ति जातिखत्तिया । भोजा ति भोगिया । राजानो ति ये केचि रज्जं कारेन्ता^२ । अनुयन्ता ति अनुगामिनो सेवका । राजाभिराजा ति राजून पूजिनियो^३ राजा हुत्वा, चक्रकवत्ती 15 ति अधिप्पायो । मनुजिन्दो ति मनुस्साधिपति परमिस्सरो हुत्वा ।

गाथा-अत्यवण्णना

५६०. एवं वुत्ते भगवा “ये ते भवन्ति अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा, ते सक्के वण्णे भञ्जमाने अत्तानं पातुकरोन्ती” ति इमं सेलस्स मनोरथं पूरेन्तो आह “राजाहमस्मी” ति । तत्रायमधिप्पायो—यं खो मं^४ त्वं सेल याचसि “राजा अरहसि भवितुं चक्कवत्ती” ति, एत्थ अप्पोस्सुक्को 20

१ पदन्तरेन—स्या० ।

२. पूजितो—स्या० ।

३. करोन्ता—स्या० ।

४. स्या० पोत्यके नत्ति ।



R. 454

होति^१, राजाहमस्मि, सति च राजत्ते यथा अञ्जो राजा समानो पि योजनसतं वा अनुसासति, द्वे तीणि वा चत्तारि वा पञ्च वा योजन-सतानि योजनसहस्रं वा चक्रवत्तिं हुत्वा पि चतुदीपपरियन्तमत्तं वा, नाहमेवं परिच्छिन्नविसयो । अहं हि धम्मराजा अनुत्तरो भवग्गतो

८ अवीचिपरियन्तं कत्वा तिरियं अप्पमेय्या लोकधातुयो अनुसासामि । यावता हि अपदद्विपदादिभेदा सत्ता, अहं तेसं अगगो । न हि मे कोचि सीलेन वा...पे०... विमुत्तिआणदस्सनेन वा पटिभागो अत्थि । स्वाहं एवं धम्मराजा अनुत्तरो अनुत्तरेनेव चतुसतिपट्टानादिभेदबोधिपक्खिय-सङ्घातेन धम्मेन चक्रं वत्तेमि “इदं पजहथ, इदं उपसम्पज्ज विहरथा”

10 ति आदिना^२ आणाचक्रं, “इदं खो पन, भिक्खवे, दुक्खं अरियसच्चं” (सं० नि० ४.३६१) ति आदिना परियत्तिधम्मेन धम्मचक्रमेव वा ।

B. 175

चक्रं अप्पटिवत्तियं ति यं चक्रं अप्पटिवत्तियं होति समणेन वा ...पे०...केनचि लोकस्मि ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५६१-६२. एवं अत्तानं आविकरोन्तं भगवन्तं दिस्वा पीतिसोमनस्स-
15 जातो सेलो^३ दक्खिहकरणत्थं “सम्बुद्धो पटिजानासी” ति गाथाद्वय-
माह । तत्थ को नु सेनापती ति धम्मरञ्जो भोतो धम्मेन पवत्तितस्स
धम्मचक्रस्स अनुप्पवत्तको सेनापति को ति पुच्छि ।

गाथा-अत्थवण्णना

५६३. तेन च समयेन भगवतो दक्खिणपस्से आयस्मा सारिपुत्तो
निसिन्नो होति सुवण्णपुञ्जो विय सिरिया सोभमानो, तं दस्सेन्तो
20 भगवा “मया पवत्तितं” ति गाथमाह । तत्थ अनुजातो तथागतं ति
तथागतहेतु अनुजातो, तथागतेन हेतुना जातो ति अत्थो ।

१. होहि—स्या० ।

२. आदि—सी०, रो० ।

३. ‘पुन’ स्या० पोत्यके अधिको याठो ।

गाथा-अत्थवण्णना

५६४. एवं “को नु सेनापती” ति पञ्हं ब्याकरित्वा यं सेलो
आह—“सम्बुद्धो पटिजानासी” ति, तत्र^१ नं निककङ्खं कातुकामो “नाहं
पटिञ्जामत्तेनेव पटिजानामि, अपि चाहं इमिना कारणेन बुद्धो” ति
आपेतुं “अभिञ्जेय्यं” ति गाथमाह । तत्थ अभिञ्जेय्यं ति विज्जा
च विमुत्ति च । मग्गसच्चसमुदयसच्चानि पन भावेतब्बपहातब्बानि, ५
हेतुवचनेन पन फलसिद्धितो तेसं फलानि निरोधसच्चदुक्खसच्चानि पि
वुत्तानेव भवन्ति, यतो सच्चिकातब्बं सच्चिकतं परिञ्जेय्यं परिञ्जातं
ति एवम्पेत्य वुत्तमेव होति । एवं^२ चतुसच्चभावनाफलं च विज्जाविमुत्ति
दस्सेन्तो “बुद्धिमतब्बं बुद्धित्वा बुद्धो जातोस्मी”^३ ति युत्तेन हेतुना
बुद्धतं साधेति ।

R. 455

10

गाथा-अत्थवण्णना

५६५-६७. एवं निप्परियायेन अत्तानं पातुक्त्वा अत्तनि कङ्खा-
वितरणत्थं ब्राह्मणं अभित्थरयमानो “विनयस्सू” ति गाथात्तयमाह ।
तत्थ सल्लकत्तो ति रागसल्लादिसत्तसल्लकत्तनो । ब्रह्मभूतो ति
सेट्ठभूतो । अतितुलो ति तुलं अतीतो उपमं अतीतो, निरुपमो ति
अत्थो । मारसेनप्पमद्दो ति “कामा ते पठ्मा सेना” ति आदिकाय 15
“परे^४ च अवजानाती” (सु० नि० ३३२) ति^५ एवं वुत्ताय मारपरिस-
सङ्घाताय मारसेनाय पमद्दो । सब्बामित्ते ति खन्धकिलेसाभिसङ्खार-
मच्चुदेवपुत्तमारादिके सब्बपच्चत्थिके । वसिकत्वा ति अत्तनो वसे
वत्तेत्वा । अकुतोभयो ति कुतोचि अभयो ।

B. 176

गाथा-अत्थवण्णना

५६८-७०. एवं वुत्ते सेलो ब्राह्मणो तावदेव भगवति सज्जातप्प- 20
सादो पब्बज्जापेक्खो हुत्वा “इमं भवन्तो^६” ति गाथात्तयमाह यथा तं

१. तत्थ—सी०, रो० ।

२. जातोम्ही—स्या० ।

४-४. विस्वा समन्ता धज्जिन्ति—सी० ।

२. ‘चतुसच्चभावनं’ सी०, स्या०, रो०

पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

५. भोन्तो—सी०, स्या० ।



परिपाकगताय उपनिस्सयसम्पत्तिया सम्मा बोदियमानो । तत्थ कण्हाभि-
जातिको ति चण्डालादिनीचकुले जातो ।

गाथा-अत्थवण्णना

५७१. ततो ते पि माणवका तथेव पब्बज्जापेक्खा हुत्वा “एतं चे
रुच्चति भोतो” ति गाथामाहंसु यथा तं तेन सद्धि कताधिकारा
कुलपुत्ता ।

गाथा-अत्थवण्णना

५७२. अथ सेलो तेसु माणवकेसु तुट्ठचित्तो ते दस्सेन्तो पब्बज्जं
याचमानो “ब्राह्मणा” ति गाथमाह ।

गाथा-अत्थवण्णना

५७३. ततो भगवा यस्मा सेलो अतीते पदुमुत्तरस्स भगवतो
सासने तेसं येव तिण्णं पुरिससत्तानं गणसेट्ठो हुत्वा तेहि सद्धि परिवेणं
कारापेत्वा दानादीनि पुब्बाणि च कत्वा कमेन देवमनुस्ससम्पत्तिं
अनुभवमानो पच्चिमे भवे तेसं येव आचरियो हुत्वा निब्बत्तो, तं च नेसं
कम्मं विमुत्तिपरिपाकाय परिपक्वं एहिभिक्षुभावस्स च उपनिस्सयभूतं,
तस्मा ते सब्बेव एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बाजेन्तो “स्वाक्खातं” ति
गाथमाह । तत्थ सन्दिट्ठिकं ति पच्चक्खं । अकालिकं ति मग्गानन्तर-
फलुप्पत्तितो न कालन्तरे पत्तब्बफलं । यत्था ति यन्निमित्ता । मग्गब्रह्म-
चरियनिमित्ता हि पब्बज्जा अप्पमतस्स सतिविप्पवासविरहितस्स तीसु
सिक्खासु सिक्खतो अमोघा होति । तेनाह—“स्वाक्खातं...पे०...
सिक्खतो” ति ।

एवं^१ च वत्वा^१ “एथ भिक्षवो” ति भगवा अवोच, ते सब्बे
पत्तचीवरधरा हुत्वा आकासेनागम्म भगवन्तं अभिवादेसुं । एवमिमं तेसं
एहिभिक्षुभावं सन्धाय सङ्गीतिकारा^२ “अतत्थ खो सेलो...पे०...
उपसम्पदं” ति आहंसु ।

भुत्ताविं ति भुत्तवन्तं । ओनीतपत्तपाणिं ति पत्ततो ओनीतपाणिं,
अपनीतहत्थं ति वुत्तं होति । तत्थ “उपगन्त्वा” ति पाठसेसो दट्ठब्बो ।
इतरथा हि भगवन्तं एकमन्तं निसीदी ति न युज्जति ।

गाथा-अत्थवणना

५७४. अग्गिहुत्तमुखा ति भगवा केणियस्स चित्तानुकूलवसेन
अनुमोदन्तो एवमाह । तत्थ अग्गिपरिचरियं विना ब्राह्मणानं 5
यञ्जाभावतो “अग्गिहुत्तमुखा यञ्जा” ति वुत्तं । अग्गिहुत्तसेट्ठा
अग्गिहुत्तपधाना ति अत्थो । वेदे सज्झायन्तेहि^१ पठमं सज्झायि-
तब्बतो^२ सावित्ती “छन्दसो मुखं” ति वुत्ता । मनुस्सानं सेट्ठतो
राजा “मुखं” ति वुत्तो । नदीनं आधारतो पटिसरणतो च सागरो
“मुखं” ति वुत्तो । चन्दयोगवसेन “अज्ज कत्तिका अज्ज रोहिनी” ति 10
सज्जाननतो^३ आलोककरणतो सोम्मभावतो च “नक्खत्तानं मुखं चन्दो”
ति वुत्तो । तपन्तानं अगत्ता आदिच्चो “तपतं मुखं” ति वुत्तो ।
दक्खिण्येय्यानं पन अगत्ता विसेसेन तस्मिं समये बुद्धप्पमुखं संघं^४ सन्धाय
“पुञ्चं आकल्लमानानं, संघो वे यजतं मुखं” ति वुत्तो । तेन संघो
पुञ्चस्स आयमुखं ति दस्सेति । 15

गाथा-अत्थवणना

५७६. यं तं सरणं ति अञ्जव्याकरणगाथमाह । तस्सत्थो—
पञ्चहि चक्खूहि चक्खुमा भगवा यस्मा मयं इतो अट्ठमे दिवसे तं सरणं
अगमम्ह^५, तस्मा सत्तरत्तेन तव सासने अनुत्तरेन दमथेन दन्तम्ह, अहो
ते सरणस्स आनुभावो ति ।

गाथा-अत्थवणना

५७७-७८. ततो^६ परं भगवन्तं द्वीहि गाथाहि थुनित्वा ततियाय 20
वन्दनं याचति—

१. अज्झायन्तेहि—सी० ।

२. अज्जेतब्बतो—सी०, रो० ।

३. पञ्जानतो—सी०, स्या०, रो० ।

४. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

५. अगतम्हा—स्या० ।

६. इतो—सी०, रो० ।



८. सल्लसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

B. 178

अनिमित्तं ति सल्लसुत्तं । का उत्पत्ति ? भगवतो किर उपट्ठाको एको उपासको, तस्स पुत्तो कालमकासि । सो पुत्तसोकाभिभूतो सत्ताहं निराहारो अहोसि । तं अनुकम्पन्तो भगवा तस्स घरं गन्त्वा सोकविनोद-
नत्थं इमं सुत्तमभासि ।

गाथा-अत्यवण्णना

5

५८०. तत्थ अनिमत्तं ति किरियाकारनिमित्तविरहितं । यथा हि
“यदाहं अक्खि वा निखणिस्सामि, भमुकं वा उक्खिपिस्सामि, तेन
निमित्तेन तं भण्डं अवहरा” ति आदीसु किरियाकारनिमित्तमत्थि, न
एवं जीविते । न हि सक्का लद्धुं “यावाहं इदं वा इदं वा” करोमि,
ताव त्वं जीव, मा मीया” ति । अनञ्जातं ति अतो एव न सक्का
एकंसेन अञ्जातुं “एत्तकं वा एत्तकं वा कालं इमिना जीवितब्बं” ति
गतिया आयुपरियन्तवसेन वा । यथा हि चातुमहाराजिकादीनं परिमितं
आयु, न तथा मच्चानं, एवं पि एकंसेन अनञ्जातं ।

10

कसिरं ति अनेकपच्चयपटिबद्धवुत्तिभावतो किञ्चं न सुखयापनीयं ।
तथा हि तं अस्सासपटिबद्धं च पस्सासपटिबद्धं च महाभूतपटिबद्धं च
कबळीकाराहारपटिबद्धं च उस्मापटिबद्धं च विञ्जाणपटिबद्धं च ।
अनस्तसन्तो पि हि न जीवति अपस्ससन्तो पि । चतुसु^२ च धातुसु
कट्टमुखादिआसीविसदट्ठो विय कायो पठवीधातुप्पकोपेन ताव थद्धो होति
कलिङ्गरसदिसो । यथाह—

R. 458

“पत्थद्धो भवती कायो, दट्ठो कट्टमुखेन वा ।

पठवीधातुप्पकोपेन, होति कट्टमुखेन सो” ति ॥

20

आपोधातुप्पकोपेन पूतिभावं आपज्जित्वा पग्घरितपुब्बमंसलोहितो
अट्ठिचम्मावसेसो^१ होति । यथाह—

“पूतिको^२ भवती कायो, दट्ठो पूतिमुखेन वा ।

आपोधातुप्पकोपेन, होति पूतिमुखेव सो” ति ॥

5 तेजोधातुप्पकोपेन अङ्गारकासुयं पक्खित्तो विय समन्ता परिड्य्हति ।
यथाह—

B. 179

“सन्तत्तो भवती कायो, दट्ठो अग्गिमुखेन वा ।

तेजोधातुप्पकोपेन, होति अग्गिमुखेव सो” ति ॥

वायोधातुप्पकोपेन सञ्छिज्जमानसन्धिबन्धनो पासाणेहि कोट्टेत्वा
10 सञ्चुण्णियमानट्ठिको विय च होति । यथाह—

“सञ्छिन्नो भवती कायो, दट्ठो सत्थमुखेन वा ।

वायोधातुप्पकोपेन, होति सत्थमुखेन सो” ति ॥

धातुप्पकोपव्यापन्नकायो पि च न जीवति । यदा पन ता धातुयो
अब्भमब्भं पतिट्ठानादिकिच्चं साधेन्ता पि समं वहन्ति, तदा जीवितं
15 पवत्तति । एवं महाभूतपटिबद्धं च जीवितं । दुब्भिकखादीसु पन आहारप-
च्छेदेन सत्तानं जीवितक्खयो पाकटो एव । एवं कबळीकाराहारपटिबद्धं
च जीवितं । तथा असितपीतादिपरिपाके कम्मजतेजे खीणे सत्ता जीवित-
क्खयं पापुणन्ता पि पाकटा एव । एवं उस्मापटिबद्धं च जीवितं ।
विञ्चाणे पन निरुद्धे निरुद्धतो^३ पभुति^३ सत्तानं न होति जीवितं ति
20 एवं पि लोके पाकटमेव । एवं विञ्चाणपटिबद्धं च जीवितं । एवं अनेक-
पच्चयपटिबद्धवुत्तिभावतो कसिरं^४ वेदितव्वं ।

परित्तं चा ति अप्पकं, देवानं जीवितं उपनिधाय तिणग्गे^५ उस्साव-
बिन्बुसदिसं, चित्तक्खणतो उद्धं अभावेन वा परित्तं । अतिदीघायुको पि
R. 459 हि सत्तो अतीतेन चित्तेन जीवित्थ न जीवति न जीविस्सति, अनागतेन

१. ‘व’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

२. पूतियो—सी०, रो० ।

३-३. पगति—स्या० ।

४. ‘ति’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

५. तिणग्गेव—स्या० ।

जीविस्सति न जीवति त जीवित्थ, पच्चुप्पन्नेन जीवति न जीवित्थ
न जीविस्सति । वुत्तं चेतं—

“जीवितं अत्तभावो च, सुखदुक्खा च केवला ।

एकचित्तसमायुत्ता, लहुसो वत्तते खणो ॥

चुल्लासीतिसहस्सानि, कप्पा^१ तिट्ठन्ति ये मरु ।

नत्वेव तेपि जीवन्ति, द्वीहि चित्तेहि संयुता^२

(महा० नि० ३६) ति ॥

तं च दुक्खेन संयुतं ति तं च^३ जीवितं एवं अनिमित्तमनञ्जातं
कसिरं परित्तं च समानं पि सीतुण्हडंसमकसादिसम्फस्सखुप्पिपासा-
सङ्खारदुक्खविपरिणामदुक्खदुक्खदुक्खेहि संयुतं । किं वुत्तं होति ? यस्मा
ईदिसं मच्चानं जीवितं, तस्मा त्वं याव तं परिक्षयं न गच्छति, ताव
धम्मचरियमेव ब्रूह्य, मा पुत्तमनुसोचा ति ।

५८१. अथा पि मञ्जेय्यासि “सम्बूपकरणेहि पुत्तं अनुरक्खन्तस्सा
पि मे सो मतो, तेन सोचामी” ति, एवं पि मा सोचि । न हि सो
उपक्कमो अत्थि, येन जाता न मिय्यरे, न हि सक्का केनचि उपक्कमेन
जाता सत्ता मा मरन्तु ति रक्खितुं ति वुत्तं होति । ततो यस्मा सो
“जरं पत्वा नाम भन्ते मरणं अनुरूपं, अतिदहरो मे पुत्तो मत्तो” ति
चिन्तेसि, तस्मा आह “जरं पि पत्वा मरणं, एवंधम्मा हि पाणिनो”
ति, जरं^४ पत्वा पि^५ अप्पत्वा पि मरणं, नत्थि एत्थ नियमो ति वुत्तं
होति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५८२. इदानीं तमत्थं निदस्सनेन साधेन्तो “फलानमिव
पक्कानं” ति आदिमाह । तस्सत्थो—यथा फलानं पक्कानं यस्मा
सूरयुग्गमनतो पभुति सूरियातपेन सन्तप्पमाने रुक्खे पठविरसो च

१. कप्पे—सी०, स्या०, रो० ।

२. चेतं—सी०, स्या०, रो० ।

३. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

२. समाहिता—स्या० ।

४. ‘पि’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

आपोस्सो च पत्ततो साखं साखतो खन्धं खन्धतो मूलं ति एवं अनुक्कमेन मूलतो पठविमेव पविसति, ओगमनतो पभुति पन पठवितो मूलं मूलतो खन्धं ति एवं अनुक्कमेन साखापत्तपल्लवादीनि पुन आरोहति, एवं आरोहन्तो च परिपाकगते फले वण्टमूलं न पविसति । अथ सूरियातपेन तप्पमाने वण्टमूले परिळाहो उप्पज्जति । तेन तानि फलानि पातो पातो निच्चकालं पतन्ति, नेसं पातो पतनतो भयं होति, पतना भयं होती ति अत्थो । एवं जातानं मच्चानं निच्चं मरणतो भयं । पक्क-फलसदिसा हि सत्ता ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५८३-८६. किं चे^१ भिय्यो—“यथापि कुम्भकारस्स...पे०... जीवितं” ति । तस्मा “दहरा च...पे०...परायणा” ति एवं गण्ह, एवं च गहेत्वा “तेसं मच्चु...पे० आती वा पन जातके” ति एवं पि गण्ह । यस्मा च न पिता तायते पुत्तं, आती वा पन जातके, तस्मा पेक्खतं येव...पे०...नीयति ।

तत्थ अयं^२ योजना—पस्समानानं येव आतीनं “अम्म ताता” ति आदिना नयेन पुथु अनेकप्पकारकं^३ लालपतं येव मच्चानं एकमेको मच्चो यथा गो वज्झो एवं नीयति, एवं पस्स उपासक याव अताणो लोको ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५८७ तत्थ ये^४ बुद्धपच्चेकबुद्धादयो धितिसम्पन्ना, ते “एवमब्भाहतो लोको मच्चुना च जराय च, सो न सक्का केनचि परित्ताणं कातुं^५” ति यस्मा जानन्ति, तस्मा धीरा न सोचन्ति विदित्वा लोकपरियायं, इमं लोकसभावं अत्वा न सोचन्ती ति वुत्तं होति ।

१. चि—स्या० ।

३. अपेक्ककारं—सी०, रो० ।

५. परित्तापेतुं—स्या० ।

२. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्ति ।

४. ‘च’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

गाथा-अत्थवण्णना

५८८. त्वं पन यस्स मग्गं...पे०...परिदेवसि । किं वुत्तं होति ?
यस्स मातुकुच्छि^१ आगतस्स आगतमग्गं वा इतो चवित्वा अञ्जत्थ
गतस्स गतमग्गं वा न जानासि, तस्स इमे उभो अन्ते असम्पस्सं निरत्थं
परिदेवसि । धीरा पन ते पस्सन्ता विदित्वा लोकपरियायं न^२ सोचन्ती^३
ति ।

5

गाथा-अत्थवण्णना

५८९. इदानीं “निरत्थं परिदेवसी” ति एत्थ वुत्तपरिदेवनाय
निरत्थकभावं साधेन्तो “परिदेवयमानो चे” ति आदिमाह । तत्थ
उदब्बहे ति उदब्बहेय्य धारेय्य, अत्तनि सञ्जनेय्या ति अत्थो । सम्मूळहो
हिंसमत्तानं ति सम्मूळहो हुत्वा अत्तानं बाधेन्तो । कयिरा चे नं
विचक्खणो ति यदि तादिसो कश्चि अत्थं उदब्बहे, विचक्खणो पि नं
परिदेवं करेय्य ।

10

गाथा-अत्थवण्णना

५९०. न हि रुण्णेना ति एत्थायं योजना—न पन कोचि रुण्णेन
या सोकेन वा चेतसो सन्ति पप्पोति, अपि च खो पन रोदतो सोचतो
च भिय्यो अस्स उप्पज्जते दुक्खं, सरीरं च दुब्बणिण्यादीहि उपहञ्जतो
ति ।

15

गाथा-अत्थवण्णना

५९१. न तेन पेता ति तेन परिदेवनेन कालकता न पालेन्ति न
यापेन्ति, न तं तेसं उपकाराय हौति । तस्मा निरत्था परिदेवना ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

५९२. न केवलं च निरत्था, अनत्थं पि आवहति । कस्मा ? यस्मा
सोकमप्पजहं...पे०...वसमन्वगू । तत्थ अनुत्थुनन्तो ति अनुसोचन्तो ।
वसमन्वगू ति वसं गतो ।

R. 461

20

गाथा-अत्यवण्णना

B. 182

५९३. एवं पि^१ निरत्थकत्तं अनत्थावहत्तं च सोकस्स दस्सेत्वा इदानीं सोकविनयत्थं ओवदन्तो “अञ्जे पि पस्सा” ति आदिमाह । तत्थ गमिने ति गमिके, परलोकगमनसञ्जे ठिते ति वुत्तं होति । फन्दन्तेविध पाणिनो ति मरणभयेन फन्दमाने येव इध सत्ते ।

गाथा-अत्यवण्णना

५९४. येन येना ति येनाकारेन मञ्चन्ति “दीघायुको भविस्सति, अरोगो भविस्सती” ति । ततो तं अञ्जथायेव होति, सो^२ एवं मञ्चितो मरति पि, रोगी पि होति । एतादिसो अयं विनाभावो मञ्चितप्पच्चनीकेन होति, पस्स उपापक लोकसभावं ति एवमेत्थ अधिष्पाययोजना वेदितब्बा ।

गाथा-अत्यवण्णना

५९६. अरहतो सुत्वा ति इमं एवरूपं अरहतो धम्मदेसनं सुत्वा । नेसो^३ लब्भा मया इती ति सो पेतो “इदानीं मया पुन जीवतू” ति न लब्भा इति परिजानन्तो, विनेय्य परिदेवितं ति वुत्तं होति ।

गाथा-अत्यवण्णना

५९७. किं च भिय्यो—“यथा सरणमादित्तं...पे०...धंसये” ति । तत्थ धीरो धितिसम्पदाय, सपञ्जो साभावितपञ्चाय^४, पण्डितो बाहुसच्चपञ्चाय, कुसलो चिन्तकजातिकताय वेदितब्बो । चिन्तामय-सुतमयभावनामयपञ्चाहि वा योजेतब्बं ।

गाथा-अत्यवण्णना

५९८-९९. न केवलं च सोकमेव, परिदेपं...पे०...सल्लमत्तनो । तत्थ पजप्पं ति तण्हं । दोमनस्सं ति चेतसिकदुक्खं । अब्बहे^५ ति उद्धरे । सल्लं ति एवमेव तिप्पकारं दुस्तीहरणट्ठेन अन्तोविज्झनट्ठेन च

१. स्या० पोत्यके नत्थि ।

३. न सो—सी०, रो० ।

५. अब्बहे—स्या० ।

२. स्या० पोत्यके नत्थि ।

४. सामाविकपञ्चाय—सी०, रो०;

ससम्मारिक ०—स्या० ।

सल्लं, पुब्बे वुत्तं सत्तविधं^१ रागादिसल्लं वा । एतस्मिं हि अब्बूळहे
सल्ले अब्बूळहसल्लो...पे०...निब्बुतो ति अरहत्तनिकूटेन देसनं
निद्वुपेसि । तत्थ असितो ति तण्हादिद्वीहि अनिस्सितो । पप्पुय्या ति
पापुणित्वा । सेसं इध इतो पुब्बे वुत्तत्ता उत्तानत्थमेव, तस्मा न
वण्णितं^२ ।

5

1843

सुत्तनिपातट्टकथाय

सल्लसूतवण्णना निट्ठिता ।

7

12

卷三

१. 'वा' सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु

अधिको पाठो ।

२. 'ति' स्या० दोत्यके अधिको पाठो ।

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ०३, ०३, ०३



६. वासेटुसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

R. 462

एवं मे सुतं ति वासेटुसुत्तं । का उत्पत्ति ? अयमेव यास्स निदाने वुत्ता अत्थवण्णनं पनस्स वुत्तनयानि उत्तानत्थानि च पदानि परिहरन्ता करिस्साम । इच्छानङ्गलो^१ ति गामस्स नामं । ब्राह्मणमहासालानं चङ्की तारुखो तोदेय्यो ति वोहारनाममेतं । पोक्खरसाति जाणुस्सोणी ति नेमित्तिकं । तेषु किर एको हिमवन्तपस्से पोक्खरणिया^२ पदुमे निब्बत्तो, अञ्जत्तरो तापसो तं पदुमं गहेत्वा तत्थ सयितं दारकं दिस्वा संवड्ढेत्वा रञ्जो दस्सेसि, पोक्खरे सयितत्ता “पोक्खरसाती” ति चस्स नाममकासि । एकस्स ठानन्तरे नेमित्तिकं । तेन किर जाणुस्सोणिचामकं पुरोहितट्ठानं लद्धं, सो तेनेव पञ्चायि ।

10 ते सब्बे पि अञ्जे च अभिञ्जाता अभिञ्जाता ब्राह्मणमहासाला कस्मा इच्छानङ्गले पटिवसन्ती ति^३ ? वेदसज्झायनपरिवीमंसनत्थं^४ । तेन किर समयेन कोसलजनपदे वेदका ब्राह्मणा वेदानं सज्झायकरणत्थं च अत्थूपपरिक्खणत्थं च तस्मिं येव गामे सन्निपतन्ति । तेन ते^५ पि^५ अन्तरन्तरा अत्तनो भोगगामतो आगम्म तत्थ पटिवसन्ति ।

15 वासेटुभारद्वाजानं ति वासेटुस्स च भारद्वाजस्स च । अयमन्तरा-कथा ति यं अत्तनो सहायकभावानुरूपं कथं कथेन्ता अनुविचरिस्सु, तस्सा कथाय अन्तरा वेमज्जे येव अयं अञ्जा कथा उदपादी ति वुत्तं होति । संसुद्धगहणिको ति संसुद्धकुच्छिको, संसुद्धाय ब्राह्मणिया एव^६ कुच्छिस्मिं निब्बत्तो ति अधिप्पायो । “समवेपाकिनिया गहणिया” ति आदीसु हि

१. इच्छानङ्गलं—स्या० ।

२. पोक्खरणिया—स्या० ।

३. ‘च’ सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

४. वेदज्ञायन ०—सी०, रो० ।

५-५. केचि—स्या० ।

६. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

उदरगि “गहणी” ति वुच्चति, इध पन मातुकुच्छि । याव सत्तमा
ति मातु माता पितु पिता ति एवं पटिलोमेन याव सत्त^१ जातियो^१ ।
एत्थ च पितामही च पितामही च पितामहा, तथा मातामही च
मातामही च मातामहा, पितामहा च मातामहा च पितामहा येव । R. 463
पितामहानं युगं पितामहयुगं । युगं ति आयुप्पमाणं । अभिलापमत्तमेव 5
चेतं, अत्थतो पन पितामहा येव पितामहयुगं । अक्खित्तो ति जाति
आरब्ध “किं सो” ति केनचि अनवञ्जातो । अनुपक्कुट्ठो ति जाति- B. 184
सन्दोसवादेन अनुपक्कुट्ठपुब्बो । वतसम्पन्नो ति आचारसम्पन्नो । सञ्जा-
पेतुं ति आपेतुं बोधेतुं, निरन्तरं कातुं ति वुत्तं होति । आयामा
ति गच्छाम । 10

गाथा-अत्थवर्णना

६००. अनुञ्जातपटिञ्जाता ति “तेविज्जा तुम्हे” ति एवं^२ मयं
आचरियेहि च अनुञ्जाता अत्तना च पटिजानिम्हा ति अत्थो । अस्मा
ति भवाम । उभो ति द्वे पि जना । अहं पोक्खरसातिस्स, तारुक्ख-
स्सायं माणवो ति अहं पोक्खरसातिस्स जेट्ठन्तेवासी अग्गसिस्सो, अयं
तारुक्खस्सा ति अधिप्पायेन भणति आचरियसम्पत्ति अत्तनो^३ सम्पत्ति^३ 15
च दीपेन्तो ।

गाथा-अत्थवर्णना

६०१. तेविज्जानं ति तिवेदानं । केवलिनो ति निट्ठङ्गता ।
अस्मसे ति अम्ह भवाम । इदानि तं केवलिभावं वित्थारेन्तो आह—
“पदकस्मा...पे०...सादिसा” ति । तत्थ जप्पे ति वेदे । कम्मुना ति
दसविधेन कुसलकम्मपथकम्मुना । अयं हि पुब्बे सत्तविधं कायवचीकम्मं 20
सन्धाय “यतो खो भो सीलवा^४ होती” ति आह । तिविधं मनोकम्मं
सन्धाय “वतसम्पन्नो” ति आह । तेन^५ समन्नागतो हि आचारसम्पन्नो
होति ।

१-१. सत्तमजातियो—स्या० ।

१-१. अत्तसम्पत्ति—सी०, रो० ।

५. सो तेन—स्या० ।

२. एते—स्या० ।

४. ‘च’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।



गथा-अथवण्णना

६०२-५. इदानीं तं वचनन्तरेण दस्सेन्तो आह—“अहं च कम्मुना ब्रूमी” ति । खयातीतं ति ऊनभाव^१ अतीतं^२, परिपुण्णं ति अत्थो । पेच्चा ति उपगत्वा । नमस्सन्ती ति नमो करोन्ति । चक्खुं लोके समुप्पन्नं ति अविज्जधकारे लोके तं अन्धकारं विधमित्वा^३ लोकस्स दिट्ठवम्मिकादिअत्थसन्दस्सनेन चक्खुं^४ हुत्वा समुप्पन्नं ।

गथा-अथवण्णना

R. 464

६०६. एवं अभित्थवित्वा वासेट्ठेन याचितो भगवा^५ द्वे पि जने सङ्गहन्तो आह—“तेसं वो अहं व्यक्खिस्सं” ति आदि । तत्थ व्यक्खिस्सं ति व्याकरिस्सामि । अनुपुब्बं ति तिट्ठतु ताव ब्राह्मणचिन्ता, कीटपटङ्गतिणरुक्खतो पभुति वो अनुपुब्बं व्यक्खिस्सं ति एवमेत्थ अधिप्पायो वेदितब्बो एवं वित्थारकथाय विनेतब्बा हिते माणवका । जातिविभङ्गं ति जातिवित्थारं । अञ्जमञ्जा हि जातियो ति तेसं तेसं हि पाणानं जातियो अञ्जा अञ्जा नानप्पकारा ति अत्थो ।

गथा-अथवण्णना

B. 185

६०७. ततो पाणानं जातिविभङ्गे कथेतब्बे “तिणरुक्खे पि जानाथा” ति अनुपादिन्नकानं ताव कथेतुं आरब्धो । तं किमत्थमिति चे ? उदादिन्नेसु सुखआपनत्थं । अनुपादिन्नेसु हि जातिभेदे गहिते उपादिन्नेसु सो पाकटतरो होति । तत्थ तिणानि नाम अन्तोफेगूनि बहिसारानि । तस्मा तालनाळिकेरादयो पि तिणसङ्गहं गच्छन्ति । रुक्खा नाम बहिफेगू अन्तोसारा । तिणानि च रुक्खा च तिणरुक्खा । ते उपयोगबहुवचनेन दस्सेन्तो आह—“तिणरुक्खे पि जानाथा” ति । न चापि पटिजानरे ति “मयं तिणा, मयं रुक्खा” ति एवं पि न पटिजानन्ति । लिङ्गं जातिमयं ति अपटिजानन्तानं पि च तेसं जातिमयमेव सण्ठानं अत्तनो मूलभूततिणादिसदिसमेव होति । किं कारणं ?

अञ्जमञ्जा हि जातियो, यस्मा अञ्जा तिणजाति अञ्जा रुक्खजाति, तिणेसु पि अञ्जा तालजाति अञ्जा नाळिकेरजाती ति एवं वित्थारे-
तब्बं ।

तेन किं दीपेति ? यं जातिवसेन नाना होति, तं अत्तनो पटिञ्जं परेसं वा उपदेसं विना पि अञ्जजातितो विसेसेन गय्हति । यदि च ६
जातिया ब्राह्मणो भवेय्य, सो पि अत्तनो पटिञ्जं परेसं वा उपदेसं विना
खत्तियतो वेस्ससुद्धतो वा विसेसेन^१ गय्हेय्य^२, न च गय्हति, तस्मा न
जातिया ब्राह्मणो ति । परतो पन 'यथा एतासु जातीसु' ति इमाय
गाथाय एतमत्थं वचीभेदेनेव आविकरिस्सति ।

गाथा-अत्थवण्णना

६०८. एवं अनुपादिन्नेसु जातिभेदं दस्सेत्वा उपादिन्नेसु तं १०
दस्सेन्तो "ततो कीटे" ति एवमादिमाह । तत्थ कीटा ति किमयो ।
पटङ्गा ति पटङ्गा येव^३ । याव कुन्थकिपिल्लिके ति कुन्थकिपिल्लिकं
परियन्तं कत्वा ति अत्थो । R. 465

गाथा-अत्थवण्णना

६०९. खुद्दके ति काळककण्डकादयो । महल्लके ति ससविळारा-
दयो । सब्बे हि ते अनेकवण्णा^३ । १५

गाथा-अत्थवण्णना

६१०. पाहूदरे ति उदरपादे, उदरं येव येसं^४ पादा ति वुत्तं
होति । दीघपिट्टिके ति सप्पानं हि सीसतो याव नङ्गुट्ठा पिट्ठि एव^५
होति, तेन ते "दीघपिट्टिका" ति वुच्चन्ति । ते पि अनेकप्पकारा
आसीविसादिभेदेन ।

गाथा-अत्थवण्णना

६११-१३. ओदके^६ ति उदकम्हि जाते । मच्छा पि अनेकप्पकारा २० B. 186
रोहितमच्छादिभेदेन ।

१-१. विसेसो न भवेय्य—स्या० ।

२. 'येव' स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

३. सी०, रो०पोत्थकेसु नत्थि ।

४. तेसं—स्या० ।

५. उदके—स्या० ।

६. उदके—स्या० ।

पक्खी ति सकुणे । ते हि पक्खानं अत्थिताय “पक्खी” ति
वुच्चन्ति । पत्तेहि यन्ती ति पत्तयाना । वेहासे गच्छन्ती ति विहङ्गा ।
ते पि अनेकप्पकारा कायादिभेदेन^१ ।

एवं थलजलाकासगोचरानं पाणानं जातिभेदं दस्सेत्वा इदानीं
येनाधिष्पायेन तं दस्सेसि, तं आविकरोन्तो “यथा एतासू” ति गायमाह ।
तस्सत्थो सङ्गेपतो पुब्बे^२ वुत्ताधिष्पायवण्णनावसेनेव वेदितब्बो ।

गाथा-अत्थवण्णना

६१४-१६. वित्थारतो पनेत्थ यं वत्तब्बं, तं सयमेव दस्सेन्ती “न
केसेही” ति आदिमाह । तत्रायं योजना—यं वुत्तं “नत्थि मनुस्सेसु
लिङ्गं जातिमयं पुथू” ति, तं एवं नत्थी ति वेदितब्बं । सेय्यथीदं ? न
केसेहो ति । न हि “ब्राह्मणानं ईदिसा केसा होन्ति, खत्तियानं इदिसा”
ति नियमो अत्थि यथा हत्थिअस्समिगादीनं ति इमिना नयेन सब्बं
योजेतब्बं । लिङ्गं जातिमयं नेव, यथा अञ्जासु जातिसू ति इदं पन
वुत्तस्सेवत्थस्स निगमनं ति वेदितब्बं । तस्स योजना—उदेव यस्मा
इमेहि केसादीहि नत्थि मनुस्सेसु लिङ्गं जातिमयं पुथु, तस्मा वेदितब्ब-
मेतं “ब्राह्मणादिभेदेसु मनुस्सेसु लिङ्गं जातिमयं नेव यथा अञ्जासु
जातिसू” ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

६१७. इदानीं एवं जातिभेदे^३ असन्ते^३ पि ब्राह्मणो खत्तियो ति
इदं नानत्तं यथा जातं, तं दस्सेतुं “पच्चत्तं” ति गायमाह ।
तस्सत्थो—एतं तिरच्छानानं विय योनिसिद्धमेव केसादिसण्ठानानत्तं
मनुस्सेसु ब्राह्मणादीनं अत्तनोअत्तनो सरीरेसु न विज्जति^४ । अविज्जमाने
पि पन एतस्मिं यदेतं ब्राह्मणो खत्तियो ति नानत्तविधानपरियायं वोकारं
तं वोकारं च मनुस्सेसु समञ्जाय पवुच्चति, वोहारमत्तेन
वुच्चती ति ।

१. काकादिभेदेन—सी०, स्या०, रो० । २. ‘पि’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

३-३. जातिभेदेसु सत्तेसु—स्या० ।

४. विचन्ति—स्या० ।

गाथा-अत्थवण्णना

६१६-२५. एत्तावता भगवा भारद्वाजस्स वादं निग्गहेत्वा इदानी
यदि जातिया ब्राह्मणो भवेय्य, आजीवसीलाचारविपन्नो पि ब्राह्मणो
भवेय्य । यस्मा पन पोराणा ब्राह्मणभावं न इच्छन्ति लोके च अञ्जे पि
पण्डितमनुस्सा, तस्मा वासेदुस्स वादपग्गहणत्थं तं दस्सेन्तो “यो हि कोचि
भनुस्सेसू” ति आदिका अट्ट गाथायो आह । तत्थ गोरक्खं ति
खेत्तरक्खं, कसिकम्मं ति वुत्तं होति । पठवी हि “गो” ति वुच्चति,
तप्पभेदो च खेतं । पुथुसिप्पेना ति तन्तवायकम्मादिनानासिप्पेन ।
बोहारं ति वणिज्जं । परपेस्सेना ति परेसं वेय्यावच्चेन । इस्सत्थं
ति आदुधजीविकं, उसुं च सत्तिं चा ति वुत्तं होति । पोरोहिच्चेना
ति पुरोहितकम्मेन ।

B. 187

गाथा-अत्थवण्णना

६२६. एवं ब्राह्मणसमयेन च लोकबोहारेन च आजीवसीलाचार-
विपन्नस्स अब्राह्मणभावं साधेत्वा एवं सन्ते न जातिया ब्राह्मणो, गुणेहि
पन ब्राह्मणो होति । तस्मा यत्थ यत्थ^१ कुले जातो यो गुणवा, सो
ब्राह्मणो, अयमेत्थ आयो ति एवमेतं आयं अत्थतो आपादेत्वा पुन तदेव
आयं वचीनभेदेन पकासेन्तो आह—“न चा ब्राह्मणं ब्रूमी” ति ।

15

तस्सत्थो—अहं पन खायं चतुसु योनीसु यत्थ कत्थचि जातो,
तत्रा पि वा विसेसेन यो ब्राह्मणसमञ्जिताय^२ मातारि सम्भूतो, तं
योनिजं मत्तिसम्भवं या चायं “उभतो सुजातो” (म० नि० २.४२९)
ति आदिना नयेन ब्राह्मणेहि ब्राह्मणस्स परिसुद्धउत्पत्तिमगसङ्खाता
योनि कथीयति, “संसुद्धगहणिको” (म.नि. २.४२९) ति इमिना च मातु-
सम्पत्ति, ततो पि जातसम्भूतत्ता “योनिजो मत्तिसम्भवो”^३ ति च वुच्चति,
तं पि योनिजं मत्तिसम्भव^४ इमिना च योनिजमत्तिसम्भवमतो^५ ब्राह्मणं

20

१. तत्थ—स्या० ।

२. ० समवणिगताय—स्या० ।

३. मत्तिकसम्भवो—स्या० ।

४. मत्तिक स्या० पोत्थके सब्बत्थ ।

५. योनिनमत्तेन इमिना च मत्तिकसम्भवनत्तेन

—स्या० ।

- R. 467 न ब्रूमि । कस्मा ? यस्मा “भो भो” ति वचनमत्तेन अञ्जेहि-
सकिञ्चनेहि विसिद्धता भोवादी नाम सो होति, सचे होति सकिञ्चनो ।
यो पनायं यत्थ कत्थचि कुले जातो पि रागादिकिञ्चनाभावेन अकिञ्चनो,
सब्बगहणपटिनिस्सग्गेन च अनादानो, अकिञ्चनं अनादनं तमहं ब्रूमि
5 ब्राह्मणं । कस्मा ? यस्मा बाहितपापो ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

- B. 188 ६२७. किं च भिय्यो—“सब्बसंयोजनं छेत्वा” ति आदिका
सत्तवीसति गाथा । तत्थ सब्बसंयोजनं ति दसविधं संयोजनं । न
परितस्सती ति तण्हाय न तस्सति^१ । तमहं ति तं अहं रागादीनं
सङ्गानं अतिक्कन्तत्ता सङ्गातिगं, चतुन्नं पि योगानं अभावेन
10 विसंयुतं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

६२८. नद्धि^२ ति नय्हनभावेन पवत्तं कोधं । वरत्तं ति बन्धन-
भावेन पवत्तं तण्हं । सन्दानं सहनुक्कमं ति अनुसयानुक्कमसहितं
द्वासट्ठिट्ठिसन्दानं, इदं सब्बं पि छिन्दित्वा ठितं अविज्जापलिधस्स
उक्खित्तत्ता उक्खित्तपलिधं चतुन्नं सच्चान्नं बुद्धं अहं ब्राह्मणं
15 वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

६२९. अदुट्ठो ति एवं दसहि अक्कोसवत्थूहि अकीसं च
पाणिआदीहि पोथनं च अन्दुबन्धनादीहि^३ बन्धनं च यो अकुद्धमानसो
वुत्वा अधिवासेसि, खन्तिबलेन^४ समन्नागतत्ता खन्तीबलं, पुनप्पुनं
उप्पत्तिया अनीकभूतेन तेनेव खण्तीबलानीकेन समन्नागतत्ता बलानीकं
20 तं एवरूपं अहं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

६३०. वतन्तं, ति गुतवतेन समन्नागतं, चतुपारिसुद्धिसीलेन
सीलवन्तं, तण्हाउस्सदाभावेन अनुस्सदं, छळिन्द्रियदमनेन दन्तं,

१. भायति—सी०, स्या०, रो० ।

२. नद्धि—रो० ।

३. रज्जुबन्धनादीहि—स्या० ।

४. ‘च’ स्या० पोत्यके अधिको पाठो ।

कोटियं ठितेन अत्तभावेन अन्तिमसारीरं तमहं ब्राह्मणं वदामी ति
अत्थो ।

यो न लिम्पती ति एवमेव यो अब्भन्तरे दुविधे^१ पि कामे न
लिम्पति, तस्मिं कामे न सण्ठाति, तमहं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

दुक्खस्सा ति खन्धदुक्खस्स । पन्नभारं ति ओहितक्खन्धभारं^५
चतुहि योगेहि सब्बकिलेसेहि वा विसंयुत्तं तमहं ब्राह्मणं वदामी ति
अत्थो ।

R. 468

गाथा-अत्यवण्णना

६३३. गम्भीरपञ्चं ति गम्भीरेसु खन्धादीसु पवत्ताय पञ्चाय
समन्नागतं, धम्मोजपञ्चाय मेघाविं, “अयं दुग्गतिया, अयं सुगतिया,
अयं निब्बानस्स मग्गो, अयं अमग्गो” ति एवं मग्गे अमग्गे च छेकताय¹⁰
मग्गामग्गस्स कोविदं, अरहत्तसङ्घातं उत्तमत्थमनुपपत्तं तमहं ब्राह्मणं
वदामी ति अत्थो ।

B. 189

गाथा-अत्यवण्णना

६३४. असंसद्वं ति दस्सनसवनसमुल्लापपरिभोगकायसंसग्गानं
अभावेन असंसद्वं । उभयं ति गिहीहि च अनगारेहि चा ति उभयेहि
पि असंसद्वं । अनोकसारिं ति अनालयचारिं, तं एवरूपं अहं ब्राह्मणं¹⁵
वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अत्यवण्णना

६३५. निधाया ति निक्खिपित्वा ओरोपेत्वा । तसेसु थावरेसु
चा ति तण्हातासेन^२ तसेसु तण्हाभावेन थिरताय थावरेसु । यो न
हन्ती ति यो एवं सब्बसत्तेसु विगतपटिघताय निक्खित्तदण्डो
नेव कश्चि सयं हनति, न अञ्जेन घातेति, तमहं ब्राह्मणं वदामी ति²⁰
अत्थो ।

गाथा-अर्थवर्णना

६३६. अविरुद्धं ति आघातवसेन विरुद्धेसु पि लोकियमहाजनेसु
आघाताभावेन अविरुद्धं, हृत्थगते दण्डे वा सत्थे वा अविज्जमाने पि^१
परेसं पहारदानतो अविरतत्ता अत्तदण्डेसु जनेसु निब्बुतं निखित्तदण्डं,
पञ्चन्नं खन्धानं "अहं ममं" ति गहितत्ता सादानेसु तस्स गहणस्स
5 अभावेन अनादानं तं एवरूपं अहं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अर्थवर्णना

६३७. आरग्गा ति यस्सेते रागादयो अयं च परगुणमक्खलक्खणो
मक्खो आरग्गा सासपो विय पपतितो, यथा सासपो आरग्गे न
सन्तिट्ठति, एवं चित्ते न तिट्ठति, तमहं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अर्थवर्णना

६३८. अक्ककसं ति अफरुसं । विवार्पणिं ति अत्थविज्जवार्पणिं ।
10 सच्चं ति भूतं । नाभिसजे ति याय गिराय अज्जं कुज्झापनवसेन न
लगापेय्य, खीणासवो नाम एवरूपमेव गिरं भासेय्य, तस्मा तमहं ब्राह्मणं
वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अर्थवर्णना

६३९. साट्ठाभरणादीसु दीघं वा रस्सं वा, मणिमुत्तादीसु
अणुं वा थुलं वा महग्घअप्पग्घवसेन सुभं वा असुभं वा यो पुग्गलो
B. 190 15 इमस्मिं लोके परपरिगगहितं नादियति, तमहं ब्राह्मणं वदामी ति
अत्थो ।

गाथा-अर्थवर्णना

- ६४०-४१. निरासासं^२ ति नित्तण्हं । विसंयुत्तं ति सब्बकिलेसेहि
B. 469 वियुत्तं तमहं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

- आलया ति तण्हा । अज्जाय अकथंकथी ति अट्ठ वत्थूनि
20 यथाभूतं जानित्वा अट्ठवत्थुकाय विचिकिच्छाय निब्बिचिकिच्छो ।

अमतोगधमनुपत्तं ति अमतं निब्वानं ओगहेत्वा अनुपत्तं तमहं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवर्णना

६४२-४४. उभो ति द्वे पि पुञ्जानि पापानि च छुट्वा ति अत्थो । सङ्गं ति रागादिभेदं सङ्गं । उपच्चगा ति अतिक्रन्तो । तमहं वट्टमूलसोकेन असोकं, अब्भन्तरे रागरजादीं अभावेन विरजं, 5 निरुपक्विकलेसताय सुद्धं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

विमलं ति अब्भादिमलविरहितं । सुद्धं ति निरुपक्विकलेसं । विप्पसन्नं ति पसन्नचित्तं । अनाविलं ति किलेसाविलत्तविरहितं । नन्दीभवपरिक्खीणं ति तीसु भवेसु परिक्खीणतण्हं तमहं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो । 10

यो भिक्खु इमं रागपलिपथं चैव किलेसदुग्गं च संसारवट्टं च चतुन्नं सच्चानं अप्पटिविज्झनकमोहं च अतीतो, चत्तारो ओघे तिण्णो हुत्वा पारं अनुपत्तो, दुविधेन भातेन ज्ञायी, तण्हाय अभावेन अनेजो, कथंकथाय अभावेन अकथंकथी, उपादानानं अभावेन अनुपादियित्वा किलेसनिब्वानेन निब्वुतो, तमहं ब्राह्मणं वदामी ति 15 अत्थो ।

गाथा-अत्थवर्णना

६४५-४८. यो पुग्गलो इध लोके उभो पि कामे हित्वा अनागारो हुत्वा परिब्वजति, तं परिक्खीणकामं चैव परिक्खीणभवं च अहं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

यो इध लोके छद्धारिकं तण्हं जहित्वा घरावासेन अनत्थिको 20 B. 191 अनागारो हुत्वा परिब्वजति, तण्हाय चैव भवस्स च परिक्खीणत्ता तण्हाभवपरिक्खीणं तमहं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

मानुसकं योगं ति मानुसकं आयुं चैव पञ्चविधकामगुणे च । दिब्बयोगे पि एसेव नयो । उपच्चगा ति यो मानुसकं योगं

हिंत्वा दिब्बं अतिक्कन्तो, तं सब्बेहि चतुहि योगेहि विसंयुत्तं अहं
ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

R. 470

रतिं ति पञ्चकामगुणरतिं । अरतिं ति अरञ्जवासे उक्कण्ठितत्तं ।
सीतिभूतं ति निब्बुत्तं, निरुपाधिं ति निरुपक्किलेसं, वीरं ति तं एवरूपं
सब्बं खन्धलोकं अभिभवित्वा ठितं वीरियवन्तं अहं ब्राह्मणं वदामी ति
अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

६४९. यो वेदी ति यो सत्तानं सब्बाकारेण चुतिं च पटिसन्धिं च
पाकटं कत्वा जानाति, तमहं अलग्गताय असत्तं, पटिपत्तिया सुट्ठु गतत्ता
सुगतं, चतुन्नं सच्चानं बुद्धताय बुद्धं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

६५०. यस्सा ति यस्सेते देवादयो गतिं न जानन्ति, तमहं आस-
वानं खीणताय खीणासवं, किलेसेहि आरकत्ता अरहन्तं ब्राह्मणं वदामी
ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

६५१. पुरे ति अतीतक्खन्धेसु । पच्छा ति अनागतेसु । मज्झे
ति पच्चुप्पन्नेसु । किञ्चनं ति यस्सेतेसु ठानेसु तण्हागाहसङ्घातं किञ्चनं
नत्थि, तमहं रागकिञ्चनादीहि अकिञ्चनं, कस्सचि गहणस्स अभावेन
अनादानं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

६५२. अच्छम्भितत्तेन उसभसदिसताय उसभं, उत्तमट्ठेन पवरं,
वीरियसम्पत्तिया वीरं, महन्तानं सीलक्खन्धादीनं एसितत्ता महेंसि,
तिण्णं मारानं विजितत्ता विजिताविनं, निन्हातकिलेसताय न्हातकं,
चतुसच्चबुद्धताय बुद्धं तं एवरूपं ब्राह्मणं वदामी ति अत्थो ।

गाथा-अथवण्णना

६५३. यो पुब्बेनिवासं पाकटं कत्वा जानाति, छब्बीसतिदेवलोक-
भेदं सगं, चतुब्बिधं अपायं च दिब्बचक्खुना पस्सति, अथो जातिक्खय-
सङ्घातं अरहत्तं पत्तो, तमहं ब्राह्मणं वदामी ति अथो ।

गाथा-अथवण्णना

६५४. एवं भगवा गुणतो ब्राह्मणं वत्वा “ये ‘जातितो’ ब्राह्मणो”
ति अभिनिवेसं करोन्ति, ते इदं वोहारमत्तं^१ अजानन्ता, सा च नेसं
दिट्ठि दुद्दिट्ठी” ति दस्सेन्तो “समञ्जा हेसा” ति गाथाद्वयमाह ।
तस्सत्थो—“यदिदं ब्राह्मणो खत्तियो भारद्वाजो वासेदु” ति नामगोत्तं
पकप्पितं, समञ्जा हेसा लोकास्मि, पञ्चत्तिवोहारमत्तं ति वेदितब्बं ।
कस्मा ? यस्मा सम्मुच्चा समुदागतं समनुञ्जाय आगतं । तं हि तत्थ
तत्थ जातकालेयेवस्स जातिसालोहितेहि पकप्पितं कतं । नो चेतं एवं
पकप्पय्युं, न कोचि कश्चि दिस्वा “अयं ब्राह्मणो” ति वा “भारद्वाजो”
ति वा जानेय्य ।

B. 192

R. 471

गाथा-अथवण्णना

६५५. एवं पकप्पितं चेतं दीघरत्तमनुसयितं दिट्ठिगतमजानतं,
“पकप्पितं नामगोत्तं, नामगोत्तमत्तमेतं संवोहारत्थं पकप्पितं” ति
अजानन्तानं सत्तानं हृदये दीघरत्तं दिट्ठिगतमनुसयितं, तस्सं अनुसयितत्ता
तं नामगोत्तं अजानन्ता ते^२ पबुवन्ति^३ “जातिया होति ब्राह्मणो” ति,
अजानन्तायेव एवं वदन्ती ति वुत्तं होति ।

15

गाथा-अथवण्णना

६५६-५८. एवं “ये जातितो ब्राह्मणो” ति अभिनिवेसं करोन्ति,
ते इदं वोहारमत्तमजानन्ता^४, सा च नेसं दिट्ठि दुद्दिट्ठी” ति दस्सेत्वा
इदानी निप्परियायमेव जातिवादं पटिक्खपन्तो कम्मवादं च निरोपेन्तो

20

१. योनितो—स्या० ।

२. सी०, पोत्थके नत्थि ।

३. नाम—स्या० ।

४. ब्रूहन्ति—स्या० ।

५. वोहारमत्तमेव अजानन्ता—सी० ।



“न जच्चा” ति आदिमाह । तत्थ “कम्मुना ब्राह्मणो होति, कम्मुना होति अब्राह्मणो” ति इमिस्सा उपड्डुगाथाय अत्थवित्थारणत्थं “कस्सको कम्मुना” ति आदि वुत्तं । तत्थ कम्मुना ति पच्चुप्पन्नेन कसिकम्मादि-निब्वत्तकचेतनाकम्मुना^१ ।

गाथा-अत्थवण्णना

- ५ ६५९. पटिच्चसमुप्पाददस्सा ति “इमिना पच्चयेन एवं होती” ति एवं पटिच्चसमुप्पाददस्साविनो । कम्मविपाककोविदा ति सम्मानावमानारहे कुले कम्मवसेन उप्पत्ति होति, अञ्चा पि हीनपणीतता हीनपणीते कम्मे विपच्चमाने होती ति एवं कम्मविपाककुसला ।

गाथा-अत्थवण्णना

६६०. “कम्मुना वत्तती” ति गाथाय पन “लोको” ति वा
 10 “पजा” ति वा “सत्ता” ति वा एकोयेव अत्थो, वचनमत्तमेव^२ नानं^३ ।
 B. 193 पुरिमपदेन चेत्थ “अत्थि ब्रह्मा महाब्रह्मा...पे०...सेट्ठो सजिता वसी
 R. 472 पिता भूतभव्यान्” (दी० नि० १.१८) ति इमिस्सा दिट्ठिया निसेधो वेदितब्बो । कम्मुना^४ हि वत्तति तासु तासु गतीसु उप्पज्जति लोको^५, तस्स को सजिता ति । दुतियेन “एवं कम्मुना उप्पन्नो पि च पवत्तियं
 15 पि अतीतपच्चुप्पन्नभेदेन कम्मुना एव पवत्तति^६, सुखदुक्खानि पच्चनु-भोन्तो हीनपणीतादिभावं आपज्जन्तो पवत्तती” ति दस्सेति । ततियेन तमेवत्थं निगमेति “एवं सब्बथा पि कम्मनिबन्धना सत्ता कम्मेनेव बद्धा हुत्वा पवत्तन्ति, न अञ्जथा” ति । चतुत्थेन तमत्थं^७ उपमाय विभावेति रथस्साणीव यायतो ति । यथा रथस्स यायतो आणि निबन्धनं होति,
 20 न ताय अनिबद्धो^८ याति^९, एवं लोकस्स उप्पज्जतो च पवत्ततो च कम्मं निबन्धनं, न तेन^{१०} अनिबद्धो^{११} उप्पज्जति नप्पवत्तति ।

१. कसिकम्मन्तादि ०—स्या० ।

२-२. वचनमत्तमेदो—सी०, रो० ।

३. कम्मना—सी०, रो० पोत्थकेसु सब्बत्थ ।

४. ‘न’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

५. वत्तति—सी०, रो० ।

६. तमेवत्थं—स्या० ।

७-७. अनिबन्धाय—स्या० ।

८. ततो—स्या० ।

९. अनिबन्धनो—स्या० ।

गाथा-अत्थवण्णना

६६१. इदानीं यस्मा एवं कम्मनिबन्धनो लोको, तस्मा सेट्ठेन कम्मुना सेट्ठभावं दस्सेन्तो “तपेना” ति गाथाद्वयमाह । तत्थ तपेना ति इन्द्रियसंवरेण । ब्रह्मचरियेना ति सिक्खानिस्सितेन वृत्तावसेससेट्ठ-चरियेन । संयमेना ति सीलेन । दमेना ति पञ्चाय । एतेन सेट्ठेन ब्रह्मभूतेन कम्मुना ब्राह्मणो होति । कस्मा ? यस्मा एतं ब्राह्मणमुत्तमं, 5 यस्मा एतं कम्मं उत्तमो ब्राह्मणभावो ति वृत्तं होति । “ब्रह्मानं” ति पि पाठो, तस्सत्थो—ब्रह्म आनेति ति ब्रह्मानं, ब्रह्मभावं आनेति आवहति देती ति वृत्तं होति ।

गाथा-अत्थवण्णना

६६२. दुतियगाथाय सन्तो ति सन्तकिलेसो । ब्रह्मा सक्को ति ब्रह्मा च सक्को च । यो एवरूपो, सो न केवलं ब्राह्मणो, अपि च खो 10 ब्रह्मा च सक्को च सो विजानतं पण्डितानं, एवं वासेट्ट जानाही ति वृत्तं होति । सेसं वृत्तनयमेवा ति ।

सुत्तनिपातद्वयथाय
वासेट्टसुत्तवण्णना निवृत्ता ।



१०. कोकालिकसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

एवं मे सुतं ति कोकालिकसुतं । का उत्पत्ति ? इमस्स सुत्तस्स उत्पत्ति अत्थवण्णनायमेव^१ आवि भविस्सति । अत्थवण्णनाय चस्स एवं मे सुतं ति आदि वुत्तनयमेव । अथ खो कोकालिको ति एत्थ पन को अयं कोकालिको, कस्मा च उपसङ्कमी ति ?

- ५ वुच्चते—अयं किर कोकालिकरट्ठे कोकालिकनगरे कोकालिकसेट्ठिस्स पुत्तो पब्बजित्वा पितरा कारापिते विहारे येव पटिवसति “चूळको-कालिको” ति नामेन, न देवदत्तस्स सिस्सो । सो हि ब्राह्मणपुत्तो “महाकोकालिको” ति पञ्चायि ।

- भगवति किर सावत्थियं विहरन्ते द्वे अगगसावका पञ्चमतेहि
 १० भिक्खुसतेहि सद्धि जनपदचारिकं चरमाना उपकट्ठाया वस्सुपनायिकाय विवेकवासं^२ वसितुकामा^३ ते भिक्खू उय्योजेत्वा अत्तनो पत्तचीवरमादाय तस्मिं जनपदे तं नगरं पत्वा तं^४ विहारं अगमंसु । तत्थ ते^५ कोकालिकेन सद्धि सम्मोदित्वा तं आहंसु—“आवुसो, मयं इध तेमासं वसिस्साम, मा कस्सचि आरोचेय्यासी” ति । सो “साधू” ति पटिस्सुणित्वा तेमासे
 १५ अवीते इतरदिवसं पगेव नगरं पविसित्वा आरोचेसि—“तुम्हे अगगसावके इधागन्त्वा वसमाने न जानित्थ, न ते^६ कोचि पच्चयेना पि निमन्तेती”^६ ति^६ । नगरवासिनो “कस्मा नो, भन्ते, नारोचयित्था” ति । किं आरोचितेन, किं नादसथ द्वे भिक्खू वसन्ते, ननु एते अगगसावका ति । ते खिण्णं सन्निपतित्वा सत्पिगुळवत्थादीनि आनेत्वा कोकालिकस्स पुरतो

१. सुत्तवण्णनायमेव—स्या० ।

२. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. स्या० पोत्थके नत्थि ।

१-२. स्या० पोत्थके नत्थि ।

४. तेन—सी०, स्या०, रो० ।

६-६. निमन्तेसि—सी०, रो० ।

निखिलिषु । सो चिन्तेसि—“परमपिच्छा अग्गसावका ‘पयुत्तवाचाय
उप्पन्नो लाभो’ ति अत्वा न सादियिस्सन्ति, असादियन्ता अद्वा ‘आवासि-
कस्स देथा’ ति भणिस्सन्ति, हुन्दाहं इमं लाभं गाहापेत्वा गच्छामी”
ति । सो तथा अकासि, थेरा दिस्वा व पयुत्तवाचाय उप्पन्नभावं अत्वा
“इमे पच्चया नेव अम्हाकं न कोकालिकस्स वट्टन्ती” ति चिन्तेत्वा
“आवासिकस्स देथा” ति अक्त्वा पटिखिपित्वा पक्कमिंसु । तेन
कोकालिको “कथं हि नाम अत्तना अग्गण्हन्ता मय्हं पि न दापेसुं” ति
दोमनस्सं उप्पादेसि ।

R. 474

ते भगवतो सन्तिकं अगमंसु । भगवा च पवारेत्वा सचे अत्तना
जनपदचारिकं न गच्छति, अग्गसावके पेसेति—“चरथ भिक्खवे चारिकं
बहुजनहिताया” (म० व० २३) ति आदीनि वत्वा । इदमाचिण्णं तथा-
गतानं । तेन खो पन समयेन अत्तना अगन्तुकामो होति । अथ खो इमे
पुनदेव उय्योजेसि—“गच्छथ भिक्खवे चरथ चारिकं” ति । ते पञ्च-
मत्तेहि भिक्खुसत्तेहि सद्धि चारिकं चरमाना अनुपुब्बेन तस्मिं रट्ठे तमेव
नगरं अगमंसु । नागरा थेरे सज्जानित्वा सह परिकखारेहि दानं सज्जेत्वा
नगरमज्जे मण्डपं कत्वा दानं अदंसु, थेरानं च परिकखारे उपनामेसुं ।
थेरा गहेत्वा भिक्खुसंघस्स अदंसु । तं दिस्वा कोकालिको चिन्तेसि—
“इमे पुब्बे अप्पिच्छा अहेसुं, इदानीं लोभाभिभूता पापिच्छा जाता,
पुब्बे पि अप्पिच्छसन्तुट्ठपविवित्तसदिसा मज्जे, इमे पापिच्छा असन्तगुण-
परिदीपका पापभिक्खू” ति । सो थेरे उपसङ्कमित्र्वा “आवुसो, तुम्हे
पुब्बे अप्पिच्छा सन्तुट्ठा पविवित्ता विय अहुक्ख, इदानीं पनत्थ पापभिक्खू
जाता” ति वत्वा पत्तचीवरमादाय तावदेव^१ तरमानरूपो निक्खमित्वा
गन्त्वा “भगवतो एतमत्थं आरोचेस्सामी” ति सावत्थाभिमुखो गन्त्वा
अनुपुब्बेन भगवन्तं उपसङ्कमि । अयमेत्थ कोकालिको, इमिना कारणेन
उपसङ्कमि । तेन वुत्तं “अथ खो कोकालिको भिक्खु येन भगवा
तेनुपसङ्कमी” ति आदि ।

B. 195

10

15

20

25

भगवा तं तुरिततुरितं आगच्छन्तं दिस्वा व आवज्जेत्वा अञ्जासि—

“अग्गसावके अक्कोसितुकामो आगतो” ति । “सक्का नु खो पटिसेधेतु”

R. 476

ति च आवज्जेन्तो “न सक्का, थेरेसु^१ अपरज्झित्वा^२ आगतो, एकंसेन

पटुमनिरये उप्पज्जिस्सती” ति अद्दस । एवं दिस्वा पि पन “सारिपुत्त-

मोग्गल्लाने पि नाम गरहन्तं सुत्वा न निसेधेती” ति परूपवादमोचनत्थं

अरियूपवादस्स महासावज्जभावदस्सनत्थं च “मा हेवं” ति आदिना

नयेन तिक्खत्तुं पटिसेधेसि^३ । तत्थ मा हेवं ति मा^४ एवमाह^५ मा

एवं अभणी ति अत्थो । पेसला ति पियसीला । सद्धायिको ति सद्धा-

गमकरो, पसादावहो ति वुत्तं होति । पच्चयिको ति पच्चयकरो,

“एवमेतं” ति सन्निट्ठावहो^६ ति वुत्तं होति ।

अचिरपक्कन्तस्सा ति पक्कन्तस्स सतो न चिरेनेव सब्बो कायो

फुटो अहोसी ति केसग्गमत्तं पि ओकासं अवज्जेत्वा सकलसरीरं अट्ठीनि

भिन्दित्वा उग्गताहि पीळकाहि अज्झोत्थटं अहोसि । तत्थ यस्मा बुद्धा-

नुभावेन तथारूपं कम्मं बुद्धानं सम्मुखी भावे विपाकं न देति,

दस्सनूपचारे पन विजहितमत्ते देति, तस्मा तस्स अचिरपक्कन्तस्स^७

पीळका उट्ठहिंसु । तेनेव वुत्तं “अचिरपक्कन्तस्स च^८ कोकालिकस्सा”

ति । अथ कस्मा तत्थेव न अट्ठासी ति चे ? कम्मणुभावेन । ओका-

सकतं हि कम्मं अवस्सं विपच्चति, तं तस्स तत्थ ठातुं न देति । सो

कम्मणुभावेन चोदियमानो उट्ठायासना पक्कामि । कळायमत्तियो ति

चणकमत्तियो^९ । बेलुवसलाटुकमत्तियो ति तरुणबेलुवमत्तियो । परिभिज्जिसू

ति भिज्जिसु । तासु भिन्नासु सकलसरीरं पनसपक्कं विय अहोसि ।

सो पक्केन गत्तेन अनयव्यसनं पत्वा दुक्खाभिभूतो जेतवनद्वारकोट्टके

सयि । अथ धम्मस्सवनत्थं आगतागता मनुस्सा तं दिस्वा

१. तेसु—स्या० ।

२. अपरज्झितु—स्या० ।

३. पटिसेधेति—स्या० ।

४-५. स्या० पोत्यके वरिथ ।

५. सन्निट्ठानवहो—स्या० ।

६. ‘एव’ स्या० पोत्यके अधिको पाठो ।

७. सो०, स्या०, रो० पोत्यकेसु नत्थि ।

८. तस्मा—स्या० ।

९. वरकमत्तियो—स्या० ।

“धि^१ कौकालिक^१, धि कौकालिक अयुत्तमकासि, अत्तनोयेव^२ मुखं निस्साय अनयव्यसनं पत्तोसी^३” ति आहंसु । तेसं सुत्वा आरक्खदेवता धिक्कारं अकंसु, आरक्खदेवतानं आकासद्वेदेवता ति^४ इमिना उपायेन याव अकनिद्वभवना एकधिक्कारो उदपादि ।

तदा च^५ तुरु^६ नाम भिक्खु कौकालिकस्स उपज्झायो अनागामि- फलं पत्वा सुद्धावासेसु निव्वत्तो होति, सो पि समापत्तिया वुट्ठितो तं धिक्कारं सुत्वा आगम्म कौकालिकं ओवदि सारिपुत्तमोगल्लानेसु चित्तप्पसादजननत्थं^७ । सो तस्सा पि वचनं अगगहेत्वा अञ्जदत्थु तमेव अपराधेत्वा^८ कालं कत्वा पदुमनिरये उप्पज्जि । तेनाह—“अथ खो कौकालिको भिक्खु तेनेवाबाधेन...पे०...आघातेत्वा” ति ।

अथ खो ब्रह्मा सहम्पती ति को अयं ब्रह्मा, कस्मा च^९ भगवन्तं उपसङ्कमित्वा एतदवोचा ति ? अयं कस्सपस्स भगवतो सासने सहको नाम भिक्खु अनागामी हुत्वा सुद्धावासेसु उप्पनो, तत्थ नं “सहम्पति ब्रह्मा” ति सज्जानन्ति । सो पन “अहं भगवन्तं उपसङ्कमित्वा पदुमनिरयं कित्तेस्सामि, ततो भगवा भिक्खुनं आरोचेस्सति । कथानुसन्धिकुसला^{१०} भिक्खू तत्थायुप्पमाणं पुच्छिस्सन्ति, भगवा आचिक्खन्तो अरियूपवादे आदीनवं पकासेस्सती” ति इमिना कारणेन भगवन्तं उपसङ्कमित्वा एतदवोच । भगवा तथेव अकासि, अञ्जतरो पि भिक्खु पुच्छि । तेन च पुट्ठो “सेय्यथापि भिक्खू” ति आदिमाह ।

तत्थ वीसतिखारिको ति मागधकेन पत्थेन चत्तारो पत्था कोसलरट्ठे एको पत्थो होति, तेन पत्थेन चत्तारो पत्था आळ्हकं, चत्तारि आळ्हकानि दोणं, चतुदोणा मानिका, चतुमानिका खारो, ताय

१-१. धिक्कौकालिय—सी०, स्या०, रो० । १. अत्तनोयेवासि—सी०, स्या०, रो० ।

२. पत्तो—सी०, स्या०, रो० । ४. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

५. नत्थि—सी०, रो० । ६. तुद—रो० ।

७. चित्तप्पसादनत्थं—सी०, रो० । ८. अपसाधेत्वा—स्या० ।

९. ‘पन’ सी०, स्या० रो० पोत्थकेसु १०. अथानुसन्धिकुसला—सी०, स्या०, रो० ।

अधिको पाठो ।

खारिया^१ वीसतिखारिको । तिलवाहो ति तिलसकटं । अब्बुदो निरयो
ति अब्बुदो नाम कोचिपञ्चेकनिरयो नत्थि, अवीचिम्हिथेव अब्बुदगणनाय
पञ्चनोकासो^२ पन “अब्बुदो निरयो” ति वुत्तो । एस नयो
निरब्बुदादीसु ।

R. 477 5 तत्थ वस्सगणना पि एवं वेदितब्बा—यथेव हि सतं सतसहस्सानि
कोटि होति, एवं सतं सतसहस्सकोटियो पकोटि नाम होति, सतं
सतसहस्सकोटिप्पकोटियो कोटिप्पकोटि नाम, सतं सतसहस्सकोटि-
प्पकोटियो नहुतं, सतं सतसहस्सनहुतानि निन्नहुतं, सतं
सतसहस्सनिन्नहुतानि एकं अब्बुदं^३, ततो वीसतिगुणं निरब्बुदं । एस
10 नयो सब्बत्थ । केचि पन “तत्थ तत्थ परिदेवनानत्तेन^४ पि कम्मकरणा-
नानत्तेन पि^५ इमानि नामानि लब्धानी” ति वदन्ति, अपरे “सीतनरका
एव एते” ति ।

अथापरं ति तदत्थविसेसत्थदीपकं गाथाबन्धं सन्धाय वुत्तं ।
पाठवसेन^६ वुत्तवीसतिगाथासु हि एत्थ “सतं सहस्सानं^७” ति अयमेका
815 एव गाथा वुत्तत्थदीपिका, सेसा विसेसत्थदीपिका एव, अवसाने गाथाद्वय-
मेव पन महाअट्ठकथायं विनिच्छितपाठे^८ नत्थि । तेनावोचुम्ह
“वीसतिगाथासु” ति ।

गाथा-अत्यवण्णना

६६३-६५. तत्थ कुठारी ति अत्तच्छेदकट्ठेन कुठारिसदिसा
फरुसवाचा । छिन्दती ति कुसलमूलसङ्घातं अत्तनो मूलं येव निकन्तति ।
20 निन्दियं ति निन्दितब्बं^९ । तं वा निन्दितियो पसंसियो ति यो
उत्तमट्ठेन पसंसारहो पुगलो, तं वा सी पापिच्छतादीनि आरोपेत्त्वा
गरहति । विचिनाती ति उपचिनाति । कलिं ति अपराधं ।

१. खारिकाय—स्या० ।

२. ‘ति’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको
पाठो ।

३. पाठवसेन—स्या० ।

४. विनिच्छिट्टाने—स्या० ।

२. पञ्चनोकासो—सी०, स्या०, रो० ।

४. वेदनानानत्तेन—स्या० ।

५. ‘व’—सी०, रो० ।

७. सहस्सानी—सी०, रो० ।

९. निन्दनीयं—सी०, रो० ।

अयं कली ति अयं अपराधो । अक्खेसू ति जूतकीळनअक्खेसु ।
सब्बस्सा पि सहा पि अत्तना ति सब्बेन अत्तनो धनेन पि अत्तना पि
सद्धि । सुगतेसू पि^१ सुद्धं गतत्ता, सुन्दरं च ठानं गतत्ता सुगतनामकेसु
बुद्धपच्चेकबुद्धसावकेसु । मनं पदोसये ति यो मनं पदूसेय्य । तस्सायं
मनोपदोसो एव महत्तरो कली ति वुत्तं होति ।

B. 198

5

६६६-६९. कस्मा ? यस्मा सतं सहस्सानं...पे०...पापकं, यस्मा
वस्सगणनाय एत्तको सो कालो, यं कालं अरियगरही वाचं मनं च
पणिघाय पापकं निरयं उपेति, तत्थ पच्चती ति वुत्तं होति । इदं हि
सह्मेपेन पदुमनिरये आयुप्पमाणं ।

R. 478

इदानी अपरेन पि नयेन “अयमेव महत्तरो कलि, यो सुगतेसु मनं
पदूसये” ति इममत्थं विभावेन्तो “अभूतवादी” ति आदिमाह । तत्थ
अभूतवादी ति अरियूपवादवसेन अलिकवादी । निरयं ति पदुमादि ।
पेच्च समा भवन्ती ति इतो पटिगन्त्वा निरयूपपत्तिया समा भवन्ति ।
परत्था ति परलोके ।

10

किं च भिय्यो—यो अप्पदुट्ठस्सा ति । तत्थ मनोपदोसाभावेन^२
अप्पदुट्ठो, अविज्जामलाभावेन सुद्धो, पापिच्छाभावेन^३ अनङ्गणो ति
वेदितव्वो । अप्पदुट्ठत्ता वा सुद्धस्स, सुद्धत्ता अनङ्गणस्सा ति एवम्पेत्य
योजेतव्वं ।

15

एवं सुगतेसु मनोपदोसस्स महत्तरकलिभावं साधेत्वा इदानी
वारितवत्थुगाथा^४ नाम च्चुट्ठ गाथा आह । इमा किर कोकालिकं
मीयमानमेव^५ ओवदन्तेनायस्मता महामोगल्लानेन वुत्ता, “महाब्रह्मना”
ति एके । तासं इमिना सुत्तेन सद्धि एकसङ्गहत्थं अयमुद्देशो “यो
लोभगुणे अनुयुत्तो” ति आदि । तत्थ पठमगाथाय ताव “गुणो” ति
निदिट्ठत्ता अनेकक्खत्तुं पवत्तत्ता वा लोभोयेव लोभगुणो, तण्हायेतं

20

१. ति—स्या० ।

२. पदोसाभावेन—सी०, स्या०, रो० ।

३. पापकंछावचराभावेन—सी०, रो० । ४. तुरितवत्थु०—सी०, रो०;

५. मीयमान—सी०, रो० ।

तारिवत्थु०—स्या० ।



अधिवचनं । अवदञ्जू ति अवचनञ्जू बुद्धानं पि ओवादं अगगहणेन ।
मच्छरो ति पञ्चविधमच्छरियेन । पेसुणियं^१ अनुयुत्तो ति^२ अगगसावकानं
भेदकामताय । सेसं पाकटमेव । इदं वुत्तं होति—यो आवुसो कोकालिक
तुम्हादिसो अनुयुत्तलोभतण्हाय लोभगुणे अनुयुत्तो अस्सद्धो कदरियो
५ अवदञ्जू मच्छरो पेसुणियं^३ अनुयुत्तो, सो वचसा परिभासति अञ्जं
अभासनेय्यं^४ पि पुगलं । तेन तं वदामि “मुखदुग्गा” ति गाथात्तयं ।

गाथा-अत्यवणना

६७०-७३. तस्सायं अनुत्तानपदत्थो—मुखदुग्गा मुखविसम विभूत
विगतभूत अलिकवादि अनरिय असप्पुरिस भूतहु भूतिहनक बुद्धिनासक
पुरिसन्त अन्तिमपुरिस कलि अलक्खिपुरिस अवजात बुद्धस्स
१० अवजातपुत्त ।

रजमाकिरसी ति किलेसरजं अत्तनि पक्खिपसि । पपतं ति सोभं ।
“पपातं” ति पि पाठो, सो एवत्थो । “पपदं” ति पि पाठो, महानिरयं
ति अत्थो ।

एति हतं ति एत्थ ह-इति निपातो, तं ति तं कुसलाकुसलकम्मं ।
१५ अथ वा हतं ति गतं पटिपन्नं, उपचितं ति अत्थो । सुवामी ति सामि
तस्स कम्मस्स कतत्ता । सो हि तं कम्मं लभतेव, नास्स तं नस्सती
ति वुत्तं होति । यस्मा च लभति, तस्मा दुक्खं मन्दो...पे०...
किब्बिसकारी ।

इदानीं यं दुक्खं मन्दो पस्सति, तं पकासेन्तो “अयोसङ्कुसमाहत-
२० ट्ठानं” ति आदिमाह । तत्थ पुरिसउपट्ठगाथाय ताव अत्थो—यं तं
अयोसङ्कुसमाहतट्ठानं सन्धाय भगवता “तमेनं भिक्खवे निरयपाला
पञ्चविधबन्धनं नाम कारणं करोन्ती” (अं० नि० १.१३०) ति वुत्तं,

१. पेसुणिर्वास्म—सी०, स्या०, रो० ।

२. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. पेसुणिम्हि—सी०, स्या०, रो० ।

४. अपरिभासनेय्यं—रो० ।

५. कारेन्ती—सी०, स्या०, रो० ।